

РЕПУБЛИКА СРБИЈА
РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА РАЗВОЈ

АНАЛИЗА ХУМАНОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ

Београд, новембар 2007.

Републички завод за развој

АНАЛИЗА ХУМАНОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ

Београд, новембар 2007.

АНАЛИЗА ХУМАНОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ

Издавач

Републички завод за развој

За издавача

Јакопин др Едвард, директор

Редактор

др Јакопин Едвард

Уредници: Јакопин др Едвард и Тонтић Соња

Аутори :

Тонтић Соња

Илић Јана

Катић Горан

Јотев Јасмина

Симеуновић Луција

Ћирић Данијела

Ристановић мр Владимир

Николић Светлана

Бошњаковић Верица

Технички уредник: Ашкраба Сања

Преводилац: Петровић Јасмина, Максимовић Сања

Насловна страна: "Јанус", Илић Јанко

Штампа и дистрибуција: РЗР

Тираж: 200

Републички завод за развој

Београд, Македонска 4.

E-mail: rzt@razvoj.sr.gov.yu

<http://www.razvoj.sr.gov.yu>

Умножавање АНАЛИЗЕ ХУМАНОГ РАЗВОЈА СРБИЈЕ и њених делова је дозвољено
уколико се наведе извор и копија достави РЗР

I ХУМАНИ РАЗВОЈ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	
УВЕЋАЊЕ ЉУДСКИХ МОГУЋНОСТИ ...	1
1. Комплексност феномена развоја - Индекс хуманог развоја	3
2. Неједнакост економског и социјалног развоја - ХДИ - регионални аспект	7
... ЗА ДУГ И ЗДРАВ ЖИВОТ ...	11
1. Демографски трендови	13
1.1. Годишња стопа раста становништва	13
1.2. Стопа фертилитета	15
1.3. Пројекције становништва до 2052. године	18
2. Здравље	20
2.1. Издвајање БДП за здравство	20
2.2. Број лекара на 100.000 становника	21
2.3. Стопа смртности одојчади	23
2.4. Смртност од тумора – регионални аспект	24
3. Избегла и интерно расељена лица	26
... ЗА СТИЦАЊЕ ЗНАЊА ...	29
1. Јавна потрошња на школство	31
2. Стопа писмености	32
3. Технологија - креирање и дифузија	33
3.1. Број телефонских прикључака и мобилних корисника на 1000 становника	34
3.2. Број корисника интернета на 1.000 становника	35
3.3. Трошкови истраживања и развоја	36
... ЗА ПРИСТОЈАН ЖИВОТНИ СТАНДАРД ...	37
1. Економске перформансе	39
1.1. Хумани развој из економске перспективе	39
1.2. Структура бруто додате вредности	41
2. Структура трговине	42
3. Незапосленост	45
4. Сиромаштво	47
4.1. Стопа сиромаштва 2006.	47
4.2. Мере неједнакости - Gini коефицијент	49
4.3. Индекс хуманог сиромаштва HPI-1 И HPI-2	50
... И ЗА БУДУЋЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ ...	53
1. Однос екологије и привреде	55
1.1. Удео прљавих индустрија у прерађивачкој индустрији	55
1.2. Интезитет коришћења енергије	56
1.3. Алтернативни извори енергије	58
2. Приступ водоводно - канализационој мрежи	60
... И ДОСТИЗАЊЕ ПОЛНЕ ЈЕДНАКОСТИ	63
1. Индекс развоја према полу - GDI	65
2. Индекс мерења учешћа полова у власти - GEM	67
3. Стопа писмености жена	69
4. Запосленост жена	70
II РАЗВОЈ ИНФОРМАЦИОНОГ ДРУШТВА	
1. Улога информације у друштву	77
2. Друштво засновано на знању	79
3. Елементи нове економске парадигме	80

После пада “Гвоздене завесе”, као одговор на превазилажење ере масовног страха, наоружања и деструкције, у последњој деценији прошлог века, светска политика афирмисала је нов оптимистички приступ хуманог развоја. У сенци светских конфликта свом јачином избили су на површину проблеми неразвијености, глобалног сиромаштва, стално растући популациони притисци, непостојање свести о деградацији животне средине. Те проблеме је немогуће решити брзим акцијама. Њихово решавање захтева дугорочан, тих процес хуманог развоја.

Концепт хуманог развоја обухвата сигурну економију, адекватну исхрану, заштиту животне средине, личну сигурност, сигурност у оквиру локалне заједнице, као и ширу политичку сигурност. Концепт узима у обзир блиску везу између економске, социјалне, културне, просторне, образовне и здравствене улоге сваког човека. Уколико узимамо само једну димензију, све даље смо од задатог циља. Свет је данас повезанији више него икада, како територијално, тако и функционално. Основна сврха пројекта о хуманом развоју је да прозове садашње и будуће генерације да буду свесне својих одговорности када је у питању развој. Индивидуалну сигурност и сигурност друштва би требало тражити у развоју који омогућава пристојан живот, у привреди од које се профит не расподељује на неколицину, већ се уједначено дистрибуира и животну средину чије плодове и ужитак могу да користе без страха. Само овакав концепт ће обезбедити дуг и здрав живот сваком од нас.

Републички завод за развој од 2004. године, примењујући концепт УН, прати и анализира основне аспекте и индикаторе *Хуманог развоја Србије*. Основни циљ анализа хуманог развоја је сагледавање степена усаглашености економског развоја Србије са социјалним развојем, као и давање путоказа креаторима економских одлука на које сегменте хуманог развоја треба да обрате посебну пажњу.

Поред класичног, компаративног, динамичког и регионалног прегледа основних економских, демографских, инфраструктурних, технолошких, образовних и здравствених показатеља и димензија Хуманог развоја Србије овогодишња *Анализа хуманог развоја Србије* тематски је фокусирана и указује на примарни значај знања, информационог и истраживачко-развојног система као основног предуслова подизања нивоа Хуманог развоја. Знање, вештине, иновације и таленат треба да добију примарни значај у нашем концепту развоја, а улагања у хумани фактор много већу друштвену пажњу, подстицај и третман. Јер, главни циљ хуманог развоја је дуг и здрав живот који се може контролисати знањем.

др Едвард Јакопин, директор РЗР

**ХУМАНИ
РАЗВОЈ
СРБИЈЕ**

УВЕЋАЊЕ ЉУДСКИХ МОГУЋНОСТИ ...

Хумани развој се може посматрати као процес увећања значаја људских вредности.

Успостављање услова за остварење потенцијала свих људи и проширење могућности избора садашњих и будућих генерација, циљ је хуманог развоја.

1. Комплексност феномена развоја

Индекс хуманог развоја

За оцену напретка у остваривању многобројних аспеката хуманог развоја неопходно је анализирати читав спектар показатеља. Наиме, развој друштва у бројним сегментима (демографски, економски, социјални, технолошки, информациони и сл.) “превазишао” је концепт мерења развоја само на основу једног економског индикатора – бруто домаћи производ, односно БДП. Хумани развој је знатно комплекснији и свеобухватнији.

Наиме, класичан приступ одређивања нивоа развијености укључује национални доходак, односно друштвени производ по глави становника као репрезентативни показатељ. Показало се да и други економски и социјални показатељи утичу на ниво развијености. Обухватањем више показатеља наглашавају се оне компоненте које су значајне за појединца. Појединац и задовољење личних потреба су полазна основа анализе.

Овакав приступ се назива *концепт хуманог развоја*. Обухватање више показатеља намеће потребу нормирања и свођења на јединствен показатељ.

По концепту Уједињених Нација (УН) овакав збирни показатељ је назван *индекс хуманог развоја* (Human Development Index, HDI).

Показатељ хуманог развоја HDI се састоји од три базне компоненте и то: животни век, ниво знања и стандард живота¹.

Сваки од ових показатеља је пондерисан са релативним уделом у укупном броју показатеља; збир пондерисаних показатеља образује сложен индекс HDI и одређује позицију за сваку земљу на вредносној скали од нула до један.

Концепт хуманог развоја наглашава два процеса - проширење људских избора и ниво достигнутог благостања

Поређењем ранга земаља по HDI и по БДП по глави становника (PPP US\$) рангу, могуће је донети следеће закључке. Индекс хуманог развоја (HDI) Србије израчунат је по методологији UNDP-а за 2004. годину и износи 0,809.

Табела 1: HDI у земљама окружења 2004.

Држава	Очекивано трајање живота	Стопа писмености (%)	Комб. рацио уписа (%)	БДП по глави ст. (PPP US\$)	Индекс очекиваног трајања живота	Индекс едукације	БДП индекс	HDI	HDI ранг у свету
Албанија	73,9	98,7	68	4.978	0,82	0,88	0,65	0,784	73
Бугарска	72,4	98,2	81	8.078	0,79	0,92	0,73	0,816	54
Хрватска	75,2	98,1	73	12.191	0,84	0,90	0,80	0,846	44
Грчка	78,3	96,0	93	22.205	0,89	0,97	0,90	0,921	24
Македонија	73,9	96,1	70	6.610	0,82	0,87	0,70	0,796	66
Румунија	71,5	97,3	75	8.480	0,78	0,90	0,74	0,805	60
Словенија	76,6	99	95	20.939	0,86	0,98	0,89	0,910	27
Б и Х	74,3	96,7	67	7.032	0,82	0,87	0,71	0,800	62
Србија	72,4	96,5	81,0	7.640	0,79	0,91	0,72	0,809	57

Извор: UNDP (за земље у окружењу), РЗР.

Напомена: Комбиновани рацио уписа представља композитно мерило уписа у основно, средње и терцијарно образовање.

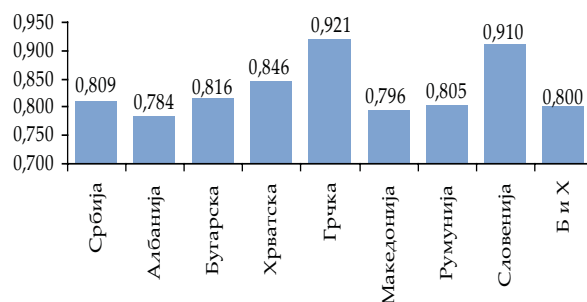
1) Операционализација развојних димензија: 1) Дуг и здрав живот се мере очекиваним трајањем живота. 2) Образовање се мери комбинацијом два показатеља: писменост одраслог становништва, пондерисана са 2/3 и укупним рационом уписа у основно, средње и високо школство, пондерисаних са 1/3. 3) Животни стандард се мери БДП по куповној моћи (изражено у US\$), по глави становника. У вредност HDI су укључени показатељи који се изражавају у различитим јединицама. Свођење на заједничку меру је извршено тако што је одређен минимум, (једнак нули) и максимум (једнак 1) за сваку димензију.

Све земље у свету су сврстане у три групе, које означавају степен достигнутог хуманог развоја:

0,00=<HDI=<0,50 - значи низак ниво хуманог развоја
0,51=<HDI=<0,80 - значи средњи ниво хуманог развоја
0,81=<HDI<1,00 - значи висок ниво хуманог развоја

Таква вредност индекса први пут рангира Србију у групу земаља високог нивоа хуманог развоја (изнад 0,800) и котира на 57 место у свету и пето место у заједници земаља Југоисточне Европе. У 2004. години дошло је до значајног раста квалитета живота у односу на претходне године и поједине земље у окружењу. Раст индекса хуманог развоја Србије незнатно је повећан у 2005. години и достиже вредност 0,810. Последица скромне експанзије у вредности индекса хуманог развоја за 2005. годину условљена је, с једне стране, благим растом очекиваног трајања живота (72,4 у 2004. на 72,7 у 2005.) и животног стандарда становништва (са 7.640 PPP US\$ у 2004. на 8.176 PPP US\$ у 2005. години), чији су позитивни ефекти једним делом неутрлисани смањењем (са 81,0 на 77,1) стопе уписа у укупно школство (основно, средње и високо).

Графикон 1: HDI у Југоисточној Европи 2004.

Вредност HDI у 2004. години је значајно повећана и котира Србију на 57. место у свету

Табела 2: Компаративна анализа HDI 2004.

HDI вредност	Очекивано трајање живота (у годинама)	Комб. коефицијент уписа у школе (%)	БДП по становнику по куповној моћи (PPP US\$)
1. Норвешка (0,965)	1. Швајцарска (80,7)	1. Данска (100)	1. Луксембург (69.961)
28. Летонија (0,845)	29. Литванија (72,5)	22. Пољска (86)	30. Бугарска (8.078)
29. Бугарска (0,816)	30. Бугарска (72,4)	23. Луксембург (85)	31. Турска (7.753)
30. Србија (0,809)	31. Србија (72,4)	24. Србија (81)	32. Србија (7.640)
31. Румунија (0,805)	32. Летонија (71,8)	25. Малта (81)	33. БиХ (7.032)
32. БиХ (0,800)	33. Естонија (71,6)	26. Бугарска (81)	34. Македонија (6.610)
35. Турска (0,757)	35. Турска (68,9)	35. БиХ (67)	35. Албанија (4.978)

Извор: UNDP (за земље у окружењу), РЗР.

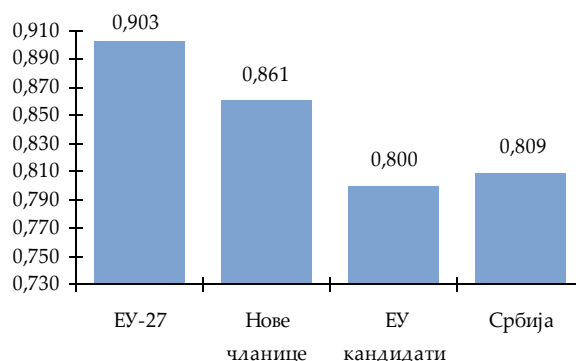
Компаративна анализа хуманог развоја између европских земаља и Србије, упућује на неколико закључака. Према вредности HDI Србија се налази на 30. месту, приближно на нивоу Румуније и Бугарске. Према вредностима очекиваног трајања живота Србија (72,4) је приближно на нивоу Литваније (72,5), Бугарске (72,4) и Летоније (71,8). Најперспективнији показатељ структуре индекса хуманог развоја Србије је комбиновани коефицијент уписа у школе (основно, средње и високо школство)

који износи (81) и сврстава нас на 24. место у Европи, на нешто нижем нивоу од Луксембурга (85) и приближно истом нивоу са Малтом (81) и Бугарском (81). Када је реч о БДП по куповној моћи (PPP US\$), Србија (7.640 PPP US\$) је котирана на 32. место у Европи, на нешто нижем нивоу од Турске (7.753 PPP US\$) и вишем од БиХ (7.032). Србија има виши ниво хуманог развоја од просечног нивоа хуманог развоја земаља кандидата ЕУ (Хрватска, Македонија и Турска).

Према стопи уписа у основно, средње и високо школство Србија на 24. месту у Европи, испред Луксембурга, на нивоу Бугарске и Малте

Највишу вредност очекиваног трајања живота на свету у 2004. години имао је Јапан (82,2), а најнижу Свазиленд (31,3), док је Србија на 70. месту у свету, на нивоу Маурицијуса (72,4) и Либана (72,2). Највише вредности стопе писмености на свету имале су бивше земље СССР-а, док је Србија такође, високо котирана на 33. месту. Када је реч о БДП по куповној моћи (PPP US\$), Србија је котирана на 71. месту у свету, док је по вредности HDI на 52. месту у свету, што указује на ефикасност улагања у сопствени хумани развој.

Графикон 2: Вредност HDI Европе и Србије у 2004.

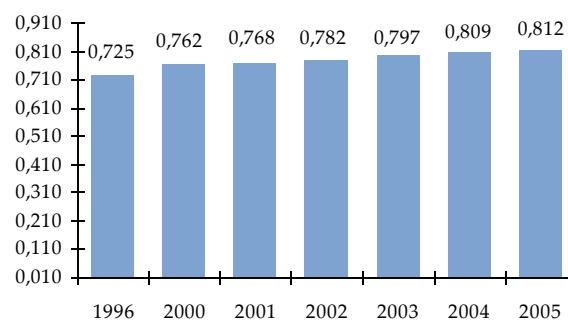
Табела 3: Индекс хуманог развоја Србије у светским размерама 2004.

HDI вредност	Очекивано трајање живота (у годинама)	Стопа писмености (старији од 15 година, %,)	Комб. рацио уписа у школе (%)	БДП по становнику по куповној моћи (PPP US\$)
1. Норвешка (0,965)	1. Јапан (82,2)	1. Грузија (100)	1. Аустралија (113)	1. Луксембург (69,961)
55. Тонга (0,815)	68. Тонга (72,4)	31. Б и Х (96,7)	50. Доминикана (83)	69. Тунис (7.768)
56. Оман (0,810)	69. Маурицијус (72,4)	32. Гана (96,5)	51. Филипини (82)	70. Турска (7.753)
57. Србија (0,809)	70. Србија (72,4)	33. Србија (96,5)	52. Србија (81)	71. Србија (7.640)
58. Тринидад и Тобаго (0,809)	71. Либан (72,2)	34. Малдиви (96,3)	53. Чешка (81)	72. Либија (7.570)
59. Антигва и Барбуда (0,808)	72. Саудијска Арабија (72,0)	35. Македонија (96,1)	54. Малта (81)	73. Иран (7.527)
178. Нигер (0,311)	178. Свазиленд (31,3)	129. Мали (19,0)	178. Нигер (21)	173. Сиера Леоне (561)

Извор: UNDP (за земље у окружењу), РЗР.

Графикон 3: Динамика HDI Србије

Са аспекта HDI раст квалитета живота, од 2000. године условљен је углавном значајним варијацијама БДП по куповној моћи и мањим варијацијама демографских и едукативних димензија хуманог развоја.

Напомена: Податак за 1996, односи се на СРЈ

Генерално, може се закључити да земље са вишим нивом БДП по куповној моћи немају и вишу вредност HDI.

Табела 4: Структура HDI у Србији

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Очекивано трајање живота	71,4	72,1	72,5	72,4	72,4	72,7
Стопа писмености (%)	96,5	96,5	96,5	96,5	96,5	96,5
Комбиновани рацио уписа (%)	78	77	80	79,5	81,0	77,1
БДП по куповној моћи (PPP US\$), по ст.	3.833	4.040	4.760	6.305	7.640	8.176
Индекс очекиваног трајања живота	0,77	0,79	0,79	0,79	0,79	0,80
Индекс едукације	0,90	0,90	0,91	0,91	0,91	0,90
БДП индекс	0,61	0,62	0,64	0,69	0,72	0,74
Индекс хуманог развоја	0,762	0,768	0,782	0,797	0,809	0,810
HDI ранг у свету	70	75	65	59	57	-

Извор: РЗР.

Напомена: Апсолутна вредност БДП по куповној моћи (PPP US\$) по становнику није упоредива између година, због различитог обрачуноског курса долара. За праћење динамике вредности БДП по куповној моћи (PPP US\$) по становнику по годинама валидна је вредност БДП индекса.

Табела 5: HDI Србије 2005.

Регионални аспект	Очекивано трајање живота	Стопа писмености (%)	Комбиновани рацио уписа (%)	БДП по становнику (PPP US\$)	Индекс очекиваног трајања живота	Индекс едукације	БДП индекс	HDI
централна Србија	73,1	96,2	79,6	7.735	0,80	0,91	0,73	0,812
Војводина	71,6	97,6	70,5	12.888	0,78	0,89	0,81	0,825
Србија	72,7	96,5	77,1	8.176	0,80	0,90	0,74	0,810

Извор: РЗР

Основна претпоставка даљег хуманог развоја Србије лежи у отклањању препрека, пре свега, смањењу сиромаштва (имплементацијом адекватне стратегије смањења сиромаштва), решавањем низа еколошких питања, модернизацијом здравствене инфраструктуре и побољшањем санитарних услова, смањењем процента неухрањености деце до 5 година и смањењем процента домаћинства која нису прикључена на водовод и канализацију, побољшавањем услова образовања и описмењавања неписменог дела становништва као и даљим порастом информатичке стопе писмености, којима се постижу више стопе писмености и вредности индекса едукације (нарочито социјалног угроженог дела становништва).

Такође, важна карика у ланцу услова хуманијег друштва је и виши степен

равноправности између полова, потом даљег раста бруто домаћег производа и смањења незапослености, отварањем слободних радних места.

Ограниченост ресурса, непостојање адекватних стратегија и неинформисаност о реалном стању често онемогућава брзо сагледавање и остваривање свих наведених циљева истовремено. У том смислу је неопходно даље наставити са изградњом адекватних информационих система у свим наведеним сегментима хуманог развоја Србије, утврдити чињенично стање и узроке неких негативних трендова (демографских, социјалних, економских) донети адекватна стратешка документа којима ће се дефинисати приоритети и рокови имплементације стратегија. То би значајно допринело успостављању здраве базе хуманог развоја у Србији у наредном вишегодишњем периоду.

Неуједначеност нивоа развоја целокупне територије Србије детерминисана је првенствено разликама у економском аспект развоја и из тог разлога неједнаких могућности за остваривање свих људских потенцијала. Вишедеценијска неразвијеност и развојна поларизованост региона у Србији потврђује концепт људског капитала као катализатора раста. Оспособљавање људског капитала је основна компонента хуманог развоја која апсорбира и продуктивност и правичност и одрживост, иницијалне компоненте парадигме хуманог развоја.

Показатељ који идентификује потенцијале и недостатке региона за остварење значајнијег развоја, а самим тим и повећања достигнутог нивоа развоја земље, је Индекс хуманог развоја (HDI) региона. Елементи овог показатеља појединачно осликавају ниво развоја са три аспекта: економског развоја, интелектуалног развоја и здравља популације.

Вредности HDI на регионалном нивоу Републике Србије за 2005. годину имају карактеристично велики интервал због високих разлика у вредностима индекса народног дохотка по становнику². Разлика у економској развијености најразвијенијег и најнеразвијенијег округа већ је установљена на основу многих економских показатеља који се користе за праћење, планирање и компарацију нивоа развијености. Елементи HDI који одређују социјални развој округа рангирају их према хуманим потенцијалима одрживости. Уједначен ниво економске и социјалне развијености/неразвијености има мање од половине округа (11) у Србији, односно у 14 округа постоји дисбаланс који идентификује један од два фактора за побољшање тренутног стања.

Висок ниво хуманог развоја на нивоу округа у 2005. имају Јужно-бачки округ и Град Београд, који су и економски

најразвијенија подручја у 2005. (према НД по становнику). Подједнако јаку повезаност ова два показатеља имају неразвијени окрузи, што доказује да су сви елементи развоја појединачно потребни, али не и довољни за укупан развој. Економски неразвијени Јабланички, Борски, Подунавски, Топлички, Пчињски и Рашки округ имају и ниске вредности HDI, таква уједначеност неразвијености људског и економског капитала ипак дозвољава диверсификацију елемената индекса.

Регионалне вредности HDI идентификују развојне предности и недостатке унутар земље

Разлике у композитним елементима HDI у најнеразвијенијим окрузима одређују недостатке и предности развоја људског капитала округа. Топлички округ, на пример, у циљу повећања нивоа хуманог развоја, осим економског развоја, мора да се развојно ојентише према повећању нивоа образовања популације. Борски округ, на дугој страни, има изражен проблем нивоа здравља становништва и одрживог животног окружења. Рашки округ као разлог свог ниског нивоа развијености има низак ниво економске развијености (НД по становнику).

Поларизованост развијености са односом 1:0,59

Иако у Србији постоји значајан број округа са развијенијим људским у односу на економски потенцијал (што је и карактеристика земаља у транзицији), подједнак број округа има проблем нивоа људских ресурса.

2) Народни дохотак за 2005. обрачунат је без ПДВ и није упоредив са ранијим годинама.

Највећи проблем је у дужини временског периода неопходног за креирање “Људске инфраструктуре”. Окрузи који не могу да реше проблем недовољног и квалитетног људског капитала губе развојну трку кроз генерације.

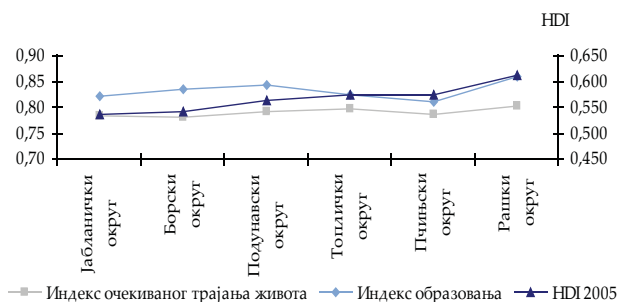
Четири округа од укупно седам са овим проблемом налазе се на територији АП Војводине. Тачније цело подручје Баната (Северно-банатски, Јужно-банатски и Средње-банатски округ) налазе се у првој половини ранжираних округа према економској развијености.

Значајне неуједначености у дистрибуцији и употреби НД уочљиве су у Јужно-банатском и Колубарском округу где људски капитал не прати економски развој (разлика од три позиције у ранговима Индекса НД по становнику и HDI).

Разлози за овакву појаву су различити. Наиме, Јужно-банатски округ има исподпросечно очекивано трајање живота и просечну висину индекса образовања, док у Колубарском округу разлог ове неуједначености је комплексно деловање оба фактора, од којих нешто већи утицај има нижи индекс образовања.

Људски капитал је катализатор развоја, односно подручја са мањим хуманим потенцијалом губе временску трку у остваривању одрживог развоја

Графикон 4: Однос очекиваног трајања живота, образовања и хуманог развоја неразвијених округа

Табела 6: Социо-економски нивои развоја 2005.

окрузи	Ранг HDI	Ранг НД по становнику	
Град Београд	2	2	
Северно-бачки округ	3	4	
Средње-банатски округ	9	7	
Северно-банатски округ	5	3	
Јужно-банатски округ	8	5	
Западно-бачки округ	6	6	
Јужно-бачки округ	1	1	
Сремски округ	14	12	
Мачвански округ	10	10	
Колубарски округ	18	15	
Подунавски округ	23	23	
Браничевски округ	12	11	
Шумадијски округ	13	16	
Поморавски округ	11	13	
Борски округ	24	24	
Зајечарски округ	19	19	
Златиборски округ	15	17	
Моравички округ	7	9	
Рашки округ	20	20	
Расински округ	17	18	
Нишавски округ	4	8	
Топлички округ	22	22	
Пиротски округ	16	14	
Јабланички округ	25	25	
Пчињски округ	21	21	

- Ранг НД по становнику = Ранг HDI
- Ранг НД по становнику > Ранг HDI
- Ранг НД по становнику < Ранг HDI

Графикон 5: Окрузи са слабијим људским у односу на економски потенцијал

Сваки појединачан елемент овог показатеља идентификује развојну компоненту која захтева побољшање неопходно за одрживост животног окружења региона, а самим тим и целе земље.

Једна од могућих провера концепта хуманог развоја је и његово стављање у корелацију са неким од индикатора достигнутог развоја.

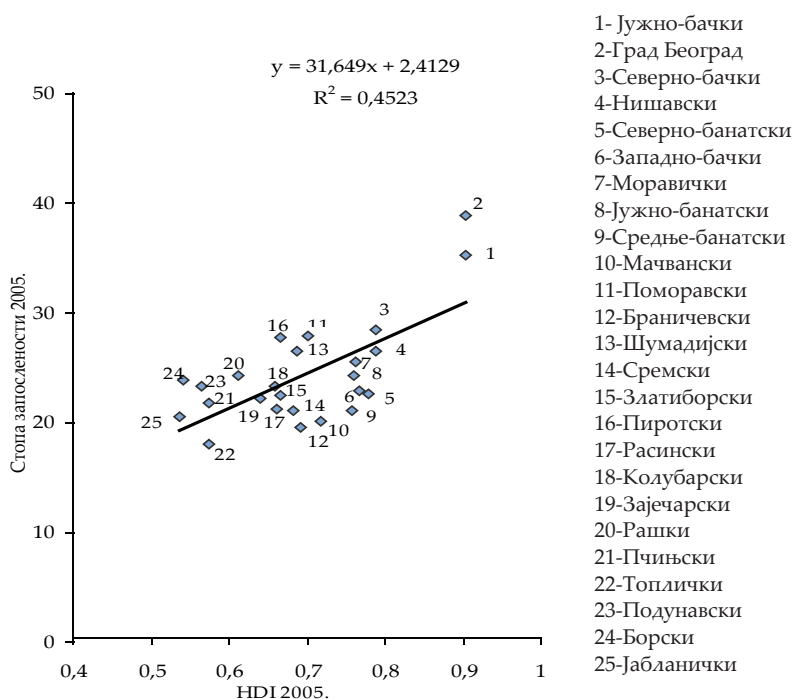
Индекс хуманог развоја округа је позитивно корелисан са стопом запослености у окрузима. Резултат повећања вредности HDI округа, односно подизање вредности његових компоненти (економског, интелектуалног и здравственог) за 0,032 утиче на повећање стопе запослености за један процентни поен.

Повећање запослености може се објаснити повећањем вредности HDI округа.

Корелација Индекса хуманог развоја округа и стопе запослености

Оваква веза је оправдана општим трендом усмеравања привреде према услужним делатностима које захтевају виши ниво образовања и економске развијености. Раст учешћа услуга у БДВ Србије од 10% у 2005. години значајно мења природу радне снаге, али и услове рада који сада имају више одлике брзих промена и прилагодљивости, самоиницијативе и мотивационог импулса. У таквом окружењу хумани развој добија елементарни значај за партиципирате у савременом друштву.

Графикон 6: Однос стопе запослености и HDI округа

... ЗА ДУГ И ЗДРАВ ЖИВОТ ...

Промене у развоју становништва, које су последица друштвено-економског развоја, и саме повратно утичу на тај развој, стимулишу га или успоравају, зависно од специфичности обележја поједине земље.

Здравље је, према дефиницији Светске здравствене организације, “стање потпуног физичког, психичког и социјалног благостања, а не само одсуство болести или слабости”. Здравље појединца и друштва у целости произлази из интеракције биолошке основе, спољних чинилаца околине (социо-економских прилика, услова живота, политичког и културног окружења) и свакако система здравствене заштите. У складу с тим, сиромаштво, тј. лош социо-економски статус, низак животни стандард (становање, радна и животна средина) и нездрави стилови живљења, истовремено утичу на здравље становништва и здравствени потенцијал једне нације.

Имајући у виду чињеницу да је добро здравље становништва услов напредног и богатог друштва и, пре свега, хуманог развоја, логично је да су здравље и економски положај појединца и друштва у непосредној вези. Здравствено стање различитих социоекономских група и у најразвијенијим државама света је различито и не зависи само од квалитета здравствене заштите. Јавно здравље подразумева организоване напоре друштва да побољша здравље свог становништва.

1. Демографски трендови

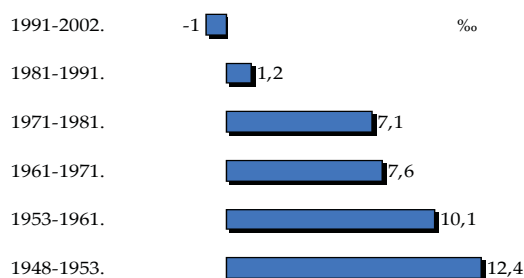
1.1. Годишња стопа раста становништва

Током 90-тих година бројне егзогене и ендogene варијабле утицале су на динамику кретања становништва Србије. Пресудне демографске промене су изазване великим миграционим кретањима. Ратна разарања су изазвала велики прилив избеглица у Србију, с једне стране, док је економска и политичка нестабилност допринела великој емиграцији у иностранство, с друге стране. Сложен биланс ових кретања само је једна компонента укупне динамике, а у садејству са природним кретањем које карактерише наставак биолошке депопулације, определио је бројно стање становништва Србије на почетку 21. века и додатно нагласио његову регионалну неуједначеност.

На негативне тенденције у кретању укупног становништва Србије указују подаци последњег Пописа (2002.), који бележи смањење броја становника у односу на претходни попис. Од укупно 161 општине, смањен је број становника у 120, док је пораст забележен у свега 41 општини. Општине са позитивним популационим растом су, углавном са територије Војводине (20) и готово искључиво у Јужно-бачком и Сремском округу, као и на подручју града Београда (9), што је пре свега, резултат механичког прилива становништва, односно великог учешћа избеглица и интерно расељених лица. Општине са негативним стопама раста становништва се у највећем броју налазе у централној Србији (97), док их је у Војводини знатно мање (25). У чак 29 општина негативна стопа раста је изнад -10‰ годишње, а у 9 општина ова стопа је већа од -15‰ годишње. Општина Црна Трава, која је у периоду 1991-2002. године изгубила готово трећину становништва (са 3.778 на 2.563), предњачи са екстремно ниском годишњом стопом раста од -35‰, на супрот општини Стара Пазова са највишом стопом раста од 17,2‰.

Демографска кретања по општинама у периоду 1971-2002. године, обележена су највишим одливом становништва на територији општине Црна Трава (-74%, са 9.672 на 2.563), док је на супрот томе највиши прилив становништва (изузимајући београдске општине), забележен на територији Новог Сада (45%, са 206.821 на 299.294). Посматрано на нивоу округа, најниже просечне годишње стопе раста становништва (1991-2002) бележе Зајечарски (-10,4‰) и Борски округ (-9,8‰), на супрот Сремском (9,3‰) и Јужно-бачком округу (8‰).

Графикон 7: Просечна годишња стопа раста становништва Србије у међупописним раздобљима

Демографска регресија и изразита урбано-рурална поларизација

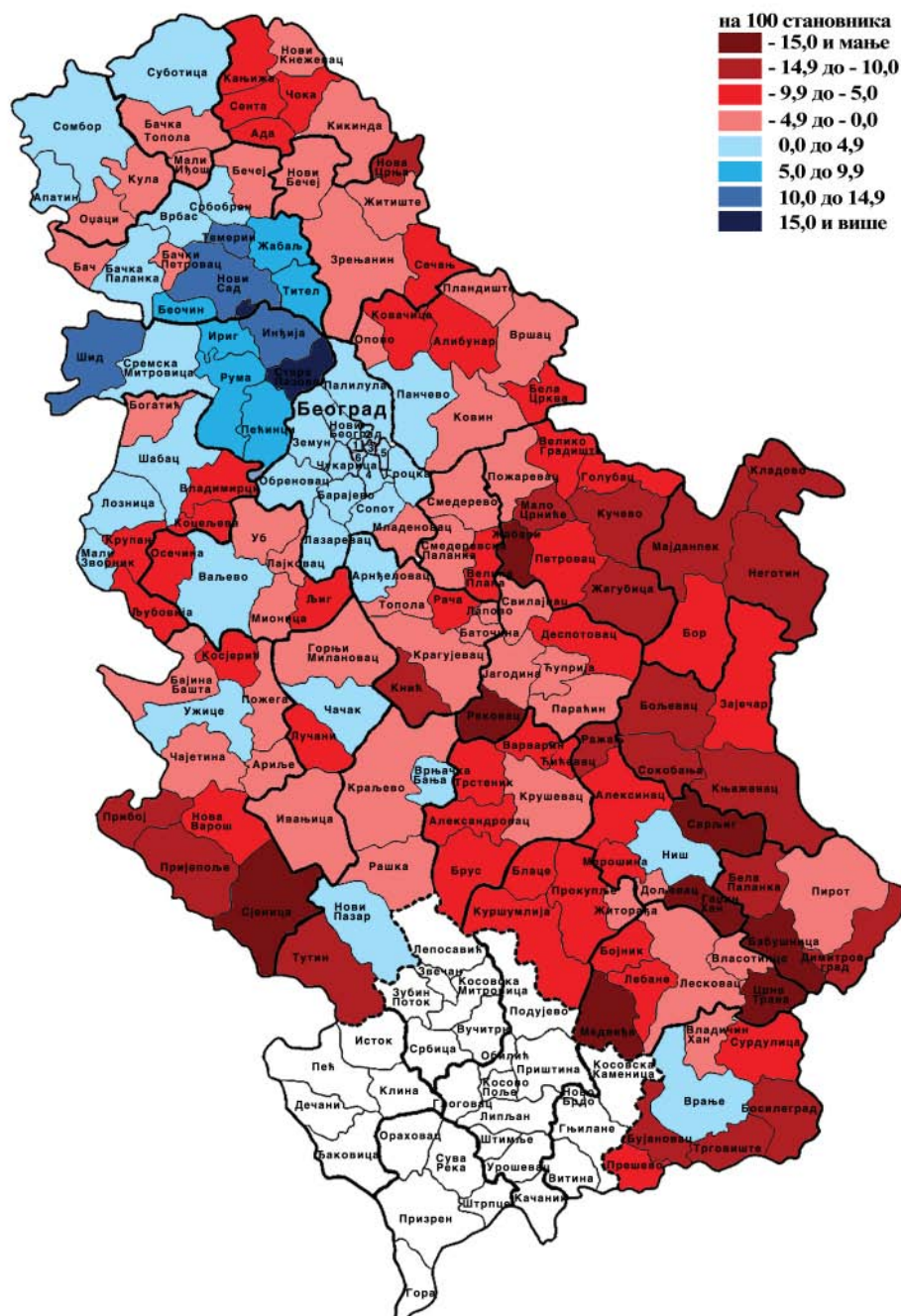
Изразит депопулациони тренд, који бележе неразвијене и приграничне општине, води ка потпуном демографском пражњењу тог подручја.

Економска неразвијеност (привредна, инфраструктурна, социјална) је основни разлог поларизованости и вишедеценијског тренда демографског пражњења. Унапређење хуманог капитала као развојног потенцијала подразумева доношење програма демографске обнове, као и програма за самозапошљавање незапосленог, а радно способног становништва, посебно у општинама у којима је процес демографског пражњења најизраженији.

Интензиван процес демографског пражњења (1971-2002., стопа смањења више од 10%) захватио је подручје 79 општина

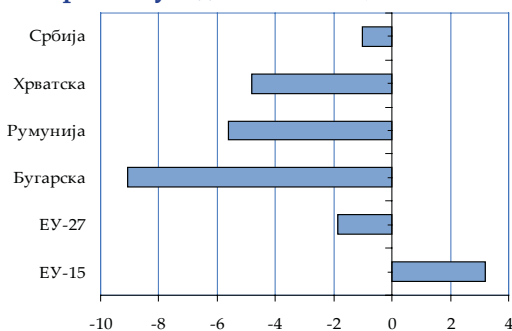
Промене у кретању становништва Европске уније и уз позитиван миграциони салдо, последњих деценија приближавају се нултој стопи раста са израженим песимистичким прогнозама за будућа кретања. Карактеристично је да десет нових чланица ЕУ (од 2004.) бележи спорији раст становништва од развијених петнаест чланица (ЕУ-15), што је забележено и као светски тренд. Наиме, слабије развијене земље обично карактерише висок природни прираштај и веће учешће младих у структури становништва, што у оквиру ЕУ није случај.

Карта 1: Просечне годишње стопе раста укупног становништва по општинама, 1991-2002.

Слично, па чак и нешто неповољније, кретање укупног становништва имају Бугарска и Румунија као нове и Хрватска као потенцијална чланица ЕУ, што наводи на закључак да се све модерне економије истовремено суочавају са новим изазовима – старење становништва.

Графикон 8: Просечне годишње стопе раста суседних земаља, 1991-2002.

1.2. Стопа фертилитета

Разматрање фертилитета женског становништва на основу пописног питања о броју живорођене деце (стопа кумулативног фертилитета) или лонгитудиналном анализом, омогућава прецизније сагледавање плодности једне популације у односу на трансверзалну анализу, чији је извор витална статистика (стопа укупног фертилитета).

Посматрајући фертилитет генерације жена које су у време спровођења пописа (2002) у Србији изашле из доба плодности и чији је репродуктивни период почео од прве трећине 20. века (за оне са 75 година од 1941/1942), уочава се да су више од двоје деце родиле само жене које припадају најстаријој кохорти. Такође, евидентно је да кохорте жена старих 70 и више година имају вишу стопу кумулативног фертилитета него млађе кохорте жена које су изашле из плодног периода.

Према стопи укупног фертилитета или родности, као мери обнављања становништва, Србија се налази већ неколико деценија испод граничног нивоа од 2,1 детета по жени.³ Са стопом од 1,4 (2005.) Србија се сврстава у групу земаља које нису «обезбедиле» ни просту репродукцију становништва. Врло је илустративна регионална анализа стопе укупног фертилитета⁴ на нивоу мањих територијалних јединица (општина), јер у великој мери приказује разлике између социјалних карактеристика жена и нивоа рађања.

У литератури је прихваћено размишљање (McDonald, 2005), засновано на анализи ефеката популационе политике, да је очигледна тешка рехабилитација фертилитета у случају пада нивоа рађања испод 1,50 детета по жени. Истовремено, највећи број општина у Србији (100), независно од величине и социоекономског развоја, бележи стопу укупног фертилитета испод «магичне линије» од 1,50, што најбоље илуструје величину проблема недовољног рађања у Србији.

Најниже стопе укупног фертилитета бележе општине Годубац (0,98), Димитровград (1,01) и Гаџин Хан (1,05), наспрот општинама Прешево (2,76), Тутин (2,54), Нови Пазар (2,49) и Бојник (2,25) које остварују стопе укупног фертилитета изнад нивоа просте замене генерација.

Графикон 9: Стопа кумулативног фертилитета по старости у Републици Србији 2002.

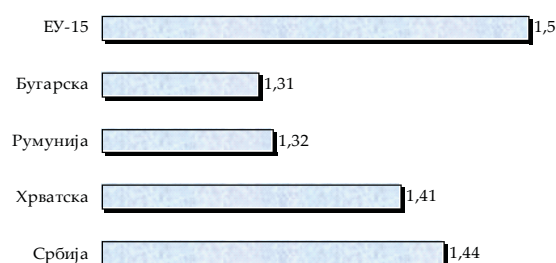

Док се становништво у развијеним подручјима са ниским фертилитетом одржава стабилним захваљујући имиграцији, дотле је у Србији на делу депопулација, тј. смањење укупног броја становника.

Поређењем стопе укупног фертилитета са земљама из окружења (Румунијом, Бугарском и Хрватском), Србија бележи благу предност са стопом која је приближна просеку ЕУ-15. Насупрот томе, стопа фертилитета у Албанији и поред смањења последњих година бележи евидентног вредност од 2,04, док је Македонија са стопом од 1,5 на нивоу ЕУ-15, захваљујући значајном учешћу албанске популације.

Са стопом укупног фертилитета од 1,4 Србија је 33% испод нивоа просте репродукције

Графикон 10: Стопа фертилитета 2005.

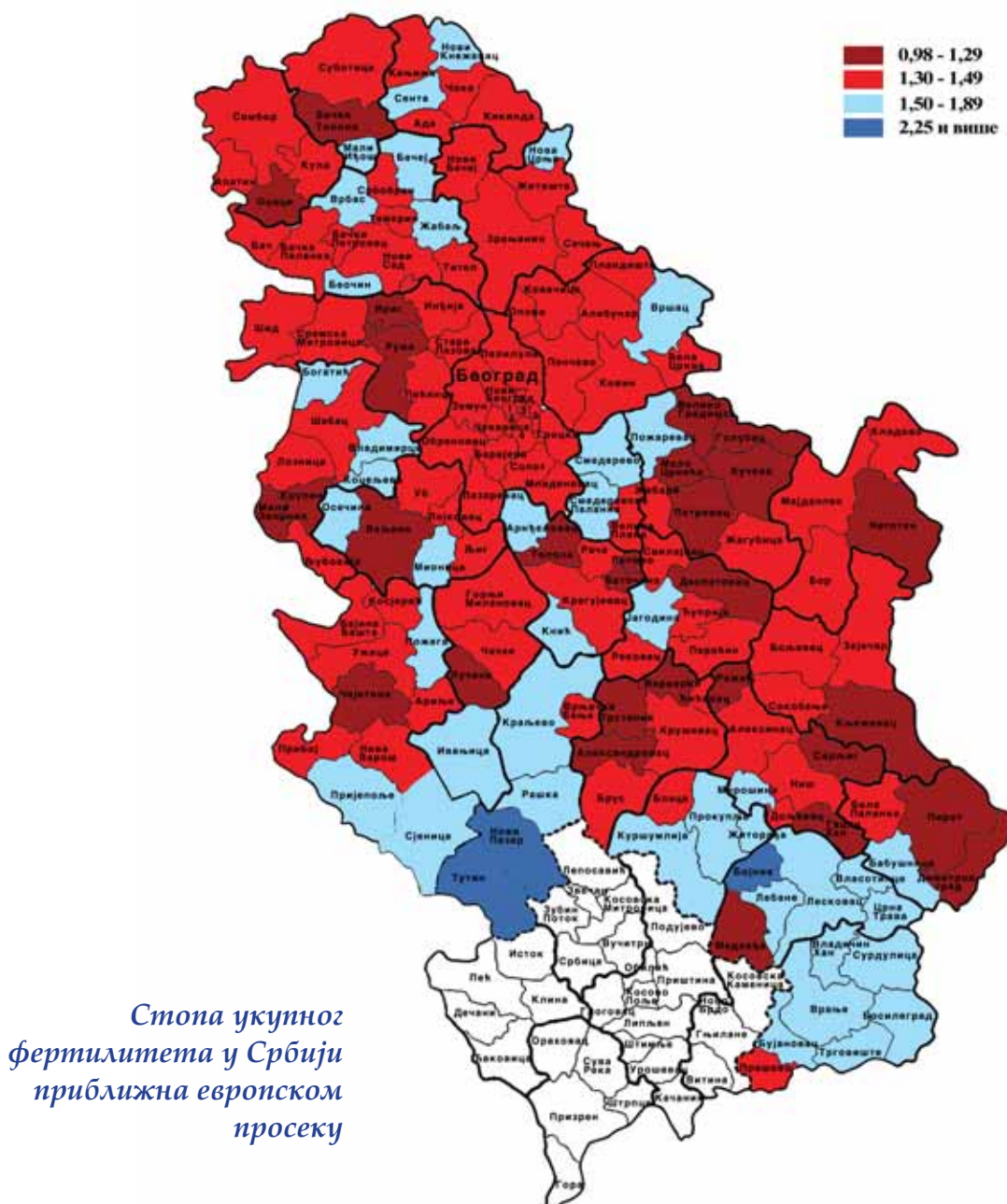

Највећи број општина у Србији остварује стопу укупног фертилитета испод «магичне линије» од 1,50

3) Стопа од 2,1 обезбеђује просто обнављање становништва, стопа виша од 2,1 доноси популациони раст, док стопа нижа од 2,1 резултира смањењем становништва.

4) Просечан број живорођене деце по жени у фертилном периоду (15-49).

Карта 2: Стопа укупног фертилитета у Републици Србији 2005.

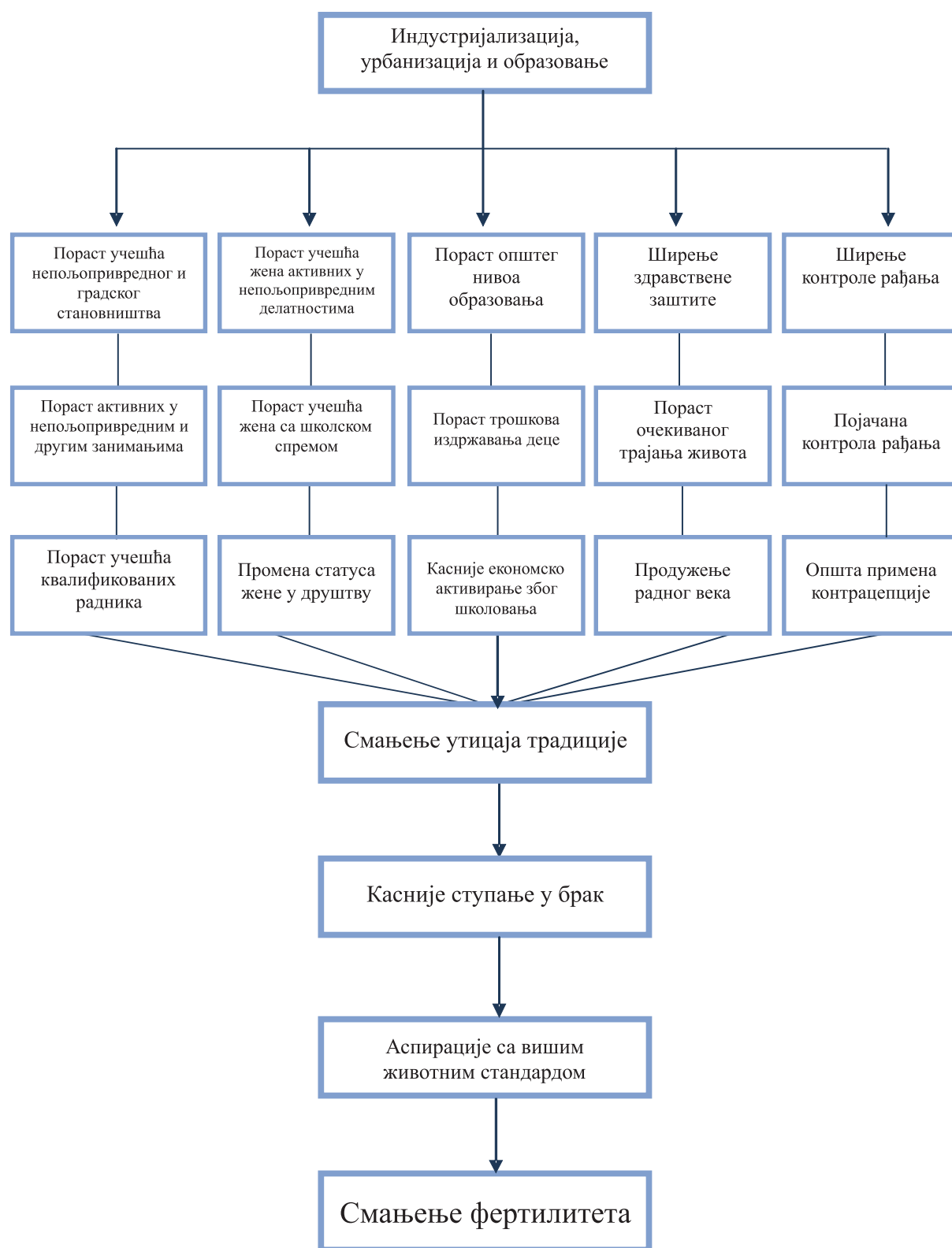
Теоријска разматрања феномена недовољног рађања истичу комплексност узрока, на различитим нивоима – микро, мезо и макро – који су тесно повезани, међусобно зависни и подложни узајамним утицајима.

На индивидуалном нивоу демографи готово универзално подвлаче важност новог вредносног система, нових норми, ставова и понашања везаних за родитељство и брак. Најважније релевантне детерминанте на мезо нивоу су промене у дистрибуцији популације везане за економску активност жене, образовање, слабљење утицаја религије и породични доходак.

На макро нивоу то су промене у социо-економским структурама, мобилности, урбанизацији, популационој клими и друго.

Имајући у виду стање и претпоставке о будућем кретању рађања као и последице недовољног рађања, популациона политика се намеће као потреба и неопходност. Утолико пре што се спонтане промене у сфери репродукције, поготово брзе и радикалне, не могу очекивати.

Шема 1: Утицај друштвено-економских фактора на фертилитет

... ЗА ДУГ И ЗДРАВ ЖИВОТ ...

1.3. Пројекције становништва до 2052. године

Последњих деценија у готово свим развијеним земљама запажени су слични демографски трендови. Продужено очекивано трајање живота повезано са снижавањем стопа фертилитета променило је демографску слику и довело до повећања удела старијег и истовременог смањења удела млађег становништва.

Приликом израде пројекција становништва Србије, пре свега, узете су у обзир демографске, политичке, економске и социјалне прилике у земљи у протеклих 10-15 година. С тим у вези, за постављање хипотеза о могућим правцима будућег демографског развоја Србије, било је од превасходног значаја правилна оцена суштине актуелних промена, односно, утврдити да ли се ради о краткорочном инциденту или почетку преокрета у дугорочним тенденцијама.

У том смислу, за пројекције становништва Србије у наредних пола века је од највеће важности правилно постављање хипотеза о смеру и интензитету миграционих кретања. Кретање броја становника Србије и његов састав по старости и полу у наредних пола века директно зависи од садашњег броја и структуре становништва по старости и полу, као и од конкретних промена сваке од три компоненте динамике становништва.

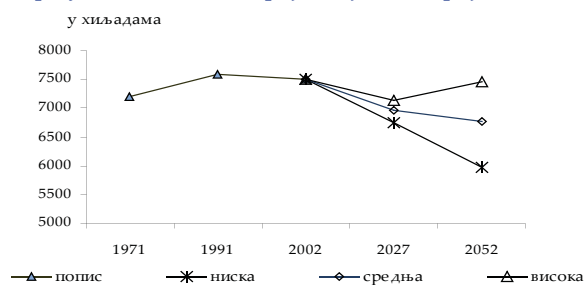
Посматрано по варијантама пројекција, постоје мање или више изражене разлике, како у погледу кретања укупног броја становника, тако и у вези осталих основних демографских карактеристика пројектованих популација (компоненте кретања становништва, старосни састав...). Те разлике су искључиво резултат различитих усвојених хипотеза о будућим трендовима морталитета, фертилитета и миграција.

Процес депопулације становништва Србије карактерише читав пројекцирани период

Уколико се посматрају само тзв. реално оствариве варијанте (ниска, средња и висока), тада би се број становника средином пројекционог периода кретао у интервалу од 6,8 милиона становника (ниска варијанта) до 7,1 милиона (висока варијанта), што значи да би 2027. године разлика по варијантама износила 387 хиљада становника. Уколико би у обзир биле узете и све три тзв. аналитичке варијанте (варијанта константног фертилитета, константног морталитета и нултог миграционог салда) интервал у коме би се кретало укупно становништво Србије био би незнатно повећан, а разлика у укупном становништву свела би се на 415 хиљада.

Графикон 11: Кретање укупног становништва Србије 1971-2052.

(резултати пописа и пројекција - по варијантама)

Разлике по варијантама у погледу интензитета популационог раста знатно би се увећале тек у другој половини пројекционог периода. Тако би се број становника Србије у 2052. години по појединим варијантама пројекција кретао у интервалу од 6 милиона (ниска варијанта) до 7,5 милиона становника (висока варијанта), при чему треба истаћи да би разлика од око 1,5 мил. становника била искључиво последица разлике у нивоу фертилитета (обе варијанте имају идентичне хипотезе о морталитету и миграцијама).

Као најважнија одлика пројекције кретања пројекцираног становништва Србије у наредних пола века, може се навести одвијање процеса депопулације, који би био континуиран током читавог пројекцираног периода уколико би се оствариле претпоставке на којима су базиране пројекције. До заустављања депопулационих токова би дошло једино у случају варијанте високог фертилитета.

Знајући да Србија спада у групу земаља са демографски најстаријом популацијом, актуелна старосна структура ће се неминовно одразити на даље смањење наталитета и повећање морталитета, а самим тим и убрзати депопулацију.

Демографске импликације старења становништва Србије веома су комплексне, тешке и дугорочне. Старење становништва у даљем периоду има за последицу старење фертилног контингента, што директно утиче на пад опште стопе наталитета, чиме се процес демографског старења убрзава.

Популационо старење детерминише прилично ограничавајући демографски оквир формирања радног контингента, а самим тим и активног становништва. Наиме, повећање обима старачког углавном економски неактивног становништва, неминовно проузрокује повећање личне и јавне потрошње у Србији, пре свега у домену издвајања средстава за здравствено, социјално и пензијско осигурање старих лица.

На депопулацију као глобални проблем указују и пројекције EUROSTAT-а из 2005. према којима ће се број становника Европске уније повећавати до 2025. године, а затим опадати и до 2050. бити мањи за 1,5% него почетком 2004. Број становника повећаваће се, пре свега, захваљујући имиграционим кретањима, јер ће број умрлих бити већи од броја живорођених почев од 2010. Највеће релативно смањење броја становника очекује се у Летонији (-19,2%), а апсолутно у Немачкој (-7,9 милиона).

Све промене и поремећаји у демографском развоју (кретању броја становника, природном кретању, размештају становништва, миграцијама и демографским структурама) неминовно ће се одразити на динамику и смер друштвено-економског развоја. Истовремено, промене интензитета и структурних обележја економског развоја одредиће даље тенденције у развоју становништва, нарочито у развоју његових структура. У том контексту треба истаћи да економски

Табела 7: Пројекције кретања становништва ЕУ и суседних земаља (у мил.)

	2005.	2010.	2015.	2020.	2025.	2030.	2035.	2040.	2045.	2050.
ЕУ-15	384,5	390,7	394,7	397,5	398,8	398,7	397,3	394,6	390,3	384,4
Румунија	21,7	21,3	20,9	20,3	19,7	19,2	18,8	18,3	17,8	17,1
Бугарска	7,7	7,4	7,1	6,8	6,5	6,2	5,9	5,6	5,4	5,1
Хрватска	4,6	4,5	4,5	4,4	4,3	4,2	4,0	3,9	3,8	3,7
Албанија	3,2	3,3	3,4	3,5	3,7	3,7	3,8	3,9	3,9	4,0
Србија	7,4	7,3	7,1	6,8	6,6	6,4	6,3	6,2	6,2	6,6

У том контексту се познавање одредница и разумевање последица старења становништва у Србији намеће као битан критеријум при креирању политике економског и социјалног развоја.

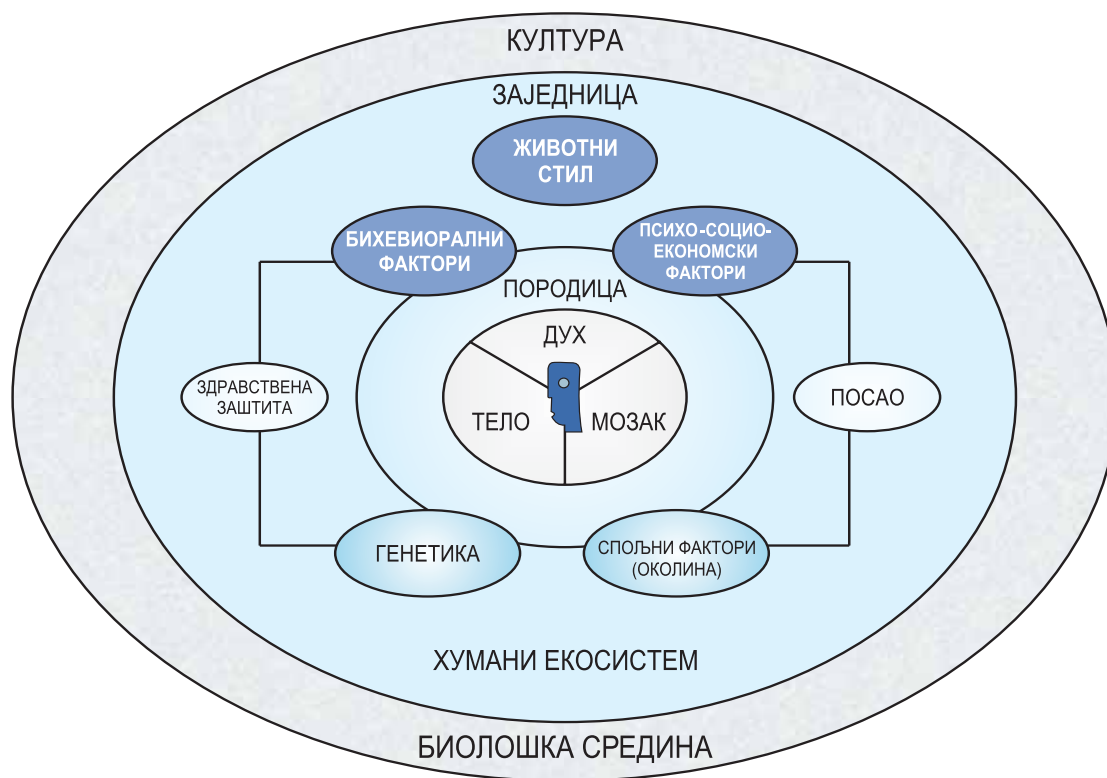
Посматрано по подручјима (централна Србија и Војводина) не могу се очекивати значајне разлике у погледу пројекциране динамике демографског раста. Ипак, може се рећи да се у Војводини очекују интензивније депопулационе тенденције него у централној Србији. Наиме, у централној Србији остварење високе варијанте у 2052. условило би већи број становника него што је био регистрован почетком пројекционог периода, док би у Војводини, према свим варијантама, број становника крајем пројекционог периода био мањи него 2002. године (од 5,1% до чак 24%).

Развој неке земље има свој, прилично јасно дефинисан, демографски оквир, кога чине четири основне компоненте: (1) укупно кретање становништва (промена броја становника); (2) природно кретање становништва (наталитет/фертилитет, морталитет, природни прираштај); (3) механичко кретање становништва (емиграција/имиграција); (4) демографске структуре (биолошка, економско-социјална и образовна).

Пројекције становништва указују на ограниченост људских ресурса што налаже да популациона политика треба да води рачуна о минимуму становништва неопходног за просту репродукцију, посебно радног контингента, како не би биле нарушене перспективе развоја.

2. Здравље

Шема 2: Хумани екосистем - модел

2.1. Издајање БДП за здравство

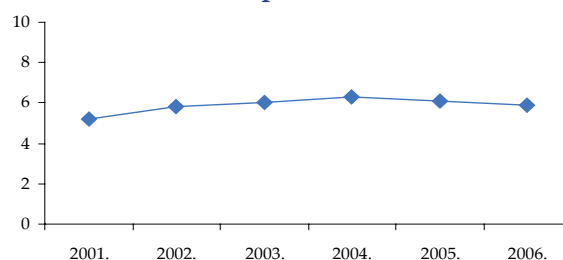
У Србији је у периоду 2001-2006. извршена реформа јавних расхода уз изградњу савремених институционалних капацитета. Посматрано по функционалној класификацији, у структури БДП расходи за здравство, образовање, социјалну заштиту и опште јавне услуге су постепено повећавани. У посматраном периоду, Србија је за потребе здравства издавала 5,2-6,3% бруто домаћег производа (највише је издвојено 2004. године). У 2007. се у односу на 2006. процењује пораст издатака за здравство са 5,9 на 6,5% БДП.

Србија је од 2002. године започела процес трансформисања система обавезног (државног) здравственог осигурања уз постепени развој приватног сектора у здравству. У систему здравствене заштите побољшани су услови у погледу ревитализације зграда, модернизације опреме, побољшања квалитета пружених здравствених услуга итд.

У последње три године започет је значајан процес реформисања области здравства уз доношење пакета нових здравствених закона. Основни циљ реформе поменутог система је формирање финансијски и институционално одрживог система на дужи рок.

Србија је у периоду 2001-2006. за потребе здравства издавала 5,2-6,3% БДП

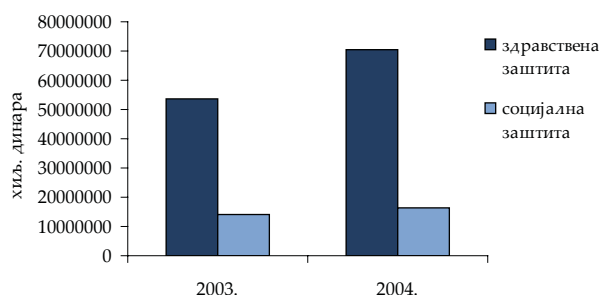
Графикон 12: Издајање из БДП Србије за здравство

У току је процес реформисања система здравствене заштите

Модернизација здравственог система ће се одвијати путем реконструкције постојећих простора и снабдевања новом опремом уз рационализацију броја немедицинског (административног и техничког) особља. Такође, наставиће се и са даљом применом усвојене здравствене политике.

Графикон 13: Издаци за здравствену и социјалну заштиту у 2003. и 2004.

Уочена је тенденција раста учешћа трошкова здравствене заштите у укупним трошковима здравствене и социјалне заштите становништва.

У 2003. нове чланице ЕУ су за здравствену заштиту издвајале 3,1-7,4% БДП

Највећа издвајања у посматраној години су уочена код Малте и Чешке (7,4% и 6,7% респективно), док су Румунија и Бугарска издвајале 3,8% и 4,1% БДП у исте сврхе респективно. Србија је издвајала 6,0% БДП, што је било на нивоу трошења Македоније и Мађарске.

Табела 8: Издвајање за здравство из БДП у 2003.

Земља	2003.
Словенија	6,7
Кипар	3,1
Чешка Република	6,8
Малта	7,4
Мађарска	6,1
Пољска	4,5
Естонија	4,1
Литванија	5,0
Словачка	5,2
Хрватска	6,5
Србија	6,0
Бугарска	4,1
БРЈ Македонија	6,0
Румунија	3,8
Босна и Херцеговина	4,8
Албанија	2,7

Извор: Human Development Report 2006.

2.2. Број лекара на 100.000 становника

Здравље као универзална вредност и људско право, представља темељ квалитетног животног стандарда и помоћ за продуктивну стварност. Здравство, као значајан елемент социјалне помоћи и брига о здрављу утичу на развој људских права на више начина. Главни циљ здравствене заштите и система осигурања је гаранција за здрав живот и запосленост становништва. Упркос развојним променама, здравствена заштита мора да буде високог квалитета, сигурна, финансијски достижна и приступачна за све (нарочито за социјално угрожене) групе становништва. Солидарност и једнакост морају да остану највећа вредност система здравствене заштите, загарантованим одрживим финансирањем и промотивном диверзификованом применом на целокупно становништво.

Здравље је универзална вредност и људско право

Здравство се мора развијати, јачати и штитити кроз комплекс друштвених активности и политика.

Основни индикатор нивоа развијености здравствене мреже и квалитета здравствених услуга је број лекара на 100000 становника. У 2005. години у Србији је било 265 лекара на 100000 становника, што је 3,1% више у односу на 2001. годину (257). Анализа података по окрузима, показује да су се изнад републичког просека у 2005. години, налазили Шумадијски (103,4%), Зајечарски (114,3%), Јужно-бачки (117,3%), Град Београд (136,1%) и Нишавски округ (161,9%), док су сви остали окрузи бележили испод просечне вредности. Најниже вредности биле су у Сремском (55,0%), Расинском (70,3%) и Мачванском округу (70,4%). У односу на 2001. годину, услед смањења броја становника, социјалне нестабилности и лошег стања здравствене инфраструктуре, број лекара опадао је и у окрузима који су се налазили изнад републичког просека: Шумадијски (-1,4%), Зајечарски (-3,4%), Јужно-бачки

(-6,0%) и Град Београд (-3,7%). Изузетак је само Нишавски округ у којем се број лекара на 100000 становника повећао за 2,5% (са 418 на 428).

Ако се сагледају подаци по општинама у 2005. години, изузев оних са великим здравственим центрима, већина општина (121) се налазила испод републичког просека. Најмање лекара на 100.000 становника имала је општина Рековац (55) а највише Ћуприја (608).

Низак ниво здравствене заштите присутан је у свим општинама које су суочене са демографским или социоекономским проблемима, као што су популација која стари, низак ниво запослености и зараде испод националног просека. Последица ових проблема по здравствени систем Србије се манифестује кроз опадање броја лекара и неадекватних услова здравствених служби због недовољних улагања у дужем временском периоду, што је проузроковало опадање поверења грађана у квалитет рада здравствених радника.

Ако посматрамо Србију и земље у окружењу, достигнути ниво обезбеђености становништва здравственим кадром у 2005. години, нешто је бољи од просека за земље Централне и Источне Европе, а нешто неповољнији од просека ЕУ-15.

Табела 9: Број лекара на 100.000 становника

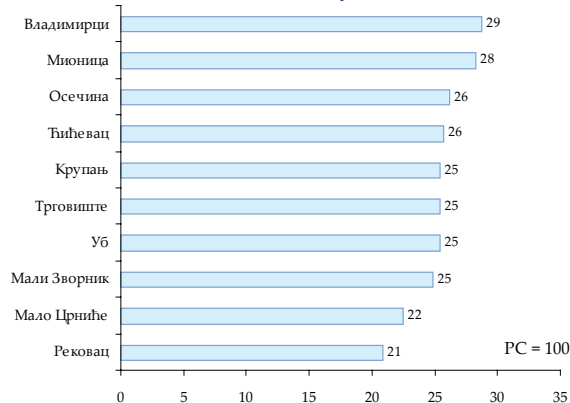
	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Бугарска	344	352	360	352	365
Србија	257	267	266	271	265
Хрватска	238	238	244	250	250
Словенија	219	224	226	231	248*
Румунија	189	191	196	198	195
ЕУ-15	313	317	318	321	318

Извор: WHO/Europe, European HFA Database, June 2007

* Извор: Nacionalno poročilo strategijah socialne zaštite 2006-2008

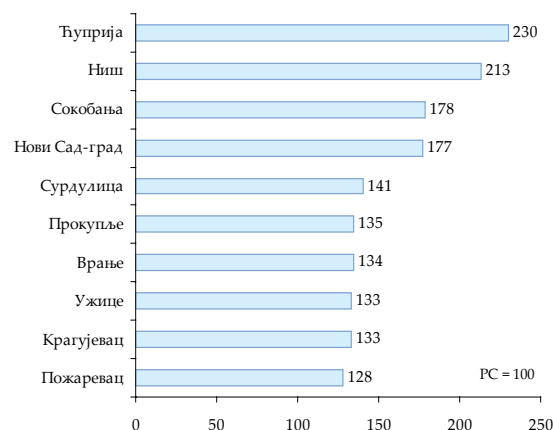
Земље које превазилазе просек ЕУ-15 (318) по броју лекара на 100000 становника у 2005. години су: Грчка (490), Белгија (400), Италија (386), Шпанија (380), Норвешка (368), Бугарска (365), Немачка (360), Чешка (355), Аустрија (354), Француска (340) и Шведска (330). Србија се налазила на бољој позицији од Румуније (195), Македоније (216), Пољске (220), Финске

Графикон 14: Број лекара на 100.000 становника општине најнижег нивоа 2005.

Испод републичког просека - 121 општина у 2005.

Графикон 15: Број лекара на 100.000 становника општине највишег нивоа 2005.

(240), Велике Британије (240) Словеније (248) и Хрватске (250).

Подаци о здравству, на основу истраживања ОЕCD-а за 2007. годину⁵ показују да је број лекара у развијеним земљама порастао за 35% у последњих 15 година. Развијене земље са бржим економским развојем, а који је услов за достизање здравствених циљева, бележе боље резултате у својим

5) Health Data 2007 - Version: July 07, OECD

здравственим системима. С друге стране, земље са ниским стандардом и великом незапосленošћу, суочене су са многим слабостима унутар здравственог система које симултано угрожавају функционисање здравствене заштите. У Србији у којој постоје огромне регионалне разлике у нивоу здравствене заштите, уочава се једна општа законитост супротности - недовољна финансијска средства или фискални императив, с једне стране и, здравствене и социјалне потребе становништва с друге стране, који се између осталог манифестују и кроз недостатак мотивисаног и јаког здравственог кадра.

Посебан проблем је недовољна материјална надокнада запосленима у здравству што је допринело да се корупција у овој животној сфери повећа, а поверење већине грађана смањи.

2.3. Стопа смртности одојчади

Смртност одојчади је у Србији у 2005. години достигла најнижу вредност од 8,0‰.

Као и код других развијених земаља на снижавање смртности одојчади у Србији утицале су специфичне превентивне мере на подручју пренаталног и неонаталног здравља.

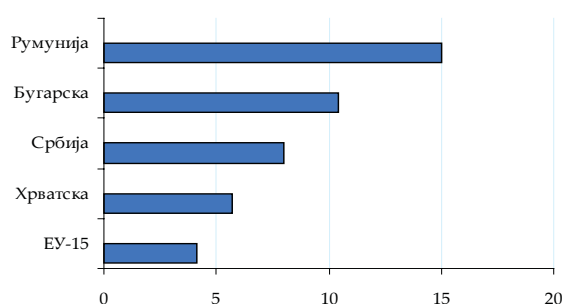
Посматрано на нивоу округа, у Србији су евидентне значајне разлике у нивоу стопе смртности одојчади. Највишу стопу смртности бележи Топлички округ (13,6‰), насупротив Западно-бачком (4,5‰).

У демографској теорији ниже и више стопе смртности дефинисане су вредностима нижим од 10‰ (18 округа) и вишим од 10‰ (6 округа). Закључак је да стопе смртности одојчади на регионалном нивоу нису у вези са разликама у општем нивоу развијености округа у Србији.

Смртност одојчади у Србији скоро два пута превазилази просек земаља ЕУ

И поред снижавања стопе смртности одојчади, Србија значајно певазилази просек ЕУ. У Европској унији, смртност одојчади опала је за 0,8‰ у периоду 2001-2005. године. Шведска држи рекорд са најнижом смртношћу одојчади у ЕУ (2,4‰), док Србија са стопом смртности одојчади од 8‰ има незавидну позицију на скали европских земаља. Само су Бугарска и Румунија у нешто лошијој позицији (стопе смртности одојчади изнад 10‰). Од осталих европских земаља, Исланд бележи најнижу смртност одојчади (2,3‰), док источноевропске земље још увек држе рекорд највише смртности одојчади, (нпр. у Румунији ова стопа износи 15‰). До 2004. године земље ЕУ-15 имале су релативно кохерентно кретање mortalитета с високим очекиваним трајањем живота и ниским mortalитетом одојчади и деце. Са уласком нових чланица долази до битних диспропорција међу посматраним индикаторима, чему посебно доприносе најновије чланице Бугарска и Румунија, које неминовно морају радити на превазилажењу проблема високог mortalитета одојчади и деце у релативно кратком року, иако је тешко очекивати да ће се брзо уклопити у тренд ЕУ.

Графикон 16: Смртност одојчади (на 1.000 живорођених) 2005.

Табела 10: Смртност одојчади (на 1000 живорођених) у Србији и ЕУ-15 2001-2005.

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.
Србија	10,2	10,1	9,0	8,1	8,0
ЕУ-15	4,6	4,5	4,3	4,2	4,1

Извор: РЗС, EUROSTAT

С обзиром на дубоку економску и општу кризу у Србији у последњој деценији, посебну пажњу треба посветити пренаталним условима и урођеним

аномалијама чије истовремено присуство чини узрок две трећине случајева смрти одојчади.

2.4. Смртност од тумора – регионални аспект

Вишегодишњи процес демографског старења, на целокупној територији Србије резултирао је променама у структури морталитета – према узроцима смрти. Најзаступљенија су хронична, незаразна, дегенеративна обољења, међу којима тумори заузимају високо друго место, одмах након болести крвотока.

Тумори су група болести коју карактерише неконтролисан раст ћелија и њихово ширење.

Етиологија болести и даље је непозната, али су познати одређени ендемени и екзогени ризикофактори, као што су хемијски и биолошки чиниоци, старост, пол, место настанка тумора и друго, који могу деловати заједно или један за другим вршећи иницијацију и промоцију карциногенезе. Зато код анализе овог комплексног обољења нема једног одговора нити јединственог решења.

Тренд смањења стопе смртности од малигних тумора у земљама ЕУ

У складу са растућим тенденцијама смртности од малигних тумора, стопе умирања на 100.000 становника у Србији, бележе пораст у посматраном периоду (са 238,8 у 2001. на 259,4 у 2004. години).

Такође, дошло је до повећања смртности од скоро свих локализација, при чему је највеће учешће карцинома плућа (23%), дебелог црева (12%) и дојке (8%).

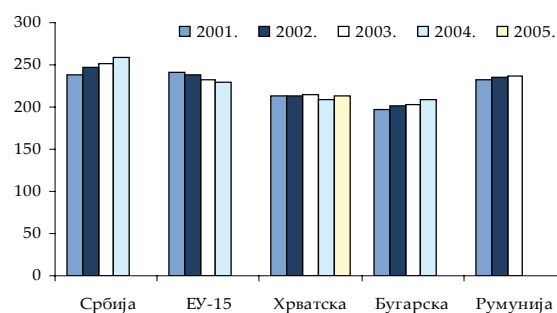
Анализом одређених индикатора (просечна старост становништва, општа стопа морталитета и специфичне стопе морталитета према узроцима смрти) на нивоу округа и општина у Србији, може се уочити правилност у смислу да су у општинама са најстаријим становништвом

истовремено највиши и општи и специфични индикатори морталитета.

Највише стопе смртности од карцинома у 2004. години забележене су на подручју АП Војводине и то у општинама Нови Кнежевац, Чока и Сента, док на подручју централне Србије (са изузетком Града Београда) предњаче Зајечарски (313,1) и Поморавски округ (280,2) са стопама које знатно превазилазе просек Републике. Висина поменутих стопа смртности је у апсолутној корелацији са просечном старашћу ових општина.

Растући тренд стопе смртности у периоду 2001-2004, као неминовна последица пораста смртности од малигних тумора

Графикон 17: Морталитет од малигних тумора на 100.000 становника

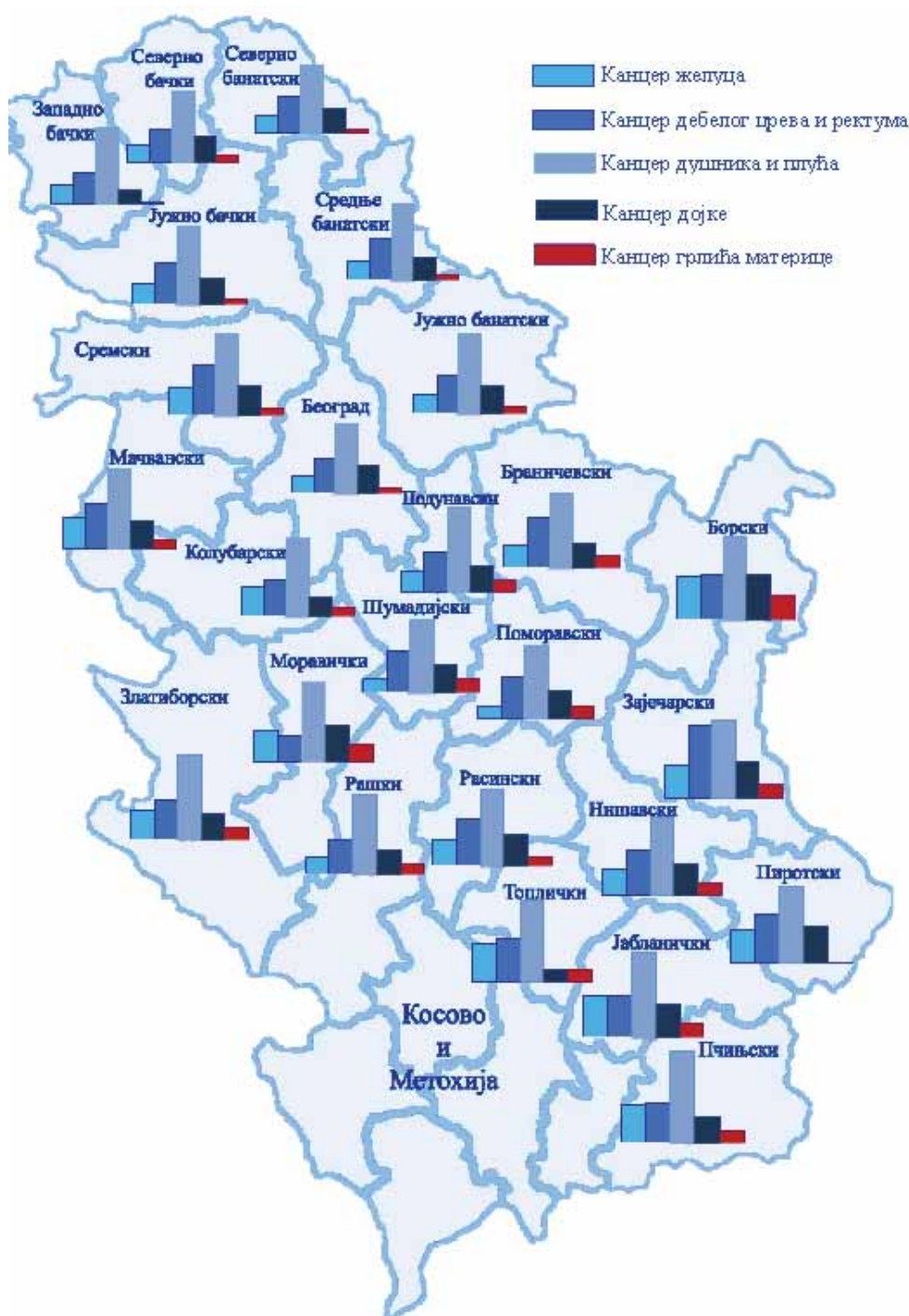
У земљама ЕУ-15 присутан је тренд смањења стопе смртности од малигних тумора, док суседне земље, попут Хрватске, Бугарске и Румуније, слично као и код нас, бележе благо растући тренд.

Регионално посматрано, разлике у вредностима специфичних стопа морталитета од карцинома указују на неједнак утицај фактора ризика – животне и радне средине, начина исхране, усвојеног стила живота

Европска унија је 1985. године објавила петогодишњи план борбе против канцера, који предвиђа смањење стопе смртности од канцера за 15%. Иако тај циљ није постигнут ЕУ је успела да смањи број становника који умиру од канцера и то мушкараца за 10% и жена 8%. Највеће смањење стопе

смртности од 15% оствариле су Финска и Луксембург, док су земље попут Грчке и Португала, упркос дефинисаном плану, забележиле пораст стопе смртности. Стручњаци су неуспех плана приписали проблему пушења.

Карта 3: Умрли према најбројнијим малигним туморима
(стопе на 100.000 становника) 2004.

3. Избегла и интерно расељена лица

Избеглиштво је снажно обележило последњу деценију прошлог века у Србији и утицало је не само на социјалне аспекте хуманог развоја, већ и на економске, културне и др. Осврнућено се само на њихову регионалну димензију.

Пад становништва Србије у међупописном периоду 1991-2002. ублажен захваљујући доласку избеглих лица

Након избијања сукоба у Хрватској, Босни и Херцеговини и АП Косово и Метохији дошло је до великих миграција српског становништва.

Пописом (2002.) је утврђено 379.135 избеглих лица, што чини 5% укупног становништва Републике (7.498.001).

Међу избеглим становништвом нешто је веће учешће женског (52,4%) него мушког становништва (47,6%).

Избегла лица су се скоро у подједнаком броју насељавала у централној Србији (50,8%) и у Војводини (49,2%).

Највећа концентрација избеглих лица је на простору Града Београда, где живи 111.300 избеглих лица, тј. нешто мање од трећине укупно избеглих лица (29,4%). У оквиру београдских општина, највећи број избеглих лица бележе општине Земун (21.835), Нови Београд (16.028) и Чукарица (13.977).

Посматрано по окрузима централне Србије, највише избеглих лица је настањено у Мачванском округу (17.450), Шумадијском округу (7.283) и Нишавском округу (6.462).

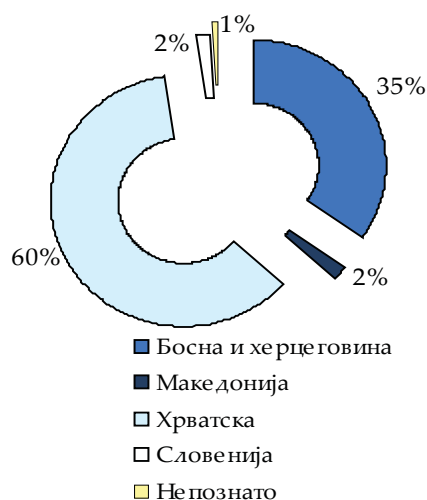
На подручју Војводине, највише избеглих прихватио је Јужно бачки округ (63.553), при чему је само у Новом Саду смештено 37.599 избеглих лица. Велики број избеглих лица живи у Сремском округу (53.270) и Западно бачком округу (22.570).

5% избеглих лица у укупном становништву Србије

Број становника Србије (2002.) без избеглих лица био би мањи за 462.571 лице, (5,1%), и то су: у централној Србији било би мање 337.905 (3,5%), а у Војводини 124.666 (9,2%). Дакле, захваљујући доласку избеглица, у међупописном периоду 1991-2002., пад укупног становништва Србије свео се само на 83.000, а централне Србије на 145.000, док је Војводина, у посматраном периоду, забележила благи пораст од 62.000 становника.

Према подацима из септембра 2004. године, у Србији је било регистровано укупно 207.639 интерно расељених лица са Косова и Метохије. Значајан фактор који одређује начин живота избеглица и интерно расељених лица јесте погоршање економског положаја, веома често потпуно осиромашење и апсолутно несигурна будућност, поготово ако је реч о безбедоносним условима повратка на Косово и Метохију.

Графикон 18: Структура избеглог становништва (републике бивше СФРЈ)

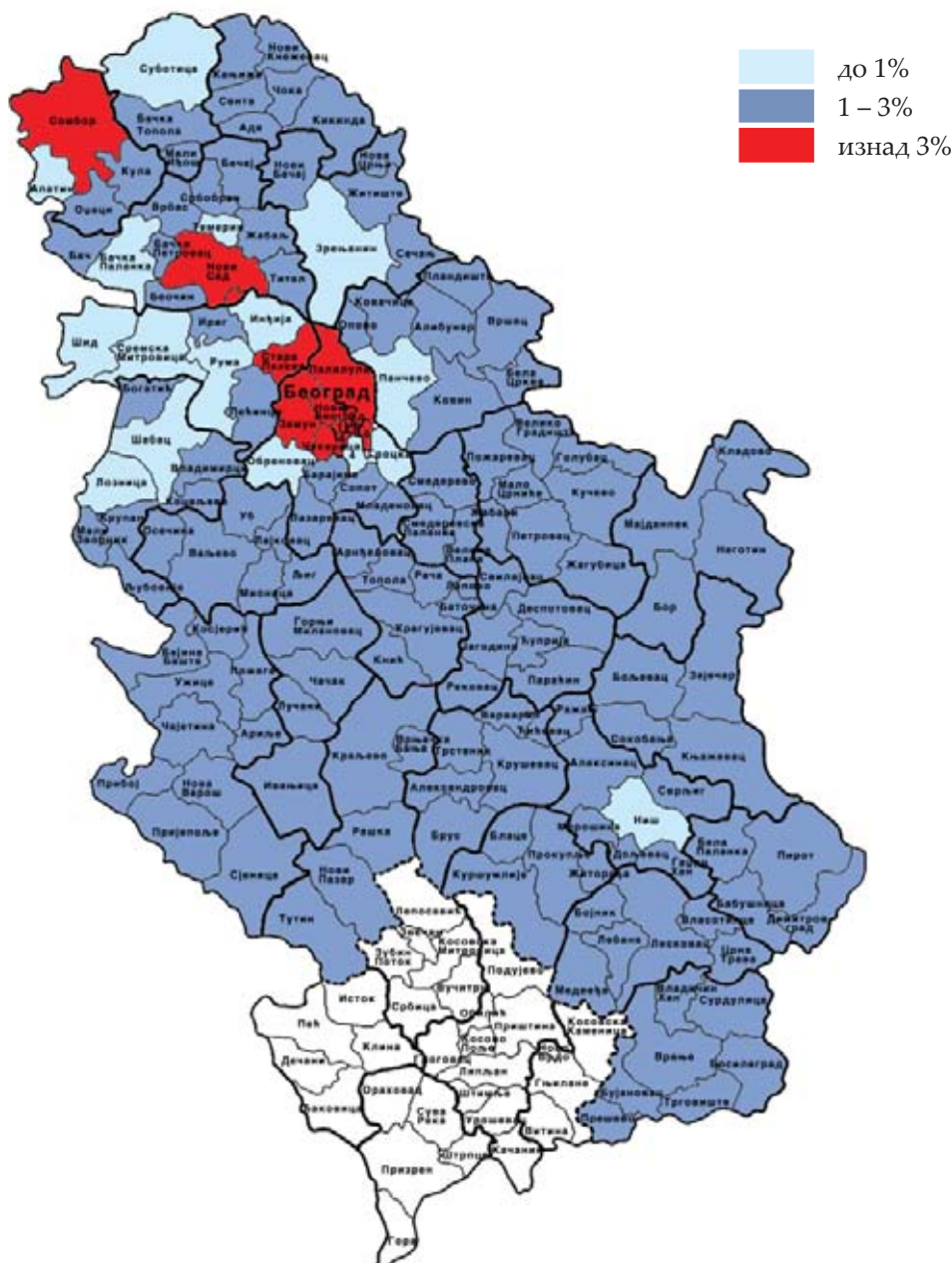
Највећи број избеглих лица из Хрватске (61,5%)

Живот избеглих и интерно расељених лица (без обзира на верску или етничку припадност) снажно је одређен наглим и трауматичним разликама у односу на прошлост, оним што су изгубили и за собом оставили, као и искуствима које домицилно становништво не дели с њима и не може увек да разуме. Људи који су одувек живели на један одређен, наизглед непроменљив начин, преко ноћи су изгубили своју егзистенцију.

Изгубивши своје место у локалној друштвеној структури, нашли су се у збуњујућој ситуацији у којој су многе карактеристике њиховог претходног друштвеног положаја, као што су образовање и положај у занимању, постале само симболи.

Значајан чинилац који одређује начин живота избеглица јесте погоршање њиховог економског положаја, веома често потпуно осиромашење и апсолутно несигурна будућност. Другим речима, оно што карактерише избеглице јесте њихово измештање и друштвена и психолошка траума. Још драматичније негативне промене дешавају се унутар њихових породица. Смештај избеглица, такође, представља огроман проблем за друштва у која долазе, посебно ако су та друштва погођена другим, још већим економским, друштвеним и политичким тешкоћама.

Карта 4: Распоред избеглих лица по општинама

... ЗА СТИЦАЊЕ ЗНАЊА ...

Највећи део технологија је у функцији људског развоја. Различите технологије представљају инструмент за повећање прихода, повећање дужине живота, побољшања здравља, животног стандарда, партиципирања у друштву и проширења креативности.

«Карактер технологије одређен је начином на који се она употребљава и циљевима за чије остварење се користи. Техника пружа само могућност људске слободе, под условом да буде средство те слободе. Она је могућност благостања и вишег квалитета живота, под условом да буде средство за добробит човека» (мр Триво Инђић)

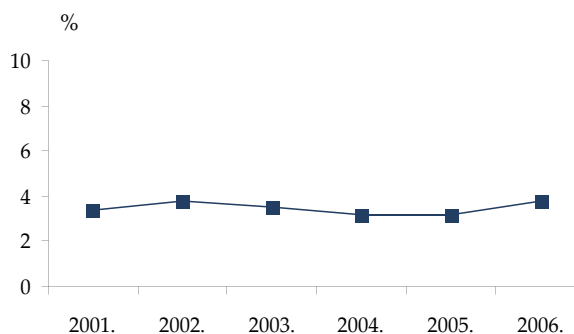
1. Јавна потрошња на школство

Образовање представља најважнији сегмент друштва и од њега се очекује да допринесе целокупном друштвеном развоју земље. Образовање појединаца и интересних група ће омогућити лакше прилагођавање променама које су настале услед процеса глобализације. Зато је неопходно стварати такав систем образовања који ће бити у стању да одговори на изазове савременог доба. Током последњих неколико година у Србији се одвија процес реформе образовног система у циљу повећања квалитета образовања пратећи трендове развоја у земљама ЕУ. Србија спада у ред земаља потписница Болоњске декларације које су у обавези да сопствене системе високог образовања усагласе са одредбама декларације до краја 2010. године.

У периоду 2001-2006, Србија је за потребе образовања издвајала између 3,2-3,8% бруто домаћег производа (у 2002. и 2006. највише издвајала за образовање – 3,8%). У 2007. години у односу на 2006. процењује се да ће учешће трошкова образовања порасти са 3,8 на 4,3% БДП.

Основни циљ система високог образовања је смањење дужине студирања и повећан број дипломираних у односу на број уписаних студената. Наставиће се са процесом усклађивања наставних планова и програма са принципима Болоњске декларације, акредитацијом високошколских установа, као и процесом прерастања виших школа у установе високог образовања. Такође, да би се сви постављени циљеви реформе испунили неопходно је стабилно финансирање образовних установа. Да би се побољшао квалитет образовања, у наредном периоду ће се интензивирати рад на повезивању школа у јединствен информациони систем како би се омогућио континуитет у прикупљању и обради података и информација од значаја.

Графикон 19: Издвајање из БДП Србије за образовање

У 2004. години учешће расхода за основно образовање се смањило у односу на претходну годину, док су се расходи за средње и високо образовање повећали.

Србија је у периоду 2001-2006. за потребе образовања издвајала 3,2-3,8% БДП

Даље јачање система образовања огледаће се и у порасту доживотног образовања као и повећању запошљавања и подстицању дугорочног одрживог раста привреде.

Графикон 20: Издвајање за образовање по категоријама у 2003. и 2004.

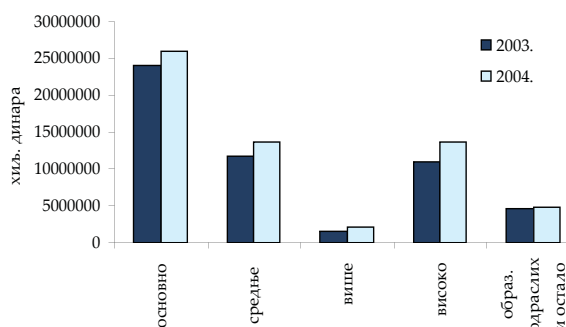

Tabela 11: Издвајање за образовање из БДП 2002-2004.

Земља	2002-2004.
Словенија	6,0
Кипар	7,4
Чешка Република	4,6
Малта	4,6
Мађарска	6,0
Пољска	5,8
Естонија	5,7
Литванија	5,2
Словачка	4,4
Хрватска	4,5
Летонија	5,4
Бугарска	4,2
БРЈ Македонија	3,4
Румунија	3,6
Србија	3,2
Албанија	2,8

Извор: Human Development Report 2006

Компаративна анализа транзиционих земаља (бивших и садашњих) указује на чињеницу да су чланице ЕУ у посматраном периоду 2002-2004. за потребе образовања трошиле између 3,6-7,4% бруто домаћег производа. Кипар је у датом периоду највише средстава издвајао за образовање 7,4%. Мађарска и Словенија су такође, имале висока учешћа издатака за образовање из БДП (6,0%). Нове чланице ЕУ (Румунија и Бугарска) су на образовање трошиле 3,6% и 4,2% БДП респективно.

Земље ЕУ су у периоду 2002-2004. на образовање трошиле 3,6-7,4% БДП

2. Стопа писмености

У савременом свету писменост се посматра као право, али и обавеза сваког појединца.

Према подацима пописа 2002. године удео неписмених у укупном броју становника Србије старијих од 10 година износи 3,45% или 232.925 становника (у 1991. години 6,10%), што се одразило на пораст стопе писмености у последњој деценији (са 93,9% на 96,5%).

Србија је на врху лествице по проценту неписмених у Европи

У прилог томе, говоре и подаци да је највећи број неписмених међу старијим људима (у популацији старијој од 60 година, 80,7%), односно у пољопривредним домаћинствима као и у неразвијеним општинама југа Србије: Бојник (15,4%), Гаџин Хан (13,2%), Житорађа (11,8%) и Трговиште (11,8). Такође, око 20% неписмених је међу припадницима Ромске националности.

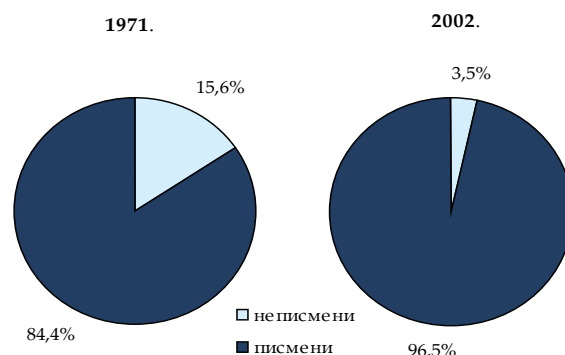
Проценат неписмених у Војводини (2,4% у 2002., односно 4,1% 1991.) нешто је нижи него у Централној Србији (3,8% у 2002. или 6,8% у 1991. години).

Број класично неписмених 3,5%

Територијални распоред неписменог становништва у Србији показује високу зависност нивоа писмености од достигнутог степена друштвено економског развоја појединих општина, па тако неразвијене општине имају знатно виша учешћа неписмених од развијених.

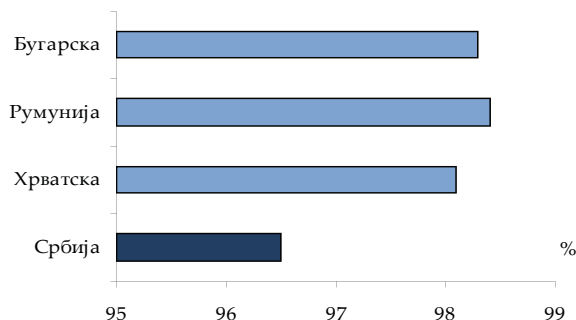
Док је у развијеним земљама света број неписмених готово занемарљив, Србија је и даље на врху лествице по проценту неписмених у Европи.

Графикон 21: Учешће неписмених у укупном становништву (10 и више година) Србије

Највећи број неписмених међу старијом популацијом (60+), у пољопривредним домаћинствима, општинама на југу Србије као и међу припадницима ромске популације

Графикон 22: Поређење земаља према стопи писмености 2002.

Такође, у поређењу са суседним земљама (Бугарска, Румунија и Хрватска), Србија заузима незавидну позицију, са најнижом стопом писмености. Међутим, права слика достигнутог образовног нивоа једног друштва добија се тумачењем појма писмености који је овај појам добио у савременим условима.

Наиме, привредни, технолошки, социјални и хумани развој једне земље најбоље се

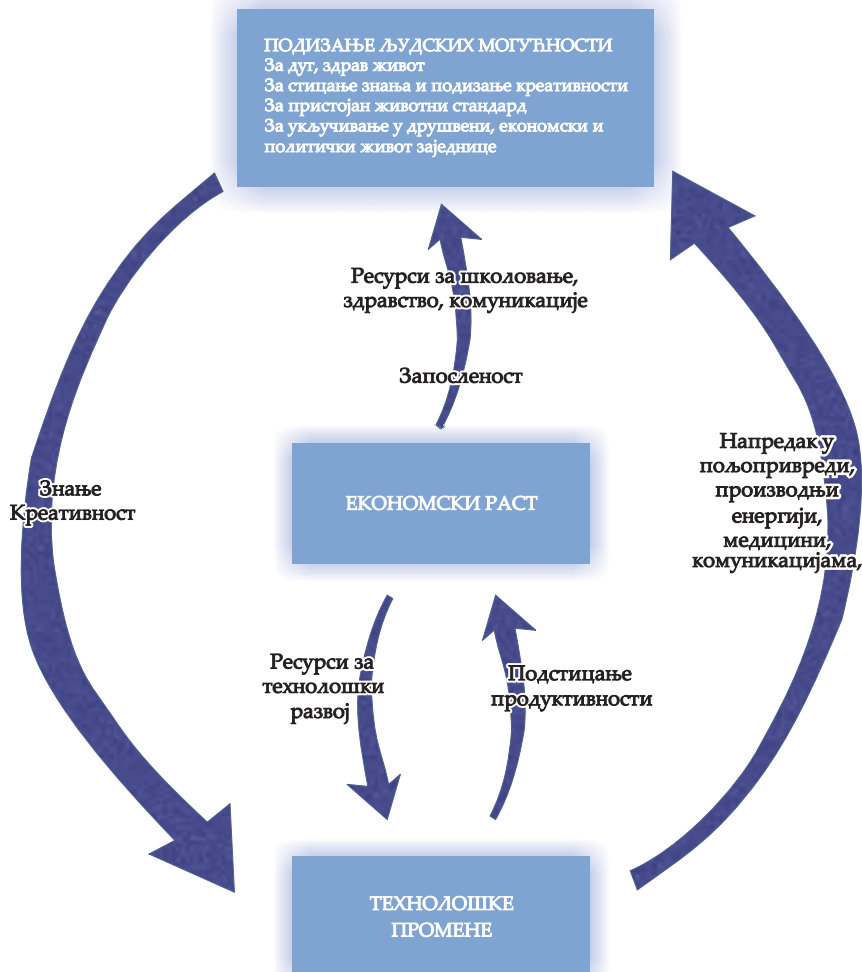
огледа кроз поређење тзв. основне и функционалне писмености. Коришћење компјутера, интернета, знање страног језика, примена знања, коришћење стручне литературе, усавршавање, као и број прочитаних књига по становнику на годишњем нивоу, дубински «скенирају» све аспекте образовног нивоа друштва.

Последице функционалне неписмености јесу немогућност запошљавања или дуготрајна незапосленост.

Међународна поређења по свим овим категоријама Србију сврставају на дно лествице, што је сигнал да се питању реформе образовања стратешки приступи као најважнијем питању, јер ће будуће генерације показати колико смо спремни за међународно тржиште рада и конкурентност.

3. Технологија - креирање и дифузија

Шема 3: Технолошке промене у циљу повећања људских могућности

3.1. Број телефонских прикључака и мобилних корисника на 1000 становника

Право на правовремени приступ различитим информацијама и могућност комуникације, су основе за увећање знања и способности неопходних за боље разумевање предности и шанси постојећих избора.

Индикатор који даје основну оцену капацитета земље за остварење овог права је и распрострањеност, односно доступност фиксне и мобилне телефонске мреже. Просечан годишњи раст броја телефонских прикључака на 1000 становника у Србији је 6% (2002-2005). Развојем фиксне телефонске мреже у односу на 2001. повећан је број корисника за скоро 1/4. Индикатор, број мобилних корисника на 1000 становника агрегира телекомуникациони развој и особеност индивидуалног коришћења. Просечан годишњи раст корисника мобилне телефоније у Србији износи 31% за период 2002-2005., док је вредност овог индикатора са 244 у 2001. порасла на 702 у 2005. години.

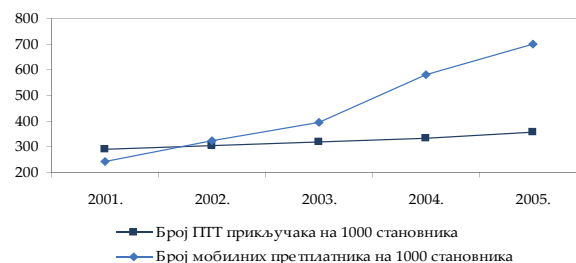
Регионална доступност фиксне телефонске мреже указује на неравномеран развој овог инфраструктурног фактора у појединим окрузима у односу на просек Србије. Наиме, испод републичког нивоа је чак 2/3 округа, док је у периоду 2001-2005 17 округа заостајало у развоју фиксне телефонске мреже, а изразит проблем имају Јабланички и Пчињски округ (40% испод републичког нивоа).

Даљом субрегионализацијом овог индикатора, општине које константно не достижу ни 50% нивоа Републике су: Тугин, Прешево, Бујановац, Трговиште, Медвеђа, Сјеница, Босилеград и Бојник. Број општина које су имале број телефонских прикључака на 1000 становника испод републичког просека у 2001. био је 116, док је тај број у 2005. години 123. Постојање све већег регионалног јаз последица је кумулираних фактора (демографских одлика, економских и развојних потенцијала) који се рефлектују и на

капацитете за остварење основних људских потреба и права.

Иако, се број телефонских прикључака на територији Србије константно повећава, он није на нивоу просека за земаље високог нивоа хуманог развоја (469 у 2004. години).

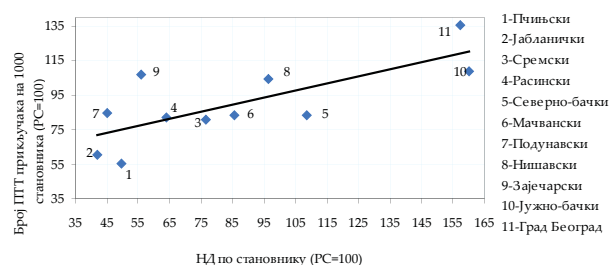
Графикон 23: Развој фиксне и мобилне телефонске мреже

За последњих 15 година смањен је јаз у распрострањености фиксне телефонске мреже у односу на земаље високог хуманог развоја

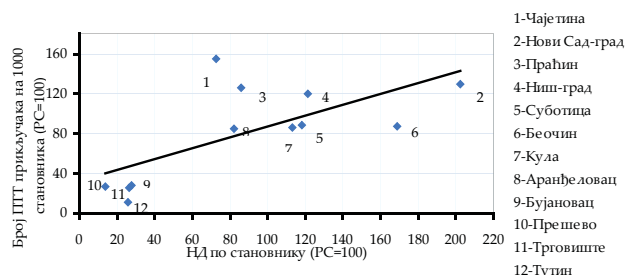
Веза између овог индикатора и нивоа хуманог развоја види се у односу просека за земаље високог и средњег нивоа хуманог развоја који износи 1:0,27. Земље у групи високог хуманог развоја са приближно истим нивоом овог индикатора као Србија (333 у 2004. години) су: Естонија (329); Република Чешка (338); Мађарска (354) и Бугарска (357). У Чешкој је број мобилних корисника на 1000 становника два пута већи него у Србији, односно разлике у вредности овог показатеља су значајне у односу на посматране земаље. Однос просека (број мобилних корисника на 1000 становника) за земаље високог и средњег нивоа хуманог развоја је 1:0,26.

Графикон 24: Међузависност комуникационе и економске развијености 2005. - регионални ниво -

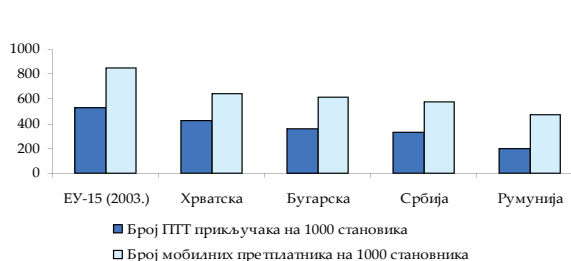

Неуједначена распрострањеност фиксне телефонске мреже међу регионима (1:0,4)

Графикон 25: Међузависност комуникационе и економске развијености 2005. - локални ниво

Графикон 26: Међународно поређење нивоа развијености фиксне и мобилне телефонске мреже 2004.

3.2. Број корисника интернета на 1.000 становника

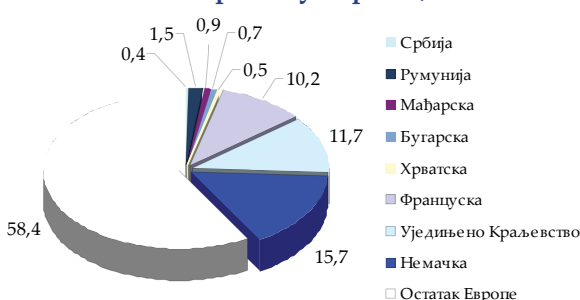
Дифузија информационо-комуникационе технологије је примарна покретачка снага убрзања хуманог развоја у многим областима, што доказује велика корелација између нивоа достигнутог хуманог развоја (HDI) и доступности дигиталних информација и технологија (DAI⁶).

Интернет приступ информацијама директно утиче на побољшање здравља људи, знања и животног стандарда и повећава људску способност да активно учествује у социјалном, економском и политичком животу. Земље које највише користе Интернет као информационо-комуникационо средство су и земље са високим приходима и високим нивоом знања, што делимично поларизује дифузију (и креирање) нових технологија.

Један од индикатора који осликавају ниво дифузије савремених технологија је број интернет корисника на 1000 становника. Србија са 188 корисника Интернета на 1.000 становника⁷ је 2,5 пута испод нивоа земаља високог нивоа хуманог развоја (470).

На основу овог податка и броја корисника (255) компјутера на 1000 становника⁸ може се закључити да у Србији постоји низак ниво дифузије нових технологија, односно да мали проценат становништва користи нове информационо-комуникационе технологије.

Графикон 27: Структура корисника Интернета у Европи, %

У поређењу са земљама у окружењу Србија је по вредности овог индикатора на нивоу Румуније, мању вредност има Грчка, док Бугарска и Хрватска имају веће вредности.

Низак ниво дифузије ИКТ

Табела 12: Интернет корисници (на 1000 становника) 2004.

Земља	Интернет корисници (на 1000 ст.)	Земља	Интернет корисници (на 1000 ст.)
Исланд	772	Пољска	236
Шведска	756	Румунија	208
Малта	750	Србија	188 (2006)
Данска	696	Грчка	177
Финска	629	Б и Х	58

Извор: HDR 2006 UNDP, Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији, 2006. РЗС

6) Digital Access Index

7) Податак је добијен на основу података РЗС изведених из истраживања "Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији, 2006".

8) Податак је добијен на основу података РЗС изведених из истраживања "Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији, 2006".

3.3. Трошкови истраживања и развоја

Потребан, али не и довољан, услов одрживог технолошког и научног развоја земље је улагање у истраживање и развој. Примена и дифузија технолошког развоја покреће бројна питања општег нивоа развијености, а посебно мреже институција и организација чија је сврха имплементација нових иновативних решења.

Графикон 28: Научноистраживачки капацитети Србије

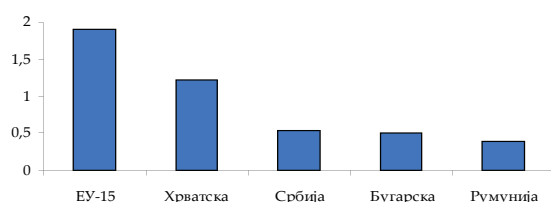

Србија, посматрајући индикаторе трошкова истраживања и развоја, нема велику способност да изгради и имплементира развојно оријентисан амбијент, што се делом може објаснити квалитетом институционалног и социо-културног система, историјом развоја политичког система, нивоом демократизације, одговорности и отворености земље. Ако се изузме податак да је учешће трошкова истраживања и развоја у БДП за 2000. годину износило 0,6%, просек овог показатеља за период од 2001. до 2004. године био је 0,5%. Овако ниско учешће сврстава нас у групу исподпросечних земаља средњег нивоа хуманог развоја (0,9%) и далеко испод просека земаља високог нивоа хуманог развоја (2,5%).

У поређењу са земљама високог хуманог развоја (учешће трошкова истраживања и развоја у БДП) Србија је на нивоу Бугарске, Пољске и Словачке, док ниже учешће имају Румунија, Литванија и Малта.

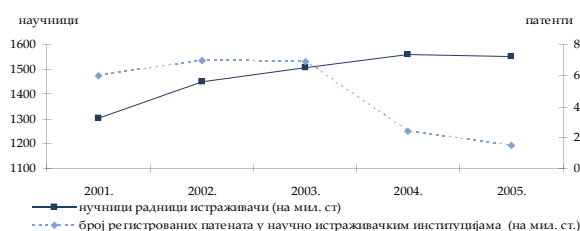
Основа за стварање нових технологија осим учешћа трошкова истраживања

Графикон 29: Трошкови истраживања и развоја, % у БДП 2004.

и развоја у БДП је и величина људских капацитета (високо образованих научника истраживача) способних за иновације. Број научних радника истраживача и број регистрованих патената (на милион становника) одваја технолошки високо развијене земље (високо развијене ОЕCD земље), од земаља које имају таргетирани технолошки развој (Бразил, Индија и Јужна Африка) и остатка света. Иако, у Србији број научних радника расте у просеку 5% (2002-2005) то није довољно за достизање просека земаља високог хуманог развоја (2.968). Даља анализа креативног потенцијала земље указује да на проналазаштво (број регистрованих патената), без обзира на растуће људске капацитете, највише утичу фактори економске и институционалне стабилности.

Графикон 30: Креирање технолошког развоја у Србији

Позиција Србије (према нивоу ова два индикатора) у односу на европске земље је најприближнија позицији Чешке, док су Бугарска и Хрватска земље са мањим креативним потенцијалом. Посматране земље које су оствариле висок ниво хуманог развоја, диференцирају се према могућностима креирања иновација на: (а) земље које су високо технолошки иновативне (Финска и Шведска), а самим тим и развојно одрживе и, (б) земље које су због слабих могућности развојно одрживе једино уз технолошке трансфере и развој мреже институција које ће допринети дифузији пренете технологије. У тој групи земаља је и Србија.

Графикон 31: Однос броја научника - истраживача и одобрених патената

... ЗА ПРИСТОЈАН ЖИВОТНИ СТАНДАРД ...

Сиромаштво као “изражен недостатак благостања”, примарно се повезује са располагањем средствима за благостање. Због тога су сиромашне особе оне које имају недовољне приходе или потрошњу како би прешли неку минималну линију сиромаштва. Ово је конвенционални приступ дефинисања сиромаштва. Са друге стране, сиромаштво се посматра преко немонетарних показатеља. Наиме, особа може бити стамбено или културно угрожена, или пак угрожена због недостатка здравог животног окружења и самим тим дефинисана као сиромашна. Ови фактори имају утицај на акумулацију и циклични карактер сиромаштва.

Шири приступ мерења благостања (сиромаштва) је концентрисан на могућности појединца да функционише у друштву.

Сиромашнима недостају кључне могућности, које се оглађују у недовољним приходима или образовању, или су лошег здравственог стања, беспомоћни и без политичких слобода.

1. Економске перформансе

1.1. Хумани развој из економске перспективе

(БДП по становнику према паритету куповне моћи за 2006. годину)

У савременој економској теорији још увек доминира модел о појединцу чије задовољење потреба ограничавају само два фактора: релативне цене добара потребних да задовоље потребе и расположив доходак. Пошто су релативне цене тржишно детерминисане и на њих појединац не може да утиче, а држава је једина надлежна да регулише цене у одрђеним сегментима (нпр. да би ублажила утицај екстерних фактора, или обезбедила јавна добра и услуге, или интервенише због поремећаја деловања тржишних сила), једини начин да се задовољење потреба повећа (унапреди) је да се повећа доходак и појединца и нације.

Економски раст обезбеује социјално јакост и здравост појединца

Економски раст у целини, такође, подразумева да друштво може да понуди компезацију или трансфере онима који се могу означити као транзициони губитници.

У том контексту, један од основних економских принципа једнакости, који пружа основу за модерну економију благостања и служи као интелектуални темељ (капитал) државе социјалног благостања, гласи да само социјалне промене унапређују добробит појединаца, наравно ако не угрожавају статус других.

Економски развојни јаз треба да се смањује, али не по цену социјалног или животног окружења

Србија бележи релативно успешан економски развој у последњих пет година транзиције. Наиме, после периода тзв. транзиционе депресије, у првим годинама 2000-тих бруто домаћи производ (БДП) бележи значајан раст. Основни аналитички инструмент, који мери и упоређује транзициону и развојну економску успешност јесте БДП по куповној моћи.

Такође, анализа БДП по паритетима куповне моћи је један од три главна елемента индекса хуманог развоја (друга два су индекс очекиваног трајања живота и индекс едукације).

БДП по куповној моћи (PPS) Србије је 3% пута нижи од просека ЕУ-27

Како се демографске и едукативне димензије спорије мењају у односу на варирајући БДП по куповној моћи, то и укупне промене вредности HDI у великој мери зависе од промена БДП. Тиме се још једном указује на неопходност бржег развоја позитивних демографских и социјалних трендова.

Табела 13: Динамика индекса нивоа БДП (PPS) и компаративног нивоа цена Србије, ЕУ-27=100

	2002	2003	2004	2005	2006
Индекс нивоа БДП (PPS)	26,1	26,3	28,4	28,9	32,8
Компаративни ниво цена	42,0	44,3	43,0	43,7	43,8

Извор РЗС, РЗР.

У наставку биће презентована најзначајнија економска димензија индекса хуманог развоја, која се заснива на БДП по паритетима куповне моћи⁹⁾.

Према подацима EUROSTAT-а, земље са највишим стандардом у 2006. години, исказано преко PPS индекса, биле су Луксембург (279), Норвешка (187), Ирска (144), Исланд (134) и Холандија (132). Земље око просека ЕУ-27 су Шпанија (102), Италија (104) и Кипар (93). Најнижи стандард по глави становника имале су Македонија (27), Турска (29), Бугарска (37), Румунија (38). Србија је на нешто нижем нивоу у односу на Румунију, Бугарску, и нешто вишем нивоу у односу на Турску и Македонију. И поред благог раста вредности PPS (Purchasing Power Standard) индекса Србије у односу на 2005. основни закључак је да је животни стандард Србије и даље међу најнижима у Европи.

Уколико се упоређују разлике динамике PPS индекса између Србије и неких околних земаља од 2002. до 2006. године, могуће је донети следеће закључке: наиме, у односу на 2002. годину Србија је у 2006. смањила разлику вредности PPS индекса у односу на Хрватску (за 8%), Словенију (5%) и Бугарску (4%), док је у односу на Румунију дошло до повећања разлике PPS индекса (за око 8%); такође, се може закључити да је од 2002. до 2006. године, највећи раст PPS индекса остварила Румунија (29,2 %), потом следи Србија (25,6%), Бугарска (19,8%), Хрватска (10,3%), Македонија (10%) и Словенија (9,4%).

Анализа компаративног нивоа цена показује да су земље са највишим нивоом цена (ЕУ-27=100) у Европи, у 2006. биле, Исланд (141,8), Норвешка (140,5), Данска (139,4) и Швајцарска (133,3).

Табела 14: Компаративна анализа БДП по куповној моћи у 2006, ЕУ-27=100.

Земља	БДП по куповној моћи, по глави становника, хиљаде PPS	Индекс БДП по куповној моћи, по глави становника (PPS индекс) ЕУ-27=100	Компаративни ниво цена (паритети личне потрошње домаћинства) ЕУ-27=100
ЕУ-25	24,3	104	101,1
ЕУ-27	23,4	100	100
ЕУ-15	26,2	112	104,9
Луксембург	65,3	279	105,1
Норвешка	43,9	187	140,5
Ирска	33,7	144	125,4
Исланд	31,3	134	141,8
Холандија	31,0	132	104,2
Македонија	6,4	27	43,9
Бугарска	8,7	37	44,1
Румунија	8,8	38	58,5
Словенија	20,4	87	75,8
Хрватска	11,7	50	71,4
Грчка	20,8	89	89,2
Пољска	12,4	53	62,9
Чешка	18,6	80	60,7
Словачка	14,7	63	58,2
Мађарска	15,3	65	60,0
Малта	18,0	77	73,5
Кипар	21,9	93	89,5
Естонија	15,7	67	67
Летонија	13,1	56	58,8
Литванија	13,6	58	56,4
Турска	6,9	29	68,0
Србија	7,7	33	43,8

Извор: PЗР, EUROSTAT.

9) Статистика EUROSTAT-а је надлежна за програм праћења и компарације паритета куповне моћи на међународном нивоу. Анализа паритета куповне моћи омогућава сагледавање диференцираности по куповној моћи између земаља искључивањем разлика у нивоу цена. Овај вид анализе налази нарочито примену у међународним поређењима БДП и његових компоненти. У обрачун паритета куповне моћи укључују се производи и услуге које обухвата БДП кроз формирање довољно репрезентативног узорка укупних добара и услуга за које је неопходно пратити и снимати цене (цене на мало) у одређеном временском периоду. EUROSTAT годишње публикује извештај о паритетима куповне моћи за период од пре три године и то обухватом и компарацијом цена за око 3.000 компаративних и репрезентативних производа који улазе у састав БДП-а земаља Европске уније и OECD-а, на основу којих се одређује компаративни ниво цена сваке земље у односу на просек земаља ЕУ и OECD-а. Анализа паритета куповне моћи Србије је методолошки разрађена у Републичком заводу за развој, на бази стратификованог узорка производа и услуга Србије. Република Словенија је узета за "премошћавање" услед сличности потрошачких корпи, на основу чега је методолошки посредно израчунат компаративни ниво цена Републике Србије са просеком земаља ЕУ-27. Компарацијом нивоа цена утврђено је да је однос цена Словеније према Србији у 2006. години остао непромењен у односу на 2005. и износио је 1,73:1 (у 2001. износио је 2,1:1), док је процењени компаративни ниво цена Србије према просеку земаља ЕУ-27 износио 43,8% у 2006. Компарација између земаља може се извршити на два начина: преко апсолутних вредности БДП по куповној моћи, по глави становника изражених у хиљадама PPS или, преко PPS индекса у односу на просек ЕУ-27. Треба разликовати PPS евро, од номиналног курса евра, сведену обрачунску јединицу којом се приказује вредност једне исте корпе добара у свим земљама ЕУ (у даљем излагању: хиљаде PPS). Такође, треба разликовати и појмове PPS и PPP (коришћеног у изради индекса хуманог развоја), иако се оба односе на анализу паритета куповне моћи. Наиме, паритети куповне моћи према PPP \$ обрачунавају се према просеку земаља OECD и изражавају према тзв. међународном долару (такође сведена обрачунска јединица), док се паритети куповне моћи PPS обрачунавају према просеку земаља ЕУ-27 и изражавају у PPS јединицама.

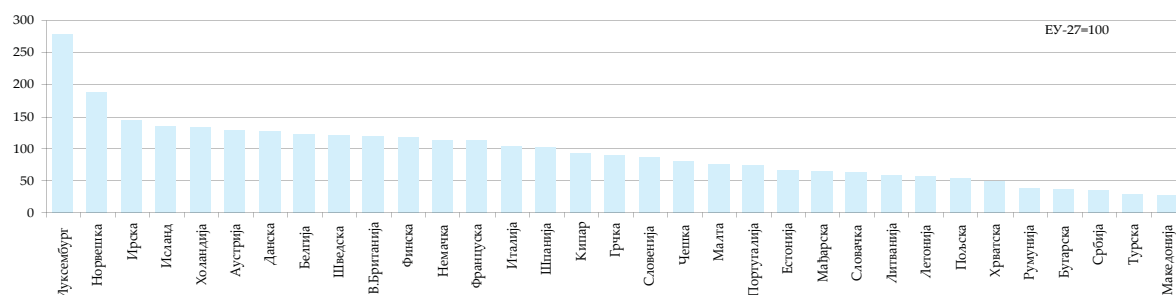
Најнижи ниво цена (ЕУ-27=100) за исту корпу добара имале су Бугарска (44,1), Македонија (43,9), Румунија (58,5), Литванија (56,4) и Летонија (58,8). Ниво цена исте корпе добара у Србији (43,8) је на нивоу Македоније и Бугарске¹⁰.

Захваљујући позитивним трендовима раста БДП, и последично продуктивности од 2004. године, остварен је значајан раст животног стандарда у Србији у односу на претходни период. Анализом редоследа земаља према вредности HDI закључено је

да земље са вишим вредностима индекса хуманог развоја немају обавезно и виши БДП по паритетима куповне моћи по глави становника.

Мање промене БДП по паритетима куповне моћи, као синтетичког економског показатеља у структури индекса хуманог развоја, не одражавају значајне промене у вредности HDI, као што је то случај са мањим променама код друга два подиндикатора (очекиваног трајња живота и стопе писмености).

Графикон 32: Индекс БДП по куповној моћи по глави становника

1.2. Структура бруто додате вредности

У Србији је у периоду 2001–2006. година остварен висок раст бруто домаћег производа по просечној стопи од 5,3% годишње. У 2006. у односу на 2001. годину у структури БДВ забележен је раст учешћа сектора услуга са 56,3% у 2001. на 63,1% у 2006. години.

У структури укупних услуга највећи раст учешћа је остварила трговина на велико и мало са 7,1% на 11,5%, саобраћај складиштење и везе са 7,9% на 13,1%, као и услуге финансијског посредовања са 5,1% на 7,5%. У истом периоду дошло је до пада учешћа индустрије са 24,5% на 20,8%, од чега је прерађивачка индустрија смањила своје учешће са 19,2% на 16,1%, вађење руда и камена са 1,7 % на 1,6%, и производња електричне енергије, гаса и воде са 3,6% на 3,1%.

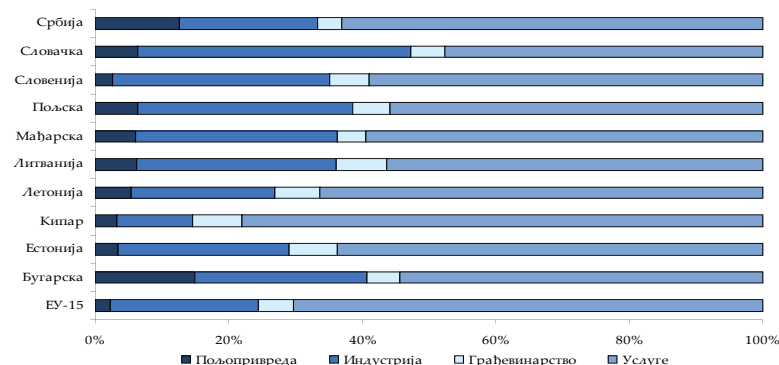
У структури БДВ Србије услуге учествују са 63,1%, индустрија са 20,8%, пољопривреда са 12,6% и грађевинарство 3,5%

У периоду 2001–2006. структура бруто додате вредности Србије мењала се у корист услуга

Привреду Србије још увек карактерише високо учешће пољопривреде у формирању бруто додате вредности (БДВ). Њено учешће у БДВ у 2006. години је износило 12,6% и знатно је на вишем нивоу у поређењу са просеком ЕУ-15 (2,3%). Поређења ради, пољопривреда у стварању бруто додате вредности Мађарске учествује 6,0%, Пољске 6,4% и Словачке 6,4%. Значајан утицај на формирање БДП индустрије има прерађивачка индустрија, а у оквиру ње производња прехранбених производа, пића и дувана, производња хемикалија и хемијских производа и производња метала и металних производа. Значајном расту ових подсектора прерађивачке индустрије допринела су успешно приватизована предузећа. Земље чланице ЕУ имају значајније учешће индустрије у укупној БДВ (Мађарска 30,3%, Пољска 32,2% и Словачка 41,0%). У привредној структури земаља ЕУ доминира сектор услуга, пре свега финансијских и пословних услуга.

10) Услед ревизије података о нивоима цена (од стране EUROSTAT-а за земље ЕУ-27), подаци се незнатно разликују од прошлогодишњих података и не утичу битније на поредак, када је реч о међународним компарацијама. Дате ревизије су се у мањем обиму одразиле на ревизију података за Србију.

Графикон 33: Структура бруто додате вредности у 2006. години

Табела 15: Структура бруто додате вредности Србије, 2001-2006.

	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Пољопривреда, лов и шумарство и рибарство	15,5	14,9	13,6	15,0	13,5	12,6
Индустрија	24,5	23,7	22,4	22,1	21,2	20,8
Вађење руда и камена	1,7	1,7	1,7	1,6	1,6	1,6
Прерађивачка индустрија	19,2	18,5	17,1	17,2	16,3	16,1
Производња е.ен., гаса и воде	3,6	3,5	3,6	3,3	3,3	3,1
Грађевинарство	3,7	3,4	3,7	3,6	3,4	3,5
Услуге	56,3	58,1	60,2	59,3	61,9	63,1
Трговина на велико и мало, оправке	7,1	8,1	8,9	9,6	11,1	11,5
Хотели и ресторани	1,1	1,1	1,0	1,0	0,9	0,8
Саобраћај, складиштење и везе	7,9	8,0	8,6	9,2	10,8	13,1
Финансијско посредовање	5,1	5,6	6,0	6,1	6,8	7,5
Послови са некретностима, изнајмљивање	15,6	15,7	15,9	14,9	14,6	14,2
Остале услуге	19,5	19,7	19,7	18,5	17,6	16,1
Бруто додата вредност	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

2. Структура трговине

У природи човека, као и друштва, постоји тежња за растом и развојем, односно унапређењем и просперитетом. Предуслов за бржим растом и развојем привреда испуњава отварањем према свету, док појединац партиципирањем у друштвеним активностима. На тај начин, поред класичног облика трговине робом, услугама и капиталом, стичу се нова знања, технолошки се унапређује привреда, иновације постају свакодневни чинилац живота, отварају се нова радна места и слично. Међутим, то такође, може продубити ризик већ присутног јаза неразвијених од развијених економија и ослабити најосетљивије привреде. Зато је од интереса друштва као целине да се изгради одговарајуће тржишно уређење, односно структура трговине која неће само обезбеђивати равнотежу и непристрасност, већ се активно борити са сиромаштвом и промовисати хумани развој.

Са аспекта трговине, размена било роба, услуга и капитала, треба да се одвија са циљем смањивања јаза између развијених и неразвијених економија, смањења сиромаштва и унапређењем хуманог развоја. Активирање људи кроз отварање нових радних места је непосредан елеманат и гарант бржег друштвеног просперитета. Истовремена размена може отворити многе нове елементе који се могу искористити управо код питања раста, сиромаштва и развоја, а све у корист људског развоја. Савремени видови комуникација, приступ различитим местима и стварима, превазилази гранце држава и постаје свакодневница. У прилог томе свакако говори раст туризам.

Одсуство хуманог развоја у неразвијеним земљама доводи до миграција образованих људизбогбољихусловаживота,разноврсних послова, достигнућа, иновација и других предности које пружа развијени свет.

Може се поставити питање зашто баш трговина робом и услугама треба да буде репер за допринос хуманом развоју? Сама трговина намеће повезивање, нове и личне контакте, али и изазове које треба усмерити ка привредном и хуманом развоју. Корисност либерализације тржишта са аспекта хуманог развоја огледа се кроз два канала. Први је доступност оним производима који не чине домаћу понуду. Други је суженост домаћег тржишта за неке производе те иступање на инострана тржишта

Данас доминира трговина капиталом и услугама, док робе постају све мање интересантне. Међутим, због чињеница да све земље немају развијена финансијска тржишта и немају услова да се баве услугама, анализа аспекта доприноса трговине хуманом развоју обухвата и аспект трговине робом, пре свих аграрним добрима.

Структура трговине сваке привреде треба да се заснива на оним производима које привреда може на најбољи начин да произведе и пласира на светско тржиште. Тиме се ствара амбијент у којем се користи од такве трговине огледају не само у крајњим корисницима, већ и у развоју привреде и друштва као целине, односно светске економије. С обзиром да корисници диктирају и производњу може се рећи да постоји узајамна, боље рећи повратна, веза између трговине и развоја људи. Трендови трговине награђују образовану и стручну радну снагу, али и допринос промислама неједнакости уколико се користи од трговине у привреди не употребе у корист хуманог развоја. То говори да привредни раст може бити висок и одржив а да не буде у служби хуманог развоја.

У основи процеса либерализације тржишта стоји конкуренција која намеће повећање ефикасности предузећа, па и саме привреде, пружајући безброј користи. Привреди се отвара могућност нових страних инвестиција, које не само да обезбеђују трансфер нових технологија већ отварају и нова радна места, потом повећавају продуктивност, док кроз извоз стимулишу одрживи раст, што у крајњој

инстанци може водити порасту зарада и побољшању животног стандарда грађана. Фискална политика треба да буде усмерена не на средњи рок, у коме снижавање пореза у пословању даје добре резултате, већ на дуги рок, када предузећа тренутна средства преусмеравају на инвестиције. Стога је најприхватљивије решење да се са фискалним усклађивањем крене и пре самог процеса либерализације и да пореске стопе ограничавају раст привреде, али и не оптерећују становништво. Тада се са сигурношћу може рећи да је раст привреде усмерен ка хуманом развоју.

Српска привреда тежи да повећа тржишно учешће својих производа на међународним тржиштима, а тиме и на светском тржишту. Последњих неколико година остварен је одређени успех на том пољу. Тржишно учешће се током периода 2001-2006. година континуирано повећавало. Значајно повећање тржишног учешћа остварено је 2003. године (пораст са 0,37% у 2002. на 0,54% у 2003.), након чега долази до нешто мањег повећања тог учешћа (на 0,65% у 2004.).

*Трговина -> привредни развој ->
хумани развој -> трговина*

Српска привреда је бележила побољшање конкурентности, међутим, у недовољној мери да се побољшају конкурентске позиције Србије у односу на главне спољнотрговинске партнере. Притом је динамика повећања извоза пре резултат ширине извозног тржишта него побољшања извозне конкурентности. То је уједно резултат одсуства специјализације извоза. Из овога треба извући две поуке. Прво, да се и ширењем тржишта у перспективи може очекивати даљи пробој на нова тржишта, било истим, било новим производима, са позитивним ефектима на хумани развој. И друго, одсуство специјализације је крупан друштвени проблем са становишта светске економије и захтева нова савремена решења, техничку опремљеност и образовану радну снагу, који се мора на најбезболнији начин решити

активним мерама кроз трансфер нових технологија, иновације и истраживање и развој, креативну имитацију, монтажну производњу и/или стране директне инвестиције.

Развој привреде, а тиме и трговине, односно хумани развој у великој мери зависи од међународне сарадње која се огледа кроз различите облике те сарадње

Табела 16: Спољнотрговинска активност привреде Србије, % БДП, 2001-2006.

	Извоз робе и услуга	Увоз робе и услуга	Извоз примарних производа	Извоз производа прерађивачке индустрије	Извоз високе технологије
2001.	22,9	42,4	31,7	85,5	3,9
2002.	18,7	38,3	38,1	86,8	3,0
2003.	19,5	39,6	31,3	78,1	3,3
2004.	21,1	47,5	35,5	84,4	3,4
2005.	25,1	45,2	35,6	85,6	3,2
2006.	27,1	46,9	36,1	86,5	4,8

Извор: НБС и РЗС.

Табела 17: Структура трговине привреде Србије и референтних земаља

	Извоз робе и услуга (% БДП)		Увоз робе и услуга (% БДП)		Извоз примарних производа (% извоза роба)		Извоз прерађивачких производа (% извоза роба)		Извоз високе технологије (% извоза роба)	Односи размене 2000.=100
	2001	2006	2001	2006	2001	2006	2001	2006	2004 ¹	2006
Италија	27	28	26	29	9	11	72	76	8	101
Мађарска	71	77	72	77	11	9	91	94	29	95
Словенија	57	69	58	70	6	11	85	92	6	98
Естонија	81	80	83	90	21	31	78	73	14	94
Летонија	42	44	51	64	33	37	62	81	5	103
Литванија	50	60	55	70	37	42	53	62	5	98
Словачка	73	86	81	90	13	13	76	87	5	100
Бугарска	56	64	63	83	23	28	61	62	4	106
Руманија	33	32	41	45	16	18	78	86	3	111
Хрватска	48	48	55	57	25 ²	31	73 ²	66	13	:
Турска	34	28	31	36	16	6	83	32	2	:
Србија	24	27	41	47	33	36	86	86	5	93

Извор: РЗР на основу података РЗС и EUROSTAT

Напомена: 1) вредности података за све земље односе се на 2004. годину, а за Србију је 2006. (у 2004. години износила 3,4); 2) подаци за Хрватску односе се на 2002. годину

Тренутан пад цена али и тражње пољопривредних производа, који се очекује и у наредних 20-ак година, и све веће интересовање за високим технологијама намећу конципирање нове структуре спољне трговине у размени пољопривредним добрима. Измена структуре трговине било којом врстом делатности, па и аграрним производима, треба да има за циљ повећање извоза и конкурентности. Не треба изгубити из вида чињеницу да раст извоза може испољити додатне позитивне ефекте на привредни раст уколико је већа апсорпциона моћ тржишта на којима учествује привреда, односно уколико је висока еластичност иностране тражње за домаћим производима.

Истовремено, сам процес трансформације привреде на путу ка тржишној економији намеће потребу активне политике ка стварању извозног сектора који ће, поред апсорбовања вишка запослених из државног неефикасног сектора, бити носилац привредног развоја у будућности. Потребно је упослити квалификовану радну снагу у овим секторима и обезбедити обуку постојећег кадра што је могуће остварити кроз заједничко деловање државе и појединих актера, било да су то појединици или предузећа извозног сектора.

Проблем унапређења трговине огледа се и у апсорпционој моћи тржишта на којима се партиципира. Што је веће и развијеније тржиште реално су и већи повратни ефекти на хумани развој

Пошто међузависност либерализације трговине и хуманог развоја није аутоматска, потребно је да привреда на промене у међународној трговини одговори адекватним мерама домаће економске политике. Свакако да испуњење поменутих услова зависи од степена развоја привреде и да ће, по природи ствари, најразвијеније привреде у томе бити успешније. При том, неопходно је постићи и консензус водећих међународних институција како би се напред поменута питања решила на најбољи и најбржи начин, а све са једним циљем: виши ниво хуманог развоја. Али у овом последњем домену постоји једна нелогичност. Поједине институције, које се залажу за трговину и хумани развој, наметањем трговинских услова, по правилу неповољних за мање развијене привреде са слабом и неконкурентном индустријом, додатно им ограничавају конкурентност и успоравају привредни развој а посредно и хумани развој.

Зато се све више активности усмерава ка склапању трговинских зона како би се избегли недостаци мултилатералних и билатералних преговора. То је повољно са аспекта чвршће регионалне сарадње и аспекта новитета у трговини.

Влада Републике Србије је децембра 2006. године потписала Јединствени Споразум о слободној трговини у ЈИЕ

Коначно, питање структуре трговине, али и свако друго питање, неће бити постављено нити решено без развоја људског друштва и сходно тој чињеници неопходно је предузимати адекватне мере које ће предупредити сиромаштво и заостајање, подстаћи просперитет и напредак самог друштва, али и света у целини. Истовремено сазрева мишљење да је заједничким активностима свих земаља света једино могуће решити глобална питања која се тичу људског друштва уопште.

3. Незапосленост

Стопа незапослености у Србији у 2006. години била је међу највишим у земљама у транзицији.¹¹ Србија је на почетку економских реформи била у знатно неповољнијем положају, суочена са високом стопом незапослености и њеним даљим растом. Додатни проблем чини велика прикривена незапосленост.

Друга карактеристика незапослености односи се на њену демографску (полну) структуру. Наиме, учешће у укупној незапослености као и стопа незапослености код жена већа је него код мушког дела популације.

Вишегодишњи неуједначен раст стопе незапослености по окрузима у Србији праћен је и повећањем разлике између највише и најниже вредности стопе незапослености. Стопе регистроване незапослености по окрузима, варирају у размери већој од 1:2.

Висока стопа незапослености у Србији, са тенденцијом даљега раста, евидентна је последица структурних реформи у земљи

Поређењем 2003. са 2001. Пиротски округ је подручје са најмањим порастом (2%), док незапосленост расте највише у Борском округу (за 12%).

11) Када се разматра незапосленост у Србији, треба узети у обзир два различита извора података и то: Анкету о радној снази (АРС) коју једном годишње (у октобру) спроводи Републички завод за статистику и у којој су подаци усклађени са стандардима Међународне организације рада, док су други извор подаци Националне службе запошљавања који се односе на лица која траже запослење.

У 2003. години најповољнији однос између понуде и тражње на тржишту рада забележен је на подручју Браничевског округа са стопом незапослености од 21,6%, док највишу стопу незапослености (45,8%) бележи подручје Мачванског округа.

Према подацима за 2006. годину која због промене методологије обухвата није упоредива са претходним годинама, Јабланички округ има највишу стопу незапослености (47,3%), док је на другој страни Град Београд са најнижом стопом (21,1%).

Тржиште рада у Србији карактеришу изражене разлике које се исказују нарочито кроз неповољније стање у руралним у односу на градска подручја, у јужним у односу на северне делове земље, концентрацији значајних ресурса у универзитетским градским центрима.

Табела 18: Стопе незапослености по окрузима, 2001-2006.

	Назив округа	2001.	2002.	2003.	2004.*	2005.*	2006.*
1.	Град Београд	20,3	24,7	22,9	21,1	21,5	21,1
2.	Северно-бачки	29,7	32,3	35,5	34,1	34,7	34,6
3.	Средње-банатски	33,6	38,2	41,6	40,2	41,2	43,1
4.	Северно-банатски	33,5	38,6	40,8	36,7	36,2	36,6
5.	Јужно-банатски	35,3	38,8	39,6	38,0	37,1	39,0
6.	Западно-бачки	33,7	38,6	41,7	39,4	40,1	40,7
7.	Јужно-бачки	30,2	32,1	32,7	28,5	29,1	29,5
8.	Сремски	34,6	40,5	43,1	43,1	42,8	46,3
9.	Мачвански	36,8	42,4	45,8	44,3	43,8	45,6
10.	Колубарски	26,6	28,7	30,3	28,9	29,0	29,3
11.	Подунавски	29,5	31,8	34,4	32,8	34,1	35,0
12.	Браничевски	19,2	21,1	21,6	19,3	20,9	21,8
13.	Шумадијски	26,4	30,6	33,0	31,2	32,1	34,1
14.	Поморавски	30,4	33,1	36,8	35,1	31,1	34,1
15.	Борски	20,4	27,6	32,6	30,5	30,4	33,5
16.	Зајечарски	23,4	27,8	30,8	32,0	32,5	33,7
17.	Златиборски	32,3	36,4	38,9	37,5	38,6	38,9
18.	Моравички	25,7	30,0	31,9	33,5	32,6	35,6
19.	Рашки	37,7	40,2	43,9	41,8	42,8	43,3
20.	Расински	30,2	35,4	37,0	34,9	34,5	35,5
21.	Нишавски	36,5	38,9	41,9	38,2	33,0	38,8
22.	Топлички	35,7	37,7	42,4	41,4	46,0	47,6
23.	Пиротски	28,9	29,3	30,4	31,6	34,8	37,7
24.	Јабланички	40,0	43,0	43,5	44,0	44,5	47,3
25.	Пчињски	31,1	34,6	38,3	38,2	41,6	44,5
Република Србија		29,1	32,9	34,3	32,1	32,4	33,3

* Напомена: 2004., 2005. и 2006. због промене методологије обухвата нису упоредиве са претходним годинама. Стопе незапослености у табели израчунате су на основу регистроване незапослености.

Стопа анкетне незапослености¹² у Србији износи 20,9% у 2006. години, што значајно премашује просек ЕУ (ЕУ-27 7,9% , ЕУ-15 7,3%). У последњих годину дана 22 земље ЕУ су забележиле пад стопе незапослености, у четири земље је забележен раст, док је у Румунији остала непромењена. Највеће смањење било је у Пољској са 17,7% на 13,8%, док је раст забележен у Мађарској и 7,2% на 7,5%.

У најмлађим чланицама ЕУ - Румунији и Бугарској, (2006), стопа незапослености била је 7,4, односно 9%, док је у Хрватској забележена стопа од 11,8%.

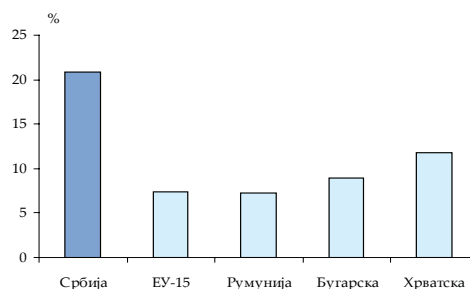
Са стопом незапослености од 20,9%, Србија је значајно изнад просека ЕУ

¹² Стопа анкетне незапослености израчунава се на основу броја незапослених из Анкете о радној снази која служи за добијање стопе незапослености према методологији ILO.

У ЕУ разлике у стопи незапослености између земаља чланица се смањују, али регионалне разлике унутар појединих земаља остају.

У земљама у транзицији различит темпо економског реструктурирања доводи до тога да су регионалне разлике у незапослености и даље изражене.

Графикон 34: Стопа незапослености, 2006.

4. Сиромаштво

4.1. Стопа сиромаштва 2006.

У 2006. години, 8,8%¹³ становника имало је просечну потрошњу нижу од апсолутне линије сиромаштва (6.221 динар месечно по потрошачкој јединици). Стварна стопа сиромаштва, узимајући у обзир стандардну грешку индекса сиромаштва (95% статистичке сигурности), налази се у интервалу од 7,5% до 10,1%. Према релативној линији сиромаштва (7.171 динар месечно као 60% медијане просечне потрошње по потрошачкој јединици) овај показатељ је знатно већи и износи 14,4%.

Стратешки циљ Србије је преполовити стопу сиромаштва до 2015. године

Због вишеслојности сиромаштва као појаве и различитих димензија његових узрока, подаци на основу различитих критеријума дају прецизнију слику благостања (сиромаштва) становништва у Србији. Територијална димензија показује да је становништво градског подручја мање угрожено од сиромаштва у односу на становништво које живи на осталом подручју (релативни ризик од сиромаштва 51%).

Табела 19: Индикатори сиромаштва у Србији 2006. (%)

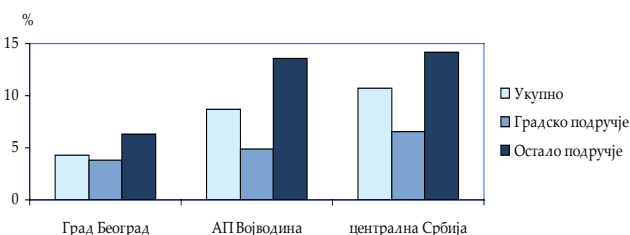
	Апсолутна линија сиромаштва			Релативна линија сиромаштва		
	Индекс	Дубина	Оштрина	Индекс	Дубина	Оштрина
Градско подручје	5,3	1,3	0,5	9,5	2,1	0,8
Остало подручје	13,3	3,1	1,2	20,6	4,9	1,9
Укупно	8,8	2,1	0,8	14,4	3,3	1,3

Извор: РЗС, АПД 2006.

На основу различитих прихода који детерминишу потрошњу домаћинства, могу да се диференцирају извори који недовољно покривају основне трошкове (задате линијом сиромаштва). Највећи индекс сиромаштва (26,3%) имају домаћинства чији главни извор прихода потиче из осталих извора (поклони, социјална помоћ и сл.) међутим велики релативни ризик од сиромаштва имају и домаћинства са извором прихода од пољопривреде (29,8%) и пензија (15,8%).

Посматрањем на нивоу региона највећи релативни ризик од сиромаштва има становништво неградског подручја централне Србије (61%), док је индекс сиромаштва најмањи у градском подручју Града Београда (3,8%).

Графикон 35: Регионална стопа сиромаштва, 2006.

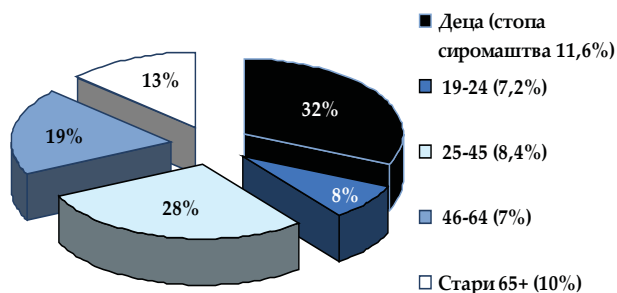
13) Сиромаштво у Републици Србији анализирано је коришћењем Анкете о потрошњи домаћинства, односно потрошње домаћинства као основног агрегата за мерење сиромаштва. Услед методолошких недостатака и приступа у реализацији Анкете о потрошњи домаћинства у периоду 2003-2005. у сврху овог извештаја користе се релевантни подаци само за 2006. годину – прелиминарни резултати «Сиромаштво у Србији 2006.», РЗС.

Према демографским критеријумима сиромаштво је најизраженије код деце (11,6%) и становништва старијег од 65 година (10,0%), док је стопа сиромаштва жена (9,6%) за 12% већа од стопе сиромаштва супротног пола. Рацио сиромаштва мушкараца у односу на жене је 1:1,1.

Сиромаштво становништва са максимално завршеном основном школом је према овим индикаторима највеће, што потврђује значај образовања на социјалну укљученост у друштво. Највећи релативни ризик од сиромаштва имају домаћинства где је носилац са незавршеном основном школом (138,1%), док је стопа сиромаштва само 1,8% у домаћинствима где носилац има завршену високу школу. Анализа социоекономских индикатора сиромаштва показује корелацију између нивоа образовања и запослености носиоца домаћинства. Наиме, подаци показују да је највећи проценат сиромашних у домаћинствима где је носилац неактиван, а није пензионер (28,2%). Надпросечну стопу сиромаштва имају домаћинства чији је носилац незапослен (14,7%), док је висок и релативни ризик од сиромаштва samozапослених (15,4%). Да је повећање запослености први корак у борби за смањење сиромаштва и социјалне искључености, потврђује и чињеница да је најмања стопа сиромаштва од 0,6% у домаћинствима где је носилац запослен.

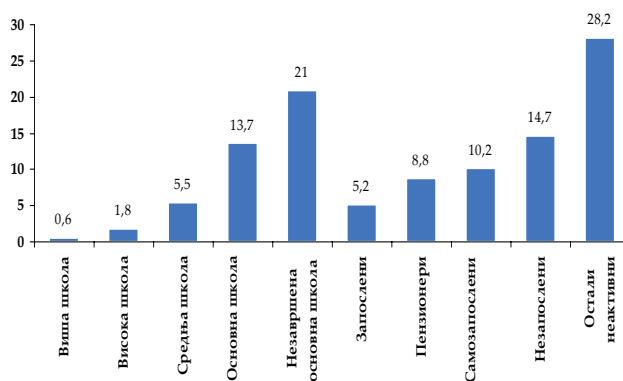
Осим недостатка дохотка и образовања код домаћинстава са незапосленим носиоцем по правилу су присутни лоши стамбени услови и мала снабдевеност трајним добрима. Овакви услови живота могу се дефинисати као недоходовно сиромаштво или услови који доводе до погоршања здравља, образовања, знања и комуникације. Побољшањем услова живота угрожене популације повећава се и њихова способност за прекидање међугенерациског сиромаштва.

Графикон 36: Учешће старосних група у укупном броју сиромашних

Осим економских услова живота сиромашних, недостатка средстава и мање потрошње, сиромашни имају мање могућности за образовање и драстично другачије услове становања од остале популације. Наиме, сиромашни често живе у пренасељеним становима, без услова за основну комуникацију и информисање. Због својих материјалних недостатака сиромашни користе нездрава и нееколошка добра за задовољавање основних животних потреба што угрожава њихово и здравље њихових породица, а утиче и на шире животно окружење. Материјалним оспособљавањем овог дела популације остварују се услови за побољшање њиховог елементарног животног стандарда и прекида се међугенерациска димензија сиромаштва.

Графикон 37: Стопа сиромаштва 2006. (%)

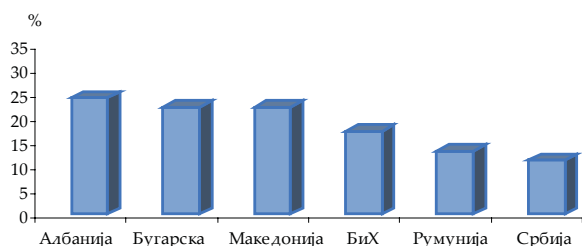
Табела 20: Животни услови сиромашних у Србији 2006.

Показатељ сиромаштва	Укупно становништво, %	Сиромашни, %
Мање од 10 m ² по особи	7,5	30,6
Грејање на чврсто гориво	60,4	12,5
Грејање на течено гориво	0,5	13,5
Нема телефон	15,8	25,9
Нема телевизор	2,5	22,9
Нема машину за прање веша	12,6	29,3

Извор: АПД, 2006.

Посматрајући Србију у односу на окружење, може се закључити да постоје слични узроци сиромаштва и да су смањење незапослености и стварање функционалних држава нужни елементи стабилности. Имајући у виду значајне методолошке разлике, према нивоу сиромаштва Србија је најприближнија Румунији, већи ниво има од Хрватске, а мањи од Босне и Херцеговине, Македоније, Бугарске и Албаније.

Графикон 38: Стопе сиромаштва - земље Југоисточне Европе

Извор: *Economic Reconstruction and Development in SEE*

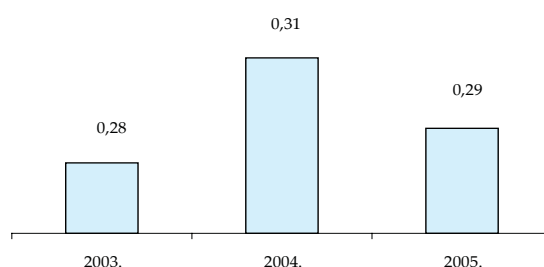
4.2. Мере неједнакости-Gini коефицијент

Неједнакост у расподели дохотка се јавља као последица обављања економских активности привредних субјеката једне земље. Праћење и анализа индикатора сиромаштва становништва пружа носиоцима економске политике релевантне информације о животном стандарду. Као показатељ неједнакости у расподели дохотка становништва често се користи Gini коефицијент.¹⁴ Превелика неједнакост у расподели оствареног дохотка има негативан утицај на сиромашније слојеве становника, али и на потенцијални привредни раст.

Анализа неједнакости у расподели дохотка је урађена на бази података Анкете о потрошњи домаћинстава на нивоу целе Србије за период 2003-2005. Вредност Gini коефицијента од 0,31 у 2004. години указује на повећање неједнакости у односу на 2003. годину када је износила 0,28. У 2005. години у односу на 2004. долази до даљег пада вредности Gini коефицијента (0,29).

Концепт хуманог развоја промовише једнаке могућности за све, што подразумева основне једнакости пред законом; једнаке услове за основно образовање, једнаке могућности за запошљавање; поштовање различитости култура и традиција; антидискриминационе политике; политике против маргинализације и одбацивања угрожених друштвених група

Графикон 39: Gini коефицијент употребљених средстава, 2003-2005.

Табела 21: Gini коефицијент по земљама

земља	пописна година	Gini коефицијент
Словенија	1998.	0,28
Чешка Република	1996.	0,25
Мађарска	2002.	0,27
Пољска	2002.	0,34
Естонија	2003.	0,36
Литванија	2003.	0,36
Словачка	1996.	0,26
Хрватска	2001.	0,29
Летонија	2003.	0,38
Бугарска	2003.	0,29
БЈР Македонија	2003.	0,39
Румунија	2003.	0,31
Б и Х	2001.	0,26
Албанија	2002.	0,28
Србија	2003.	0,28

Извор: *Human Development Report 2006*

14) Вредност Gini коефицијента се креће од 0 до 1. Вредност 0 указује на апсолутну неједнакост у расподели дохотка

Раст вредности посматраног коефицијента у 2004. једним делом може се приписати порасту потрошње становника са високим приходима. Ова категорија становника (10% најбогатијих) је у 2004. години у просеку трошила 7,9 пута више него 10% најсиромашнијих становника.

Ако анализирамо 2003. годину, можемо уочити да је Gini коефицијент Србије имао мању вредност од коефицијента у Естонији, Литванији, Летонији, Бугарској, Македонији и Румунији.

4.3. Индекс хуманог сиромаштва HPI-1 И HPI-2

Индекс хуманог сиромаштва HPI-1 мери недостатке у три основне димензије хуманог развоја, које су укључене и у HDI:

- 1) Дуг и здрав живот, мере се вероватноћом да тек рођена особа неће доживети 40 годину живота;
- 2) Образовање, мерено стопом неписмености;
- 3) Пристојан животни стандард, изражен процентом популације који није прикључен на централне водоводне системе и процентом неухрањене деце испод 5 година старости.

Што је вредност овог индекса ближа нултој вредности то је и степен израженог сиромаштва мањи. Рачуна се за земље у развоју.

Индекс хуманог сиромаштва HPI-2 мери недостатке у три основне димензије хуманог развоја, као и HPI-1, с тим што обухвата још једну димензију- незапосленост:

- 1) Дуг и здрав живот мере се вероватноћом да тек рођена особа неће доживети 60 годину живота;
- 2) Образовање, мерено стопом полуписмености;
- 3) Пристојан животни стандард, изражен процентом популације која живи испод линије сиромаштва;
- 4) Годишња стопа незапослености.

Такође, што је вредност овог индекса ближа нултој вредности то је и степен израженог сиромаштва мањи. Рачуна се за земље OECD, источне Европе и заједнице земаља независних држава.

Табела 22: HPI-1 за 2004.

	Вероватноћа да се неће доживети 40 година старости (%) ¹	Стопа неписмености (%) ²	Проценат домаћинства која нису прикључена на водовод и канализацију, 2006.	Проценат неухрањене деце старости испод 5 година, 2000-2004 ³ .	HPI-1
централна Србија	3,1	3,8	1,0	2,0	3,1
Војводина	3,6	2,4	0,3	1,6	2,8
Србија	3,3	3,5	0,8	1,9	3,0

Извор: 1) РЗС 2) Израчунао у РЗР 3) UNICEF

Табела 23: HPI-2 за 2004.

	<i>Вероватноћа да се неће доживети 60 година старости (%)¹</i>	<i>Стопа функционалне полуписмености (%)³</i>	<i>Годишња стопа незапослености (%)²</i>	<i>Популација која живи испод линије сиромаштва(%)⁴</i>	<i>HPI-2</i>
централна Србија	14,9	15,1	14,4	10,2	13,9
Војводина	17,8	15,1	14,2	8,8	13,2
Србија	15,7	15,1	14,3	10,6	14,2

Напомена 1) Републички завод за статистику; 2) Републички завод за тржиште рада; 3) Већина задатака на овом нивоу захтева од читаоца да пронађе податак у тексту који је идентичан или представља синоним податку који је дат у упутству; 4) Први извештај о имплементацији о стратегији за смањење сиромаштва Србије.

Табела 24: HPI-2 за 2004., поређење са неким европским земљама

<i>Држава</i>	<i>Вероватноћа да се неће доживети 60 година старости (%)¹</i>	<i>Стопа функционалне полуписмености (%)³</i>	<i>Годишња стопа незапослености (%)²</i>	<i>Популација која живи испод линије сиромаштва(%)³</i>	<i>HPI-2</i>
Шведска	7,2	7,5	1,0	6,5	6,5
Норвешка	8,4	7,9	0,4	6,4	7,0
Холандија	8,7	10,5	2,5	7,3	8,2
Финска	9,7	10,4	2,1	5,4	8,2
Данска	10,4	9,6	1,3	-	8,4
Немачка	8,8	14,4	5,0	8,3	10,3
Србија	15,7	15,1	14,3	10,6	14,2

Извор: Извештај о хуманом развоју за 2006.

... И ЗА БУДУЋЕ ГЕНЕРАЦИЈЕ ...

Одрживи развој је складан однос екологије и привреде, како би се природно богатство наше планете сачувало и за будуће генерације. Може се рећи да одрживи развој представља генерално усмерење, тежњу да се створи бољи свет, балансирајући социјалне, економске и факторе заштите животне средине.

Полазећи од основног циља одрживог развоја у наредном периоду неопходно је обезбедити: економски развој који може да се одржи у дужем временском периоду, смањење сиромаштва, очување необновљивих извора енергије и повећање енергетске интензивности, већу производњу енергије из обновљивих извора, минимизирање еколошких ризика, унапређење образовања и здравства, заштиту културног идентитета и учешће свих заинтересованих страна у процесу одлучивања уз унапређење дијалога.

1. Однос екологије и привреде

1.1. Удео прљавих индустрија у прерађивачкој индустрији

Главни циљеви Србије за обезбеђивање одрживог економског, социјалног и еколошког развоја у оквиру индустријског сектора, у наредном периоду су: завршетак процеса приватизације и реструктурирања, стварање још повољнијих услова за либерализацију тржишта индустријских производа и развој малих и средњих предузећа, што би за ефекат имало повећање конкурентности. Са аспекта заштите животне средине, потребно је спроводити стимулативне мере за инвестирање у чистије технологије (смањење учешћа прљавих индустрија) и повећање енергетске ефикасности код индустријских потрошача.

Учешће "прљаве индустрије" 70%

Чистија производња је континуирана примена свеобухватне заштите животне околине на производни процес, производ и услуге, с циљем повећања ефикасности и смањења ризика за људе и околину. Производни процес чистије производње укључује ефикасније коришћење сировина и енергије, уклањање отровних и опасних индустријских постројења, смањење (редукцију) емисија и отпада на месту настанка (извору). Корист од примене техника и мера чистије производње је двострука: кроз повећану ефикасност производње штеде се сировине и енергија и тако остварују финансијске уштеде, а избегавањем стварања отпада и спречавањем емисија доприноси се заштити околине. Економске и еколошке карактеристике прерађивачке индустрије су међу најважнијим детерминантама економске одрживости Србије, због: њеног обима и пораста учешћа у укупној индустријској производњи, уске повезаности са неиндустријским

активностима (занатством, пољопривредом, производним услугама и информационом технологијом), као и последицама изазваним транзицијом и увођењем нове генерације технологија које су мање штетне за околину.

Физички обим укупне индустријске производње повећан је у 2006. у односу на 2005. за 4,7% (прерађивачка индустрија 5,3%), а у односу на 2000. годину 11,6% (прерађивачка индустрија 13,0%). Притом су индустријске области имале различите осцилације у својој производњи. Обим производње области прљавих индустрија наставио је да повећава своје учешће у укупној прерађивачкој индустрији. У структури прерађивачке индустрије ове индустријске гране су учествовале око 70% у 2006, што је повећање за 4,4% у односу на 2001. годину. Висок раст индустријске производње (период 2001-2006.) остварила је: производња хемикалија и хемијских производа (71,3%), производња кокса и деривата нафте (161,5%), производња основних метала (108,8%), производи од гуме и пластике (31,8%), производња прехранбених производа и пића (17,3%), док је пад производње забележила производња целулозе, папира и прерада папира (-16,8%) и производи од неметалних минерала (-4,2%). Велике осцилације раста физичког обима производње и учешћа индустријских области прљавих индустрија у периоду 2001-2006. година, последица су транзицијских промена у целокупној привредној активности.

Циљ даљег развоја је повећање учешћа индустријских области чистије производње

Индустријска производња доприноси загађењу животне средине из више разлога: застарела технологија, ниска сировинска и енергетска ефикасност, висок ниво

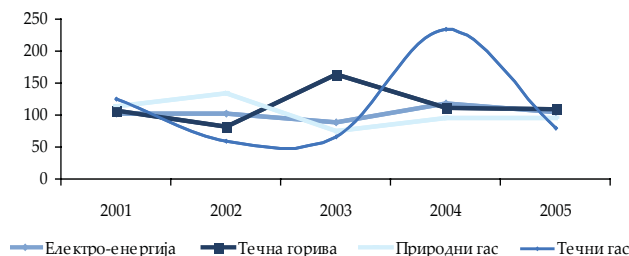
отпада, лоша технолошка дисциплина, непостојање стимулативне политике за смањење индустријског загађења, висок ниво отпада по јединици производа и неадекватно управљање индустријским отпадом, итд.

Поједина индустријска постројења и опрема (железаре, металуршка, хемијска итд), су претходно имала опрему за смањење загађења животне средине, али већина није у употреби у последњих петнаест година, а ниво отписаности ових постројења је веома висок, што значи да ће она захтевати у наредном периоду велика инвестициона улагања.

Индустријски капацитети су генерално у лошем техничком стању. Доминантан извор емисија SO_2 (сумпор-диоксида), CO_2 (угљен-диоксида) и NO_x (азотних оксида) у ваздух из индустрије је потрошња енергије тј. горива у индустрији.

За приближавање европским интергацијама и прихватање норми ЕУ као значајан и неопходан услов је заштита животне околине, сходно томе, то ће захтевати и додатна улагања у индустрију.

Графикон 40: Ланчани индекси потрошње електричне енергије и горива у индустрији

У циљу заштите животне околине неопходно је осавремењавање индустријских постројења

Табела 25: Индекс раста прљавих индустрија и учешће у прерађивачкој индустрији, 2001-2006.

	Структура			Обим производње (ланчани индекс)		
	2001.	2005.	2006.	2001.	2005.	2006.
Прерађивачка индустрија	100,0	100,0	100,0	100,7	99,3	105,3
Произ. прех. производа и пића	25,6	29,3	30,0	97,5	104,6	105,3
Производња кокса и деривата нафте	2,4	4,7	4,7	167,7	97,3	103,5
Производња целулозе, папира и прерада пап.	3,6	2,3	2,1	101,9	92,6	96,1
Произ. хемикалија и хемијских производа	13,9	12,3	12,9	112,4	103,8	108,3
Производи од гуме и пластике	5,3	4,4	4,2	111,9	109,2	95,8
Производи од неметалних минерала	7,4	5,2	5,4	102,8	97,7	106,6
Производња основних метала	6,8	9,6	10,9	90,8	21,8	122,7

Извор: РЗР на основу података РЗС

1.2. Интензитет коришћења енергије

Енергетски сектор, како са становишта производње тако са становишта потрошње, од великог је значаја за одрживи развој. Глобални развој друштва у будућности ће у огромној мери зависити од стања у области енергетике. Проблеми са којима се суочавају у мањој или већој мери све земље светасу повезани са обезбеђивањем енергије и очувањем животне средине. Експанзија

људске популације на земљи узрокује стално повећање потреба за енергијом, посебно електричном енергијом. Имајући у виду значај енергетског сектора за одрживи развој, неопходно је да у будућем периоду приоритетни циљеви буду: рационална потрошња електричне енергије уз повећање енергетске интензивности, веће коришћење енергије из обновљивих извора и смањење увозне зависности.

Са становишта одрживог развоја, од суштинске важности је смањење интензитета коришћења енергије. Потрошња енергије у Србији је веома нерационална. Неефикасност свих енергетских трансформација је велика, од производње угља, електричне и топлотне енергије, преко преноса и дистрибуције енергије до потрошње финалне енергије код крајњих потрошача. Уз изузетно ниску енергетску ефикасност у свим секторима потрошње енергије (индустрији, саобраћају, пољопривреди, јавним и комуналним делатностима и у домаћинствима), карактеристично је и велико коришћење електричне енергије за потребе грејања.

У 2005. години произведено је 36.474 GWh електричне енергије. Највећа производња електричне енергије остварена је у термоелектранама 65,5%, у хидроелектранама 33%, термоелектранама –топланама 1% и индустријским енерганама 0,5%. У финалној потрошњи електричне енергије у 2005. години највише учествују домаћинства 55,3%, индустрија 22,4%, остали потрошачи 19,3%, пољопривреда 0,8%, грађевинарство 1,2% и саобраћај 1%.

Потрошња електричне енергије по становнику у Србији износила је у 2004. години 3.747 KWh, а 3.992 KWh у 2005. години. У 2005. години произведено је 48.799 TJ топлотне енергије. Највећа производња топлотне енергије остварена је у индустријским енерганама 47%, у топланама 45,4%, у термоелектранама-топланама 4,4% и у термоелектранама 3,2%. У финалној потрошњи топлотне енергије у 2005. години највише учествују индустрија 56,1%, домаћинства 36,6%, остали потрошачи 6,8% и пољопривреда 0,5%.

Фактор енергетске интензивности у Србији изузетно низак

Највећи део потрошње енергије је у сектору домаћинства (односи се на грејање). Технички потенцијал за побољшање енергетске ефикасности у сектору домаћинства, пословним и јавним зградама је велики. Међутим, тај потенцијал се не

Нерационална потрошња енергије – ниска енергетска ефикасност

може искористити без измене тарифне политике за горива и енергију, као и без успостављања потребног паритета цена горива и енергије. Значајније побољшање енергетске ефикасности и веће коришћење обновљивих енергетских извора је уско повезано са генералном економском и социјалном политиком. Побољшање енергетске ефикасности пружа далеко веће могућности за смањење емисије гасова стаклене баште.

Након ратификације *Кјото протокола* и Србија ће бити суочена са обавезом смањења емисије гасова. Нема економски исплативијег начина да се то постигне од побољшања енергетске ефикасности на местима потрошње енергије.

Потрошња електричне енергије по становнику 3.992 KWh у 2005.

Домаћинства, пословне и јавне зграде због њиховог великог учешћа у потрошњи енергије и релативно једноставних техничко-технолошких мера за примену тиме све више добијају на значају. Европска унија је учинила значајан корак у смеру побољшања енергетске ефикасности зграда доношењем *Директиве број 2002/91/EC.OJL1* (јануар 2003. године) са обавезном применом за све државе-чланице.

Фактор енергетске интензивности у Србији износио је у 2004. години 0,88 (кг ен./US\$), а у развијеним земљама око 0,25 (кг ен./US\$). Према прорачунима ИЕА овај фактор је у ЕУ-15 у 2001. години износио 0,16 (кг ен./US\$), значи да је у Србији трошено око 3,5 пута више енергије по јединици друштвеног производа него у развијеним земљама или око 6 пута више него у земљама ЕУ, што указује на значајан простор за енергетску рационализацију. Енергетска ефикасност у производњи термоелектричне и топлотне енергије у Србији износила је 0,44 (кг ен./US\$), у 2004. и 0,43 (кг ен./US\$) у 2005. години.

Највећи део потрошње енергије је у сектору домаћинства

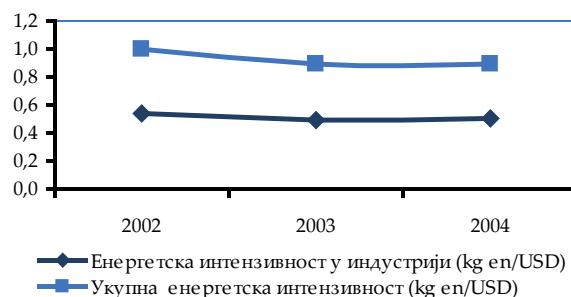
Општи циљ енергетске ефикасности у индустрији је значајно побољшање енергетске ефикасности индустријских предузећа и довођења специфичне потрошње енергије у свим групацијама и гранама индустрије до стандарда енергетске ефикасности у индустрији чланица ЕУ. Просечна вредност енергетске интензивности светске индустрије у 2002. је износила 0,19 (кг ен./US\$), а српске индустрије 0,54 (кг ен./US\$).

Заједничка карактеристика свих индустријских групација и грана је велика специфична потрошња енергије што је последица: застарелости и дугог радног века производних и енергетских технологија, недовољно квалитетног одржавања због недостатка финансијских средстава али и због лоше организованости служби одржавања, инвестиционе неспособности за обнављање производних и енергетских технологија, непостојање система и

Стање енергетске ефикасности индустрије незадовољавајуће

немотивисаности за управљањем енергијом, недовољног знања и информисаности о савременим поступцима и методама за управљања енергијом. Неопходно је донети закон о рационалној употреби енергије.

Графикон 41: Енергетска интензивност

Област енергетске ефикасности законски је уобличена у свим земљама ЕУ и у земљама у транзицији и Уговор о енергетској заједници земаља југоисточне Европе предвиђа усвајање мера подстицаја развоја обновљивих извора енергије и енергетске ефикасности, као и усвајање и примену директива ЕУ у тој области.

Табела 26: Тренд производње, увоза и потрошње енергије у Србији

Година	Примарна енергија (Мтен)	Финална енергија (Мтен)	Енергет. интензивност (кг ен./ US\$)	Индустрија у финалној енергији (%)	Елек.енер. у финалној потрошњи (%)	Увозна зависност (%)
1990	15.844	9.034	0.776	43.42	21.20	39.40
2002	12.442	6.943	1.030	34.92	30.02	36.96
2003	13.550	7.310	0.940	32.69	29.50	37.22
2004	13.400	7.610	0.880	31.93	29.20	39.88

Извор: Министарство за рударство и енергетику

1.3. Алтернативни извори енергије

Глобални развој друштва у будућности ће у огромној мери зависити од стања у области енергетике. Проблеми са којима се суочавају у мањој или већој мери све земље света су повезани са обезбеђивањем енергије и очувањем животне средине. Експанзија људске популације на земљи узрокује стално повећање потреба за енергијом, посебно електричном енергијом. Тренд раста потреба на глобалном нивоу износи око 2,8% годишње.

Несклад између услова производње и потрошње је стални пораст цене електричне енергије, чиме се, већ на садашњем нивоу, ствара еколошки и економски оправдана потреба за укључивање алтернативних извора у глобалну стратегију развоја енергетике. Нови енергетски токови су приморали високо развијене земље да улажу огроман капитал и ангажују велики број стручњака у развој система за коришћење обновљивих извора енергије.

Обновљива енергија се добија из извора енергије који се континуирано обнављају у току једне године. За разлику од фосилних горива, чије сеча и исцрпљују је брзина коришћења неупоредиво већа од брзине настајања и за чије је обнављање потребно више векова, залихе обновљивих извора се не могу истрошити. Основни извори обновљиве енергије су: Сунце (соларна енергија), ветар, вода у покрету (реке, плима и осека, морски таласи), топлота у нутрашњости Земље (геотермална енергија у облику топлоте воде или паре, топлота стена) и биомасе (дрво, органски отпадци и разне биљке уљарице).

Србија има значајан потенцијал неискоришћених обновљивих извора

Земље Европске уније данас придају велики значај обновљивим изворима енергије. Европска комисија поставља циљеве и доноси службена документа (*Зелена књига, Бела књига и Директиве*) којима обавезује чланице и покреће бројне програме финансијске и институционалне подршке. Европска заједница има стратегију удвостручавања употребе обновљивих извора енергије до 2010. године. ЕУ је својом *Директивом бр.77 (2001. год.)* поставила циљеве чланицама да до 2010. године око 12% своје финалне енергије произведу из обновљивих извора енергије. То значи да се удео обновљивих извора енергије повећава. Највећи удео у потрошњи електричне енергије из обновљивих извора (2004.) у укупној потрошњи енергије имају: Летонија 47,1%, Шведска 46,%, Финска 28,3% и Аустрија 58,8%, а најмање учешће (испод 3%) имају: Белгија, Естонија, Мађарска и Пољска.

Србија припада земљама сиромашним резервама фосилних горива. Стога се очекује да ће се у скорој будућности учешће обновљивих извора енергије у енергетском билансу Србије значајније повећати. Србија има природне погодности за коришћење обновљивих извора енергије.

Процењено је да биомаса има највећи енергетски потенцијал. *Извори енергије у виду биомасе се налазе на површини од око 24000 км² која је покривено шумом и на око 48000 км², колико припада обрадивом земљишту.* На око 900 локација је утврђена оправданост градње малих хидроелектрана, док на преко 100 локација постоје извори геотермалне воде са температуром воде у опсегу од 20°C до 100°C.¹⁵

Обновљиви извори енергије добијају све већи значај

Расположиви потенцијали обновљивих извора енергије у Србији могу значајно допринети смањењу увозне зависности у појединим секторима привреде (у производњи енергије у индустрији, комуналној енергетици, саобраћају и пољопривреди). У Србији постоји значајан потенцијал обновљивих извора, али они су и даље у значајној мери неискоришћени, а постројења за производњу су мала (од 1 kW до свега неколико MW). Енергетски потенцијал обновљивих извора енергије у Србији износи преко 3 М. т.ен./годишње, а највећи потенцијал налази се у искоришћењу биомасе око 80%, од чега 1 М т.ен., чини потенцијал дрвне масе.

Циљ ЕУ до 2010. да око 12% своје финалне енергије произведе из обновљивих извора

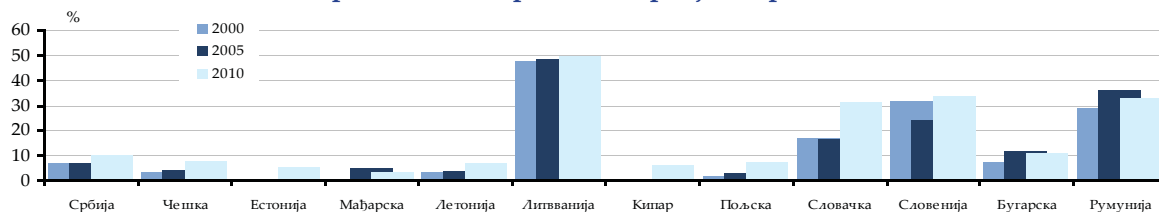
Активирање ових потенцијала зависи од расположивих инвестиционих средстава, подстицаја државе, законске регулативе у области концесија и инвестирања у енергетске објекте, начина рачунања енергетске и економске ефикасности, примене нових ефикасних и еколошки прихватљивих технологија и времена потребног за активирање потенцијала.

Један од циљева енергетске политике Србије је да се повећа коришћење обновљивих извора енергије. Веће учешће ових извора енергије имало би вишеструки значај: смањење емисије штетних

15) Подаци преузети из Агенције за енергетску ефикасност

материјала и ангажовање домаћег капитала и производње, што би утицало на смањење увозне зависности за енергентима. То значи да се заменом фосилних горива обновљивим изворима енергије смањује емисија угљен-диоксида. Коришћењем обновљивих извора енергије уместо течних горива смањује се поред угљен-диоксида и емисија сумпор-диоксида, а при замени угља смањује се емисија и пепела. Повећано коришћење обновљивих извора енергије допринеће повећању поузданости снабдевања енергијом, помоћи ће успостављању одрживог развоја енергетике и побољшати стандард живота, посебно у руралним регионима. Смањењем емисије штетних гасова унапредиће се квалитет животне средине.

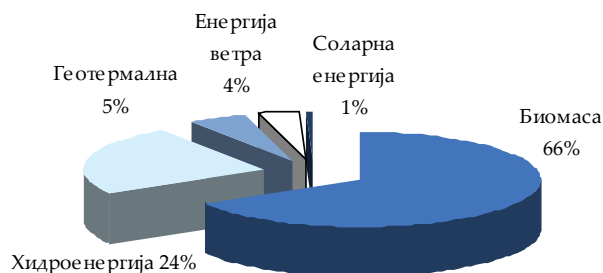
Графикон 43: Учешће електричне енергије из обновљивих извора у бруто потрошњи електричне енергије и процена за 2010.

Извор: Подаци и процена за 2010 - EUROSTAT;

Србија - Енергетски биланс Министарства за рударство и енергетику

Графикон 42: Просечна структура обновљених извора енергије у ЕУ

Циљ повећање учешћа обновљивих извора у производњи и потрошњи укупне енергије

2. Приступ водоводно-канализационој мрежи

Комунални стандард као сложена категорија животног стандарда подразумева развијеност комуналне инфраструктуре која се најчешће изражава кроз покривеност и достигнути ниво развијености система водовода и канализације. Развијена комунална инфраструктура представља услов и претпоставку вишег животног стандарда становништва. Квалитет комуналног стандарда у начелу зависи од привредне развијености, ритма раста градова и њихове комуналне опремљености, густине насељености и просторне удаљености сеоских подручја, као и од повећања куповне моћи становништва. У протеклим годинама у Србији је у овом сектору услед недостатка инвестиција и финансијских тешкоћа резултирало пропадањем инфраструктуре и опадањем квалитета пружених услуга, што је имало

негативан утицај на животну средину и здравље становништва. Немогућност приступа, инфраструктури водоснабдевања и канализације је и здравствени проблем нарочито за онај део становништва који живи у удаљеним сеоским подручјима, као и ван градских подручја, у којима је претежно насељен најсиромашнији (Роми, расељена лица и социјално угрожена лица) слој становништва.

Удаљена и сиромашна подручја најугроженија

Истраживања домаћинстава¹⁶ показују да је у 2003. години око 98,6% домаћинстава у градским подручјима прикључено на мрежу водоснабдевања и пијаћу воду у својим домовима, док покривеност на сеоском подручју износи 79,7%.

16) Анкета о животном стандарду 2002-2003.

Покривеност територије општина водоводним системом даје јаснију слику када се погледају подаци на регионалном нивоу. Развијенији региони (Војводина) имају више финансијских средства и бољу економску позицију за адекватно управљање и одржавање система водоснабдевања. Сиромашнији региони (југ и исток Србије) у којима су системи водоснабдевања комбинација јавних и нерегулисаних мрежа (приватни бунари и јавне чесме) суочени су са немогућношћу унапређења постојећих и изградњом нових водоводних система. Осим пресудне фискалне јачине општина, на изграђеност и квалитет система утиче и приступачност терена, бројност насеља, односно њихова концентрација или разуђеност.

Табела 27: Регионална покривеност водоводном и канализационом мрежом

	Домаћинства покривена текућом водом (%)	Домаћинства покривена канализацијом (%)
Градови	98,6	82,7
Остала подручја	79,7	34,0
Београд	93,7	79,9
Војводина	97,3	54,4
Западна Србија	86,6	55,6
Централна Србија	86,5	65,0
Источна Србија	84,4	60,2
Југоисточна Србија	84,0	55,0
Укупно	90,7	62,4

Извор: Анкета о животном стандарду 2002-2003.

Укупна покривеност канализацијом у Србији 62,4%

Разлике у погледу покривености градских и сеоских подручја су приметне, нарочито због чињенице да се све већи број становништва, и то посебно у сеоским крајевима, снабдева неадекватно третираном пијаћом водом (процењује се на више од 50%) због тога што системи водоснабдевања на нивоу општина нису у функцији.

Укупна покривеност водоводом у Србији 90,7%

Као последица лошег одржавања и недовољних улагања, највећи број мрежа за водоснабдевање није у стању да обезбеди редовно снабдевање, а проблеми лошег квалитета воде су широко распрострањени. Снабдевање здравом водом за пиће задовољавајућег квалитета највише је отежано у градовима средње величине и сеоским крајевима. Проценат узорака¹⁷ пијаће воде који не задовољава прописане стандарде у највећем броју градова износи око 50%. Једно од решења проблема здраве пијаће воде, би била оријентација ка искоришћавању великог броја природних (нарочито минералних) извора, којих има око 300 у Србији. Њихова адекватна експлоатација води ка постизању јаче економске снаге и конкурентности на тржишту, развоју привреде (нарочито туризма) као и на побољшање квалитета живота и здравља становништва.

Изградња и развој канализационих система у Србији у заостатку су у односу на развој водоводне мреже. У сеоским и удаљеним насељима не постоје канализациони системи и велики број становништва користи септичке јаме и апсорпционе бунаре који озбиљно угрожавају животну средину и здравље становништва. Регионална одступања у покривености канализацијом поларизују територију Србије на, с једне стране, сеоска подручја, где 34% становништва има прикључак на канализациону мрежу, а с друге стране, урбанизована подручја централне Србије где тај број износи 65% (укључујући и Београд са 79,9% покривености). Интервенције у овом сектору нарочито на сеоском подручју, морају бити усмерене на унапређење постојеће инфраструктуре и на едукацију (нарочито сиромашног) становништва, како би се очувала животна средина и смањили негативни утицаји на здравље.

Вода за пиће не задовољава стандарде

17) Преглед сектора животне средине, Извештај Светске банке 2002.

Резултати истраживања¹⁸ о доступности водовода варирају међу земљама чланицама ЕУ. Водеће место заузимају Кипар и Холандија у којима сва домаћинства имају прикључак на јавни водовод. За њима не заостају Француска, Немачка, Бугарска, Чешка, Словенија и Хрватска, у којима је покривено 99% до 100% домаћинства, док најлошије стање бележи Румунија.

Планско инвестирање, контрола и ефектуирање природних и људских ресурса уз локалан економски развој су чиниоци који могу обезбедити развијену и модерну комуналну инфраструктуру, квалитетан живот становништва, очување животне средине и достизање европског комуналног стандарда.

Табела 28: Доступност водоводно-канализационом систему у одабраним земљама

	Домаћинства покривена текућом водом (%)			Домаћинства покривена канализацијом (%)		
	укупно	градови	села	укупно	градови	села
Бугарска	99	100	97	99	100	96
Хрватска	100	100	100	100	100	100
Румунија	57	91	16	-	89	-
Чешка	100	100	100	98	99	97
Словенија	100	100	100	-	-	-

Извор: UNICEF, Statistics, Basic Indicators, 2004

Различити су подаци забележени у систему канализације. На Малти, у Луксембургу и Шпанији сва домаћинства су спојена на јавни систем канализације. При врху лествице су и Холандија чијих 99% грађана има прикључак на јавну канализацију, а слично је у Великој Британији (98%) и Немачкој (95%). Земље у окружењу као што су Словенија, Румунија, Бугарска и Чешка бележе покривеност (јавна и други облик) канализацијом између 89% до 100% у 2004. години. Најниже вредности бележе Румунија и Србија.

Србија бележи најнижи проценат доступности систему канализације у ЕУ

18) UNICEF, Statistics, Basic Indicators, 2004

... И ДОСТИЗАЊЕ ПОЛНЕ ЈЕДНАКОСТИ

Деценију 1990-2000. карактеришу мере којима је држава спречавала и одбијала транзицију. У таквом друштвеном контексту нису постојали адекватни услови за активирање људских ресурса, што се посебно негативно одразило на жене.

Због дугогодишње изолације земље и негативних последица транзиције, у Србији је изражен процес ретрадиционализације друштва, који угрожава развој демократског, родно осетљивог, недискриминаторног и секуларног система образовања, као једног од основних темеља демократизације, одрживог развоја и европских интеграција. Неједнак положај жена је видљив у областима одлучивања, образовања, здравства, правне заштите од насиља и родних стереотипа у медијима.

Реформски закони донешени у периоду од 2000. из области приватизације и радног права први су корак ка потенцијалном побољшању положаја жена у економији.

(Национални план активности за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности 2007-2010)

“Једнакост полова и унапређење положаја жена један је од осам Миленијумских циљева за развој. Нагласак на једнакости полова базиран је на чињеници да унапређење живота жена истовремено представља унапређење породичне заједнице и саме земље. Другим речима, то је прогрес за све.”

(Toraja Ahmed Obaid, UNFPA)

1. Индекс развоја према полу GDI- Gender-related Development Index

Имјући у виду да HDI приказује само степен просечног достигнућа у хуманом развоју, неопходно је анализирати достигнут нивоа хуманог развоја између полова. Превазилажење овог проблема постиже се GDI индексом, презентованим 1995. Овај индекс (Gender-Related Development Index) мери достигнућа и користи исте индикаторе као и индекс хуманог развоја, али указује на присутну неједнакост у достигнутом нивоу хуманог развоја између мушкараца и жена.

је раст GDI индекса углавном узрокован растом БДП (PPP \$). док се остали параметри нису значајније променили. Спорији раст GDI индекса у 2004. и 2005. години у односу на тренд раста из претходних година свакако не значи да је дошло до повећања разлика хуманог развоја између полова, већ да је достигнут ниво који одговара тренутним социо економским перформансама друштва.

Табела 29: GDI у земљама у окружењу, 2004.

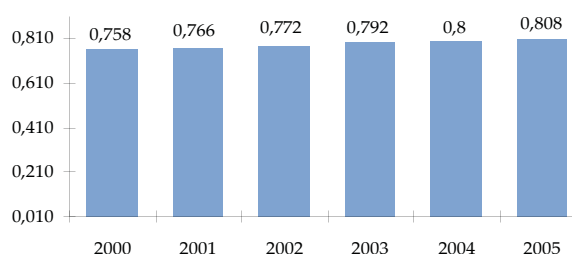
Држава	Просечно трајање живота		Стопа писмености (%)		Комбиновани рацио уписа (%)		Процена дохотка по глави становника		GDI	
	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Вредност	Ранг
Србија	75,1	69,7	94,3	98,9	83	77	5.525	9.874	0,800	51
Албанија	76,9	71,1	98,3	99,2	67	69	3.487	6.492	0,780	59
Бугарска	75,8	69,1	97,7	98,7	81	81	6.406	9.855	0,814	44
Хрватска	78,6	71,6	97,1	99,3	75	72	9.872	14.690	0,844	40
Грчка	81,0	75,7	94,2	97,8	96	91	15.728	28.837	0,917	23
Македонија	76,5	71,5	94,1	98,2	71	69	4.286	8.943	0,791	54
Румунија	75,2	68,0	96,3	98,4	77	73	6.723	10.325	0,804	49
Словенија	80,2	79,2	-	-	100	91	15.992	26.129	0,908	24
БиХ	77,0	71,5	94,4	99,0	-	-	5.568	8.582	-	-

Извор: UNDP (за земље у окружењу), РЗР.

GDI индекс може имати мању вредност од HDI односно, што је то одступање веће, већи је и диспаритет у достигнутом нивоу хуманог развоја између полова.²⁰

Вредност GDI индекса у 2004. години износила је 0,800. Таква вредност индекса сврстава Србију на 6. место у заједници земаља Југоисточне Европе и 51. место у свету. Вредност GDI индекса у односу на вредност HDI не одступа много, што указује на чињеницу да у Србији у 2004. није био присутан висок диспаритет у нивоу хуманог развоја између полова. У 2004. настављен

Графикон 44: Динамика GDI Србије

Вредност GDI индекса од 0,800 котира Србију на 51. место у свету

20) Важно је напоменути да је једна од ставки GDI индекса и процена дохотка (PPP US\$) по глави становника између полова, која је урађена у Републичком заводу за развој на бази јасно дефинисане методологије UNDP и која је у компатибилна са проценом укупног БДП (PPP US\$).

Табела 30: Структура GDI Србије

	Просечно трајање живота		Стопа писмености (%)		Комбинован рацио уписа (%)		Процена дохотка по глави становника		(GDI)	
	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Ж	М	Вредн	Ранг у свет
2000.	73,5	69,3	94,3	98,9	77	74	2.814	4.901	0,758	61
2001.	74,2	70,1	94,3	98,9	79	76	2.853	5.285	0,766	61
2002.	75,1	70,1	94,3	98,9	82	78	2.994	5.465	0,772	58
2003.	75,1	69,7	94,3	98,9	81	76	4.478	8.235	0,792	50
2004.	75,1	69,7	94,3	98,9	83	77	5.525	9.874	0,800	51
2005.	75,4	70,0	94,3	98,9	81	76	5.766	10.722	0,808	-

Извор: РЗР.

Табела 31: Поређење GDI и HDI индекса 2004.

GDI као % HDI	Очекивано трајање живота (у годинама) жене/мушкарцима (%)	Комбиновани коефицијент уписа у школе жене/мушкарцима (%)	Процена зараде по глави становника према полу (PPP US\$) жене/мушкарцима (%)
1. Луксембург (100,4 %)	1. Русија (122,4%)	1. Уједињени Арапски Емирати (126,0%)	1. Кенија (83,5%)
90. Мексико (98,9%)	53. Чиле (108,0%)	27. Јерменија (108,4%)	71. Нигер (56,6%)
91. Сапе Verde (98,89%)	54. Италија (107,9%)	28. Португалија (108,1%)	72. Панама (56,1%)
92. Србија (98,89%)	55. Србија (107,7%)	29. Србија (107,8%)	73. Србија (56,0%)
93. Нигерија (98,87%)	56. БиХ (107,7%)	30. Либија (107,7%)	74. Уругвај (55,3%)
94. Бангладеш (98,87%)	57. Немачка (107,6%)	31. Молдавија (107,4%)	75. Замбија (55,1%)
136. Јемен (94%)	191. Кенија (95,8%)	189. Авганистан (40,9%)	161. Саудијска арабија (15,4%)

Извор: UNDP, подаци за Србију добијени на бази анализа РЗР.

Анализа показује највеће диспаритете у разликама између жена (индекс изнад 100 у корист жена) и мушкараца (индекс испод 100 у корист мушкараца) у појединим сегментима. Ако се посматра показатељ очекиваног трајања живота, између жена и мушкараца, закључује се да је Русија земља са далеко највећим распонима на свету, где жене у просеку скоро за петину дуже живе од мушкараца. Земља са најмањим разликама је Кенија, где је однос у корист мушког пола, затим следи Мозамбик, Шведска, Бурунди, Норвешка итд. Такође, интересантно је напоменути да у само пет земаља на свету (Малави, Малдиви, Замбија, Зимбабве и Кенија) мушкарци дуже живе од жена. У осталим земљама, очекивано трајање живота жена благо (у мањој или већој мери) доминира над мушким полом. Србија се налази на 55. месту у свету према величини диспаритета у очекиваном трајању живота између

полова, у корист женског пола, и на нивоу је са Чилеом, Италијом, БиХ и Немачком. Када је реч о комбинованом мерилу уписа у школство (основно, средње и високо), може се закључити да је највећа диспропорција у Уједињеним Арапским Емиратима, где се жене уписују у школе за четвртину више од мушкараца. Србија је на 29. месту у свету са присутном диспропорцијом у корист жена (107,8%).

Посебно интересантан показатељ неједнакости између полова је и процена зараде по глави становника. Ниједна земља на свету нема овај однос у корист жена, тј. да жене у просеку зарађују више од мушкараца. Иако су скоро сви остали показатељи били у корист женског пола, у мањој или већој мери, овај показатељ најдрастичније карактерише високе диспропорције у корист мушког пола. Чини се да су земље код којих су најниже разлике у примањима

жена у поређењу са примањима мушкараца управо оне најсиромашније. Кенија је на првом месту на свету (83,5%), услед најниже вредности наведеног диспаритета, а у Саудијској Арабији (15,4%) ти диспаритети највећи. У Србији су зараде мушкараца у просеку дупло више од жена. Уколико је однос GDI као (%) HDI ближи јединици може се констатовати да је уравнотеженија једнакост достигнутог хуманог развоја између полова.

Израчунавањем Pearson-вих коефицијената могуће је донети још неколико закључака:

- Земље са вишом стопом укупног уписа имају значајну корелацију са вишим диспропорцијама уписа према полу.
- Виша вредност GDI (као и HDI) уско је повезана и са вишим диспаритетима уписа према полу.
- Такође, виша вредност GDI најуже је повезана са очекиваним трајањем живота жена и мушкараца, потом комбинованом стопом уписа жена и мушкараца и најзад дохотком по полу.

Табела 32: Диспаритети GDI индекса 2004.

Очекивано трајање живота (у годинама) жене/мушкарцима (%)	Комбиновани коефицијент уписа у школе жене/мушкарцима (%)	Процена зараде по глави становника према полу (PPP US\$) жене/мушкарцима (%)
1. Украјина (120,0%)	1. Летонија (115,5%)	1. Шведска (80,7%)
19. Албанија (108,2%)	9. Данска (109,3%)	26. Словачка (58,3%)
20. Италија (107,9%)	10. Португалија (108,1%)	27. Немачка (57,7%)
21. Србија (107,7%)	11. Србија (107,8%)	28. Србија (56,0%)
21. БиХ (107,7%)	12. Молдавија (107,4%)	29. Грчка (54,5%)
22. Немачка (107,6%)	13. Финска (107,2%)	30. Албанија (53,7)
36. Исланд (104,6%)	39. Турска (84,0%)	40. Турска (35,4%)

Извор: UNDP, подаци за Србију добијени на бази анализа РЗР.

2. Индекс мерења учешћа полова у власти GEM- Gender empowerment measure

Индекс мерења учешћа полова у власти показује да ли и колико жене имају активну улогу у политичком и економском животу једне нације. Акценат је на утврђивању партиципације, којим је изражена неједнакост, у три кључне области: економска партиципација, политичка партиципација и партиципација у области доношења одлука.

Овај показатељ базира на утврђивању следећих елемената: проценат жена у парламенту, проценат жена на руководећим, менаџерским позицијама²¹, проценат жена у укупној запослености и диспаритет између полова у оствареном дохотку.

21) Утврђивање процената жена на руководећим положајима на свим руководећим нивоима, спроведено је на основу истраживања на бази узорка којим су обухваћена сва јавна предузећа у Србији, у РЗР.

Табела 33: Структура GEM индекса земаља Југоисточне Европе 2004.

Држава	Учешће жена у парламенту (%)	Учешће жена на руководећим положајима (%)	Учешће жена у укупној запослености (%)	Однос процењеног дохотка, жене / мушкарци	GEM	GEM, ранг у свету
Бугарска	22,1	33	61	0,65	0,595	37
Хрватска	21,7	23	52	0,67	0,602	33
Грчка	13	27	49	0,55	0,614	29
Македонија	19,2	28	53	0,48	0,554	43
Румунија	10,7	29	57	0,65	0,492	59
Словенија	10,8	34	57	0,61	0,603	32
Србија	19,6	25	43	0,56	0,556	43

Извор: за земље у окружењу UNDP, подаци за Србију израчунати на бази истраживања РЗР.

Резултати презентовани квантитативно у форми GEM индекса, наставак су дискусије о равноправности полова, делом презентоване у форми GDI индекса.

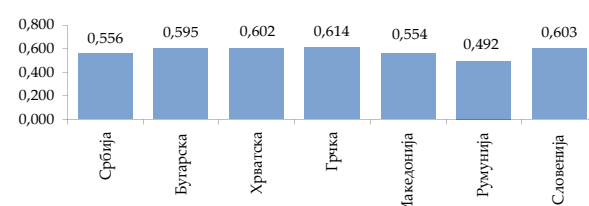
На основу GEM индекса, који се разликује од GDI индекса јер мери различите релевантне димензије у друштвеном животу само за женски пол, могуће је донети неколико закључака. Као прво, Србија је у региону Југоисточне Европе на 5. месту, испред Македоније и Румуније. У односу на вредност GEM индекса у 2003. години (0,485), у 2004. је дошло до значајног раста, пре свега, условљеног растом процента броја жена у парламенту и дохотка (PPP US\$) по становнику, тако да је вредност индекса изражено повећана (0,556). Када је реч о проценту жена у парламенту, Србија је на трећем месту, иза Бугарске и Хрватске. Показатељ процента жена на руководећим положајима котира

Србију на претпоследње место испред Хрватке, док је по показатељу учешћа жена у укупној запослености (43%), Србија убедљиво на последњем месту, што се делом може објаснити неповољним трендовима процеса реструктурирања привреде.

Рацио диспропорције дохотка (PPP US\$) по становнику, који је у корист мушкараца у свим земљама, котира Србију на пето место, исред Грчке и Македоније.

Значајан раст вредности GEM индекса задњих година узрокован растом процента жена у парламенту

Графикон 45: GEM у Југоисточној Европи 2004.

Табела 34: Структура GEM индекса Европских земаља и Србије 2004.

GEM	Учешће жена у парламенту (%)	Учешће жена на руководећим положајима (%)	Учешће жена у укупној запослености (%)	Диспропорције зарада по глави становника према полу (PPP US\$) жене/мушкарцима (%)
1. Норвешка (0,932)	1. Шведска (45,3)	1. Украјина (43)	1. Литванија (68%)	1. Шведска (80,7%)
26. Кипар (0,584)	17. Португалија (21,3)	25. Грчка (27)	2. Естонија (67%)	26. Словачка (58,3%)
27. Мађарска (0,560)	18. Летонија (21,0)	26. Холандија (26)	29. Италија (45%)	27. Немачка (57,7%)
28. Србија (0,556)	19. Србија (19,6)	27. Србија (26)	30. Кипар (45%)	28. Србија (56,0%)
29. Македонија (0,554)	20. Македонија (19,2)	28. Данска (25)	31. Србија (43%)	29. Грчка (54,5%)
30. Малта (0,493)	21. Пољска (19,1)	29. Хрватска (23)	32. Малта (39%)	30. Албанија (53,7)
33. Турска (0,289)	38. Турска (4,4)	33. Турска (7)	33. Турска (31%)	40. Турска (35,4%)

Извор: за остале земље UNDP, РЗР.

На основу Pearson-ових коефицијената могуће је донети следеће закључке:

- Редослед земаља по вредности GEM индекса високо је корелисан са редоследом по вредностима индекса HDI, што указује на чињеницу да земље које имају висок ниво хуманог развоја имају изражену и већу равноправност између полова.
- Висока веза између нивоа дохтка (PPP US\$) и GEM индекса, такође указује да је у земљама са високим животним стандардом већа и улога женске популације у свим сегментима друштвеног живота. То између осталог потврђује и пример свих скандинавских земаља које имају и високе вредности GEM индекса, али и висок животни стандард мерен дохотком паритета куповне моћи (PPP US\$).

- На крају, неопходно је напоменути још и чињеницу јаке везе између вредности GEM индекса и стопе уписа у школство женске популације, што може бити и путоказ, али и закључак да се већим степеном едукације и мушког и женског пола стварају здраве претпоставке развоја равноправности између полова.

3. Стопа писмености жена

Да је неписменост проблем неједнакости положаја жена у нашем друштву говори и податак да је од десет неписмених у Србији, осам жена.

Према попису из 1971. године удео неписмених жена у женској популацији старијој од 10 година износио је чак 24,6%, а неписмених мушкараца 6,7%, док је у 2002. удео неписмених жена 5,7%, а мушкараца 1,1%.

Уочава се тенденција повећања релативних разлика. Док је пре 30 година, међу неписменима у Србији било четири пута више жена него мушкараца, 2002. године их је било пет пута више. То се може објаснити још увек присутним традиционалним нормама везаним за положај жена, али и дужим животним веком жена и њиховом бројчаном доминацијом у старијој популацији, у којој је неписменост жена најизраженија.

86,8% укупног броја неписмених чине жене

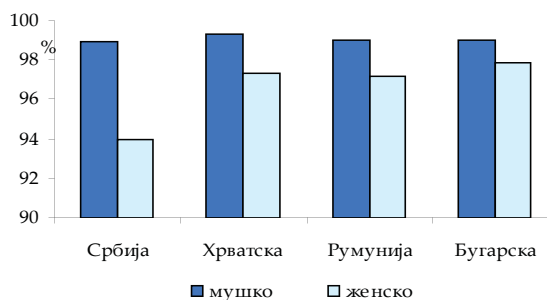
Процентуално учешће неписмених мушкараца у укупном неписменом становништву централне Србије и Војводине је врло слично (1,1 односно 1,0%). Различити културни обрасци условили су велике разлике међу уделитема неписмених жена (6,4 односно 3,7%). Међутим, присутна је тенденција смањења ових разлика, тако да је, према попису 2002. године учешће неписмених жена у централној Србији веће за 73% него у Војводини, док је 1991. године било скоро двоструко, а 1971. године више него два пута веће него у Војводини.

И поред апсолутног смањења, број неписмених жена у Србији, петоструко превазилази број неписмених мушкараца

У Војводини су у свим пописним годинама разлике према полу мање изражене него у централној Србији. Ипак, у последњих двадесет година оне су се на овом подручју повећавале, у правцу повећања учешћа неписмених жена.

Поређењем са подацима о писмености суседних земаља види се да је заступљеност неписменог становништва у Србији 2002. године још увек висока. То се, пре свега, односи на женско становништво Србије, код кога је стопа неписмености (2002.) два и по пута већа него у Румунији и Хрватској, а чак три пута већа него у Бугарској. Иако је последњих 20 година забележен тренд смањења стопе неписмених, сличног интензитета, како у Србији тако и у земљама из окружења, а како су континуирано ниже стопе у овим земљама него у Србији, резултат је знатно виши удео неписменог женског становништва у Србији 2002. године. Ово се нарочито односи на неписменост женског становништва централне Србије.

Графикон 46: Стопа писмености према полу 2002.

Стопа неписмености жена у Србији значајно превазилази европски просек

Значајан је и податак да ни у једној од посматраних европских земаља неписменост женског становништва није петоструко већа од мушког, као што је то случај у Србији. Наиме, у Бугарској, Румунији и Хрватској неписменост жена је два до три пута већа него мушкараца.

4. Запосленост жена

Постизање што више стопе запослености има посебан значај посматрано са аспекта испуњења Лисабонских циљева (укупна стопа запослености од 70%, односно стопа запослености жена виша од 60%), које чланице ЕУ морају постићи до 2010. године.

Стопа запослености у Србији је у 2006. години смањена за 3,6% (49,9%), у односу на 2004. годину (53,5%) што је знатно испод Лисабонског стандарда од 70%.

Србија бележи највећи јаз између стопе запослености мушкараца и жена у групи суседних земаља и ЕУ

Посматрано према полу, стопа запослености жена износи 40,6% (2006.) и за 18,6% је нижа, од исте стопе код мушкараца.

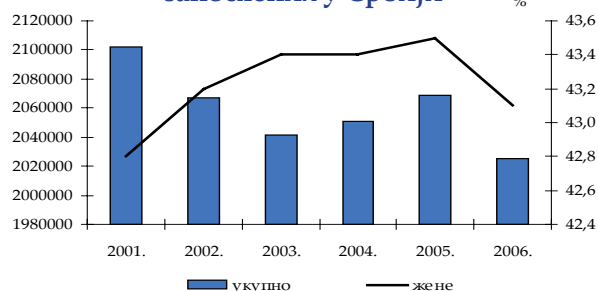
Однос између стопе запослености мушкараца и жена радно-способног узраста, најбоље илуструју одступања од регресионе линије на «дијаграму расипања».²²

Највеће одступање од регресионе линије бележи Бугарска, што је узроковано најмањим јазом између стопе запослености мушкараца и жена (8,2%) у односу на остале посматране земље, док је, на другој страни, у Србији присутан највећи јаз (18,6%). Поређењем земаља чланица ЕУ-15 и ЕУ-27, може се уочити да је одступање на приближно истом нивоу.

На основу коефицијента детерминације, као индикатора репрезентативности регресионог модела ($R^2=0,72$), 72% варијација је објашњено постављеним моделом ($0 \leq R^2 \leq 1$), из чега призилази оправданост модела, односно присутност корелације варијабли.

22) Графички приказ међузависности између променљивих, за које се не може утврдити функционална зависност

Графикон 47: Динамика кретања броја запослених у Србији

У складу с тим, висок ниво корелације између стопе запослености мушкараца и жена показује вредност Pearsonovog коефицијента корелације од 0,85.²³

Према студији UNDP-а, жене се чешће осећају дискриминисано у вези запослења или напредовања у каријери. Жене су једна од рањивијих група (посебно самохране мајке) и налазе се на удару ризика од сиромаштва.

За разлику од земаља у окружењу, у Србији су очувана права везана за породичко одсуство, одсуство ради неге детета, пензионисање и утврђене сумерне позитивне акције у овим областима. Усвојени су и стратешки документи (*Стратегија за смањење сиромаштва*, *Миленијумски циљеви*, *Национални акциони план запошљавања за период 2006-2008.*), који подржавају равноправност полова на тржишту рада и предвиђају мере позитивне акције. Истраживања и анализе показују да се у земљама у транзицији погоршава економски положај жена, што је последица садејства различитих чинилаца: општа ретрадиционализација и репатријархализација друштава; пад куповне моћи, смањење улоге државе, сужавање јавног сектора, рестрикција буџета, која посебно погађа жене, јер се смањују издвајања за здравство, образовање и др. и сужавају њена права везана за породичко одсуство, дејству заштиту и пензије; смањење стопа запослености и раст стопа незапослености; раст учешћа жена међу сиромашнима (феминизација сиромаштва); повећање сиве економије, што појачава експлоатацију и дискриминацију жена; недовољна транспарентност процеса приватизације, која искључује већину жена; одсуство праксе родног буџетирања, која економску дискриминацију жена на макроекономском нивоу чини

невидљивом, конфликт улога (породица и посао), чији терет још увек оне доминатно носе и др. Макро и микро економске политике, укључујући структурно прилагођавање, најчешће не узимају у обзир наведене чиниоце и њихове негативне утицаје на жене, нарочито на оне које припадају маргиналним групама или које су изложене већем ризику од сиромаштва.

Посебно је наглашен проблем запошљавања жена старијих од 45 година, домаћица, пољопривредница, младих жена и жена из вишеструко дискриминисаних група. Основни проблеми у запошљавању жена су: неадекватна квалификациона структура, старосна дискриминација, притисци ради одлагања закључења брака и родитељства и др. Препреке у samozapošljavanju су: недостатак почетног капитала, несигурност економског окружења, кредитна неспособност (недостатак власништва на непокретностима), недостатак знања и вештина за предузетништво, недостатак самопоуздања и др. Проблеми запослених жена огледају се у: дискриминацији у обављању руководећих и највише плаћених послова, сегрегацији занимања на "мушка", више плаћена и престижнија и "женска", мање плаћена и мање престижна, масовном женском раду „на сиво“, високој концентрацији женске радне снаге на ниже плаћеним пословима, сексуалном узнемиравању и др.

Графикон 48: Стопа запослености према полу 2006.

Синдикално организовање заостаје за променама на тржишту, а жене нису довољно укључене у процесе колективног преговарања. Незапосленост, ниска плаћеност и несигурност посла утичу на њихове неповољне преговарачке позиције, као и на одлагање заснивања породице и рађања, што се изузетно неповољно одражава на популациони развој.²⁴

23) Вредност Pearsonovog коефицијента корелације од 0,71 до 0,90 представља високу корелацију, изразиту повезаност варијабли.

24) Национални план активности за побољшање положаја жена и унапређивање родне равноправности (НПА), Београд, 2006. Савет за равноправност полова Владе РС - стратешки документ Владе који дефинише политику једнаких могућности, утврђује циљеве, мере и план активности ради побољшања друштвеног положаја жена и унапређивања родне равноправности, за период 2007-2010.

РАЗВОЈ ИНФОРМАЦИОНОГ ДРУШТВА

Један од најважнијих фактора који утиче на услове будућег развоја међународне економије представља динамичан и континуиран прогрес информатичко-комуникационих технологија. С тим у вези примарна је улога и значај знања и услуга које омогућују ефикасну телекомуникациону мрежу. Штавише, прелазак у информатичко друштво, у великој мери детерминише нову националну развојну парадигму.

1. Улога информације у друштву

Теорија информације

Друштва која теже оптимизацији својих креативних елемената кроз интеграцију различитих информација имају значајну развојну предност. Оптимизација је резултат пројекције информација између супротних друштвених вредности и социјалних система у процесу развоја друштва²⁵

Примаран задатак је дефинисање улоге промена у разумевању еволутивних процеса и развоја самог човека. Одговор на различитости друштвених система (у процесу развоја једног друштва, али и у објашњењу нивоа између различитих друштава у једном временском моменту) је рефлексија и комплексност различитих фактора у времену. Наиме, класична теорија еволуције теоријски објашњава промене као случајне и без задатог циља, настале као последица необјашњивих осцилирања. Савременим развојем технологије, диктиране (вештачки изазване) промене показују детаљнију дистрибуцију информације на различите носиоце промена. Данас, индивидуални карактер носиоца информација добија на значају.

Свака појединачна промена вреднована је према степену уклапања, а он зависи од окружења (средине) у којој промена настаје. Оно што је у раним еволутивним теоријама сматрано за случајност данас је ефекат колективне обраде информација.

Слични процеси постоје у друштвеним системима где различитост неуспелих образаца дефинише основу за обнављање, промену друштва. Законитости указују да друштвени системи, који дужи период избегавају промене, губе на свом капацитету за обнављање и њихова стопа креативности опада тако да су у основи неодрживи. То је доказ да је утицај средине ефектнији у односу на утицај контроле. Ова законитост објашњава сличне промене у свим сегментима друштва најпре локално, а затим и глобално.

У историјским периодима када друштва трагају за новим и бољим начинима опстанка и селекције, до којег долази преформулисањем постојећих система вредности, иновативно понашање је од виталног значаја

Карактеристике и структура информационог друштва

Облици индивидуалних информација (које су под утицајем сталних промена) или рефлексије друштвеног система су вредности, норме, закључци, мишљења и идеје. Само-организовани друштвени систем, преко успостављених функционалних јединица, сталних процеса репродукције и селекције, мења се перманентно.

Организација информација у промењивом окружењу издваја низове симбола који припадају одређеном коду (култури). Промена културних кодова контролисана је и лимитирана друштвеним условима који су базирани на традицији. Процеси трансформације (са непредвидљивим резултатом) утичу на процес доследности културног кода, док је способност препознавања разлика (базични квалитет система) знање у најширем смислу.

У свим друштвеним системима и облицима колективизма три су манифестације информације: ресурси, одлуке и норме/вредности.²⁶

25) G. Stockinger «The Role of Variety in the Evolution of Information Society», <http://kaneda.iguw.tuwien.ac.at/stockinger/fis.htm>

26) C. Fuch. «Social Information and Self-Organization», <http://cartoon.iguw.tuwien.ac.at/christian/socinfo.htm>

Шема 4: Уређење информације у друштву

Информације у друштву, економски поредак, политика и културне норме (вредности, права и традиције) са научно-технолошком инфраструктуром и екологијом (природно окружење) уређују правац деловања у друштву

Знање и друштво

Стално креирање промена у индивидуалним и информацијама у друштву је двосмерно дијалектички процес који омогућава опстанак и репродукцију друштвеног система. Концепт само-организованости заснован је на могућности поновног стварања друштвеног система. Ова могућност је више од капацитета за самомодификацију и самоодржавање, могућност за поновно осмишљавање и обликовање у новом правцу.

Појединци као елементи друштвеног система имају заједничку перцепцију реалности као основу за интеракцију и деловање у друштву. Информације које настају резултат су поступка кооперације и иницирања активности међу индивидуама. Појединци кординирају своје поступке у правцу формирања заједничке информационе структуре. Неравнотежа структуре (данашњег) друштва последица је несиметричне поделе моћи унутар друштвених слојева, односно области (култура, политика, економија).

Унифицирана теорија информација²⁷ је приступ информацијама као појму трослојног процеса: спознаје (сазнања), комуникације и кооперације. Само-организовани системи (друштво као и сви субдруштвени системи: економија, политика, култура уметност и наука) су системи који стварају информације. Манифестација информација о друштву је знање, а знање је основа технолошко-научног, савременог друштва које се базира на генерисању знања и интелектуалном раду.

Унифицирана теорија информација је теорија динамичног знања и друштва (наспрот статичној теорији знања²⁸).

Знање је хумано-културолошки феномен, који инкорпорира стара начела, сублимира их и организује, манифестује се у различитим облицима (било да је субјективно или објективно) и у сталном је процесу трансформације.

27) C. Fuch «Knowledge and Society from Perspective of the Unified Theory of Information-UTI Approach », 2005., Center for Information and Communication Technologies & Society, University of Salzburg.

28) Класично разликовање ове две теорије је у поставци концепта, «знам то» (декларативно, статичко знање) и «знам како» (процедурално, динамичко).

Шема 5: Генерисање и диференцијација субјективног/индивидуалног знања

Друштво засновано на знању као, мултидимензионална промена подразумева уздизање знања као стратешког средства у свим друштвеним сферама

Знање је дефинишући механизам модерног друштва (пored рада, капитала и моћи), а развој друштва захтева постојање етичке димензије знања која усмерава хуману активност према могућностима опстанка. Корист знања за целокупно друштво омогућавају једино деоба, партнерство и кооперација као етички императиви развоја.

Сва друштва се заснивају на људским активностима која су резултат субјективног и објективног знања. Међутим, одлику "друштво засновано на знању" немају друштва која нису обликована на научно-технолошком знању.

2. Друштво засновано на знању

Друштво засновано на знању је комбинација: (а) нове информационе и комуникационе технологије, које доносе неке радикалне промене у начинима производње свих индустрија, у организацијама и пословима; (б) иновација и истраживања, које би требало да рачунају на већи удео у вредности производа и услуга и (в) образовања и тренинга, који су неопходни у процесу развијања иновативних капацитета и прилагођавања технолошким променама. Упркос преовлађујућој улози информатичко комуникационе технологије и њене

све веће употребе у свим областима економије, јавном и приватном сектору, прелазак у информатичко друштво за земље у развоју није само технолошки проблем, већ је то, пре свега, развојни проблем великих привредних, културних и социјалних димензија, које захтевају мобилизацију људског и материјалног потенцијала и највећу могућу друштвену кохезију. Игнорисање ових фактора отежава искоришћавање могућности које пружа информатичко друштво, што има за последицу губитак конкурентности.

Такође, постоје мишљења²⁹ да је висока незапосленост у Европи последица чињенице да Европа није адекватно интегрисала информациону технологију у друштво и да није прилагодила круто тржиште радне снаге флексибилном начину рада карактеристичним за друштва знања.

Развој информатичко-комуникационих технологија и услуга указује да ће доћи до радикалних промена у структури/моделу привредног раста и развоја – кроз привредни раст који је поспешен неодређеним факторима. Притисак на деградацију животне средине ће опати пошто многе информатичко-комуникационе индустрије могу расти без утицаја на деградацију животне средине. Увођење информатичко-комуникационе технологије доноси радикалне промене у свим областима привреде и друштвеног живота које је тешко антиципирати.

Оно што се тражи за убрзану и интегралну примену информатичког друштва је информатичко-комуникациона инфраструктура која је ефикасна и приступачна у смислу цене. У исто време, она промовише развој бројних нових услуга у привреди и јавном сектору које се заснивају на знању и информацији.³⁰ Најважнији резултат овог развоја биће пораст привредне ефикасности и благостања грађана.

Убрзано увођење информатичког друштва није спонтан процес, већ захтева проактивну политику државе и приватног сектора

Директна последица биће смањење деградације животне средине по јединици додате вредности.

Држава и привредни актери морају да одговоре одмах и континуирано на горе поменуте промене у окружењу и да учествују у креирању информатичког друштва уколико желе да задрже или повећају своју конкурентност у светском међународном окружењу које карактерише слободно кретање роба, услуга и капитала. Држава у великој мери може да подржи овакав процес путем јасно дефинисане стратегије у вези са неопходном информатичко-комуникационом инфраструктуром и то подржавајући образовање и истраживачке активности у развоју нових технологија и услуга, увођењем електронског пословања у рад државне администрације и поновним регулисањем телекомуникационих и финансијских тржишта. Поједини подстицаји су обезбеђени ризичним средствима (фондовима, капиталом) који доприносе проширењу предузетничког сектора и јачању конкуренције и брзом увођењу нових технологија.

3. Елементи нове економске парадигме

Досадашња економска теорија своје исходиште има у основама које су постављене још пре 300 година. Традиционална неокласична теорија имала је основну карактеристику – свако догађање имало је узрок и резултирало је тачно одређеном последицом. На основу таквог узрочно-последичног стања све је било предвидиво, односно детерминисано. На оваквом схватању почивала је и економија, чији је један од базичних стубова била економска равнотежа. То је стање када су сви актери у производњи и на тржишту у потпуно изbalансираном односу.

Међутим, условљено новим сазнањима на разним подручјима науке, традиционална неокласична теорија опште равнотеже почиње да укључује нове елементе који улазе у анализу. Најзначајнији од тих елемената јесте информација; кад се она укључи у анализу онда се брзо може закључити да је кључна претпоставка опште равнотеже – савршена конкуренција у пракси само случајност. Овакав модел може да функционише само уколико постоји идеални прото информација.

29) Питер Дракер, *Управљање у новом друштву*, Адигес, Нови Сад, 2005.

30) На пример, електронска трговина – између самих предузећа, између предузећа и потрошача, између предузећа и државе, између државе и грађана; ТВ-купунина, учење-на-даљину.

Нова сазнања и нова пракса доприносила су развоју свих подручја науке. То се десило и са економијом. Тако су дефинисане и нови елементи економске парадигме које, између осталих, карактерише:

- размена информација с околином је основни развојни процес; и
- информација чини конститутивни елемент економског система.

Питер Дракер³¹ је 2002. године закључио да се последице Информационе револуције тек почињу да опажају, као да ће се врло брзо појавити нове и неочекиване привредне делатности. Такође, он истиче да ће већина технологија, као и индустријских делатности које се на њима заснивају, потећи од компјутерске и информационе технологије.

Основицу новог развоја на свим нивоима чине материјални ресурси: информација, време и простор. Карактеристике информације као ресурса су:

“Нови ресурси су само главе. Требамо људе, њихова знања и моћи, морамо инвестирати у хумани капитал... Класични индустријски радници мењају се у управљаче информацијама.”³²

- 1) информација је неисцрпан ресурс (на супрот нпр. нафти);
- 2) трошење не уништава садржај информације (за разлику од сировина);
- 3) информација, што се више дели међу корисницима, постаје све већи и значајнији ресурс;
- 4) информација се може истовремено користити на више места и од различитих корисника;
- 5) коришћење информације троши мало енергије (за разлику од индустријске производње);
- 6) коришћење информација не делује штетно на околину;
- 7) људска способност је једино ограничење у коришћењу информација.

У информатичкој економији креативан рад потискује чак и капитал, те постаје стратешки елемент јер је једино он (знање) у стању да користи нове ресурсе. У новим условима. У новим условима у предузећу постоји једно кључно место за стварање производа и услуга: то су запослени (сарадници).

Табела 35: Упоредни преглед економски парадигми³³

Индустријско друштво	Информационо друштво
Ствар, роба	Однос
Раст	Развој квалитета
Рад	Знање
Природни ресурси	Информације
Национални / регионални критеријуми	Светски критеријуми
Хијерархијска организација	Мрежна организација
Мотив је профит	Мотив је успешност рада
Конкуренција	Сарадња, међузависност

31) Питер Дракер, *Управљање у новом друштву*, Адигес, Нови Сад, 2005.

32) Питер Дракер, *Иновација и предузетништво*, Грмерч, Београд, 1990.

33) Извор: Економија и демократија, Институт друштвених наука, Центар за економска истраживања, Београд, 2001. стр. 21.

Ново друштво наглашава да је у стратегијама развоја бизниса неопходна веза између школа-предузећа (тзв. наручивање кадрова). Истиче се да свако предузеће мора да има своје програме оспособљавања унутар самог предузећа, као и да би требало да запосленима омогуће разне студијска путовања (семинаре). Пракса је показала да улагање у људе нема граница, као ни ефекти знања на успешност сваког бизниса.

Захтеви предузетничке економије, коју Србија развија последњих година, испољавају се на свим нивоима њене организације: (а) на нивоу појединца; (б) на нивоу предузећа; и (в) на нивоу економске политике.

На индивидуалном нивоу основни проблем је едукација. Учење мора бити саставни део привредне активности, јер без знања нема продуктивног и предузетничког појединца.

На нивоу предузећа активности треба усмерити на делатности у којима се може бити лидер (све остало треба препустити другима). Предузетничка култура као императив ставља изградњу успешне мрежне структуре која се базира на креацији, а предност треба дати квалитету и задовољном купцу. Ко то не испоштује у информатичком друштву, биће прегажен.

На нивоу макроекономске политике, где има и највише препрека, потребно је, између осталог, развијати конкуренцију (а мање протекционизма и заштите), развијати отворену привреду и друштво, омогућити и стимулисати предузетништво. Пореском политиком треба стимулисати развој и истраживање, односно, стварати амбијент погодан за отварање и подстицање структурних промена које тражи предузетничка економија.

Иако је Србија још увек на ниском степену развоја и релативно скромних економских могућности да би могла рачунати на значајнију улогу у фундаменталним истраживањима нових технологија, то не значи да може занемарити нови истраживачки и развојни систем. Напротив, знање, вештине, иновације и таленат треба да добију примарни значај

у нашем концепту развоја, а улагања у хумани фактор много већу друштвену пажњу, подстицај и третман. У постојећим условима овај задатак не би смело да буде препуштено само приватном капиталу, нити да буде неорганизовано.

Развој нових технологија, информатике и комуникација омогућиће велику мобилност фактора производње и производа и услуга, битно ће се променити методи пословања и њена контрола, а глобализација светске привреде ће довести до таквог повећања конкуренције да ће у њој опстајати само најспособнији и најефикаснији. Способног прилагођавања и промене биће одлучујући за економски положај економских субјеката у новом економском систему

Деловање у складу са наведеним знацима на свим нивоима друштвене организације, могло би да олакша улазак наше привреде и друштва у зону развоја и прогреса и да створи основу за њихово лакше укључивање на пут који води у економију будућности.

СПИСАК ТАБЕЛА	Број	Страна
HDI у земљама окружења 2004.	1	3
Компаративна анализа HDI 2004.	2	4
Индекс хуманог развоја Србије у светским размерама 2004	3	5
Структура HDI у Србији	4	6
HDI Србије 2005.	5	6
Социо-економски нивои развоја 2005.	6	8
Пројекције кретања становништва ЕУ и суседних земаља (у мил.)	7	19
Издвајање за здравство из БДП у 2003.	8	21
Број лекара на 100.000 становника	9	22
Смртност одојчади (на 1000 живорођених) у Србији и ЕУ-15 2001-2005.	10	23
Издвајање за образовање из БДП 2002-2004.	11	32
Интернет корисници (на 1000 становника) 2004.	12	35
Динамика индекса нивоа БДП (PPS) и компаративног нивоа цена Србије, ЕУ-27=100	13	39
Компаративна анализа БДП по куповној моћи у 2006, ЕУ-27=100.	14	40
Структура бруто додате вредности Србије, 2001-2006.	15	42
Спољнотрговинска активност привреде Србије, % БДП, 2001-2006.	16	44
Структура трговине привреде Србије и референтних земаља	17	44
Стопе незапослености по окрузима, 2001-2006.	18	46
Индикатори сиромаштва у Србији 2006. (%)	19	47
Животни услови сиромашних у Србији 2006.	20	48
Gini коефицијент по земљама	21	49
HPI-1 за 2004.	22	50
HPI-2 за 2004.	23	51
HPI-2 за 2004., поређење са неким европским земљама	24	51
Индекс раста прљавих индустрија и учешће у прерађивачкој индустрији, 2001-2006.	25	56
Тренд производње, увоза и потрошње енергије у Србији	26	58
Регионална покривеност водоводном и канализационом мрежом	27	61
Доступност водоводно-канализационом систему у одабраним земљама	28	62
GDI у земљама у окружењу, 2004.	29	65
Структура GDI Србије	30	66
Поређење GDI и HDI индекса 2004.	31	66
Диспаритети GDI индекса 2004.	32	67
Структура GEM индекса земаља Југоисточне Европе, 2004.	33	68
Структура GEM индекса Европских земаља и Србије 2004.	34	68
Упоредни преглед економских парадигми	35	81

СПИСАК ГРАФИКОНА	Број	Страна
HDI у Југоисточној Европи 2004.	1	4
Вредност HDI Европе и Србије у 2004.	2	5
Динамика HDI Србије	3	5
Однос очекиваног трајања живота, образовања и хуманог развоја неразвијених округа	4	8
Окрузи са слабијим људским у односу на економски потенцијал	5	8
Однос стопе запослености и HDI округа	6	9
Просечна годишња стопа раста становништва Србије у међупописним раздобљима	7	13
Просечне годишње стопе раста суседних земаља, 1991-2002.	8	14
Стопа кумулативног фертилитета по старости у Републици Србији 2002.	9	15
Стопа фертилитета 2005.	10	15
Кретање укупног становништва Србије 1971-2052	11	18
Издавање из БДП Србије за здравство	12	20
Издаци за здравствену и социјалну заштиту у 2003. и 2004.	13	21
Број лекара на 100.000 становника општине најнижег нивоа 2005.	14	22
Број лекара на 100.000 становника општине највишег нивоа 2005.	15	22
Смртност одојчади (на 1.000 живорођених) 2005.	16	23
Морталитет од малигних тумора на 100.000 становника	17	24
Структура избеглог становништва (републике бивше СФРЈ)	18	26
Издавање из БДП Србије за образовање	19	31
Издавање за образовање по категоријама у 2003. и 2004.	20	31
Учешће неписмених у укупном становништву (10 и више година) Србије	21	32
Поређење земаља према стопи писмености 2002	22	33
Развој фиксне и мобилне телефонске мреже	23	34
Међузависност комуникационе и економске развијености 2005. - регионални ниво	24	34
Међузависност комуникационе и економске развијености 2005. - локални ниво	25	35
Међународно поређење нивоа развијености фиксне и мобилне телефонске мреже 2004.	26	35
Структура корисника Интернета у Европи, %	27	35
Научноистраживачки капацитети Србије	28	36
Трошкови истраживања и развоја, % у БДП 2004.	29	36
Креирање технолошког развоја у Србији	30	36
Однос броја научника - истраживача и одобрених патената	31	36
Индекс БДП по куповној моћи по глави становника	32	41
Структура бруто додате вредности у 2006. години	33	42
Стопа незапослености, 2006.	34	47
Регионална стопа сиромаштва, 2006.	35	47
Учешће старосних група у укупном броју сиромашних	36	48
Стопа сиромаштва 2006. (%)	37	48
Стопе сиромаштва - земље Југоисточне Европе	38	49
Gini коефицијент употребљених средстава, 2003-2005.	39	49

СПИСАК ГРАФИКОНА	Број	Страна
Ланчани индекси потрошње електричне енергије и горива у индустрији	40	56
Енергетска интензивност	41	58
Просечна структура обновљених извора енергије у ЕУ	42	60
Учешће електричне енергије из обновљивих извора у бруто потрошњи електричне енергије и процена за 2010.	43	60
Динамика GDI Србије	44	65
GEM у Југоисточној Европи 2004.	45	68
Стопа писмености према полу 2002.	46	70
Динамика кретања броја запослених у Србији	47	71
Стопа запослености према полу 2006.	48	71
СПИСАК ШЕМА	Број	Страна
Утицај друштвено-економских фактора на фертилитет	1	17
Хумани екосистем - модел	2	20
Технолошке промене у циљу повећања људских могућности	3	33
Уређење информација у друштву	4	78
Генерисање и диференцијација субјективног/индивидуалног знања	5	79
СПИСАК КАРТИ	Број	Страна
Просечне годишње стопе раста укупног становништва по општинама, 1991-2002.	1	14
Стопа укупног фертилитета у Републици Србији 2005.	2	16
Умрли према најбројнијим малигним туморима 2004.	3	25
Распоред избеглих лица по општинама	4	27

ЛИТЕРАТУРА

- “Human Development Report Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis, 2006., UNDP;
- Стратегија регионалног развоја Републике Србије 2006-2012., јануар 2007., РЗР.;
- Национална стратегија привредног развоја Републике Србије 2006-2012., новембар 2006., РЗР.;
- Извештај о развоју Србије 2006., Републички завод за развој, април 2007.;
- Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2007. са пројекцијама за 2008. и 2009. годину, Министарство финансија Републике Србије;
- Knowledge and Society from Perspective of the Unified Theory of Information-UTI Approach, C. Fuch, Center for Information and Communication Technologies & Society, University of Salzburg, 2005.;
- Управљање у новом друштву, Питер Дракер, Адигес, Нови Сад, 2005.;
- Србија у првој половини 21. века. Да ли се могу избећи депопулација и интензивно демографско старење?, Географски факултет, 2005., Горан Пенев;
- Употреба информационо-комуникационих технологија у Републици Србији, 2006., Републички завод за статистику;
- Анкета о потрошњи домаћинства, 2006., Републички завод за статистику;
- Општине у Србији 2006., Републички завод за статистику.